

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

ΣΧΕΔΙΑΖΟΝΤΑΣ ΓΙΑ ΟΛΕΣ

Η οπτική του φύλου
στον χώρο
της ελληνικής πόλης

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

Σχεδιάζοντας για όλες Η οπτική του φύλου στον χώρο της ελληνικής πόλης

Συγγραφική ομάδα:

Φοίβος Καλλίτσης

Πολίνα Πρέντου

και

urbana

Εύα Γρηγοριάδου

Μαριτίνα Βλαχάκη

Πηνελόπη Αλεξίου

Δήμητρα Αξαρχή

Επιστημονική σύμβουλος:

Ντίνα Βαΐου

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2023

ΘΕΣΜΟΙ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Καλλίτσης Φ., Πρέντου Π. και Urbana (Γρηγοριάδου Ε., Βλαχάκη Μ., Αλεξίου Π., Αξαρχή Δ.), Σχεδιάζοντας για όλες: η οπτική του φύλου στον χώρο της ελληνικής πόλης, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, 2023

Υπεύθυνες έργου: Ελένη Γκρίνγουντ
Μαρία Χαΐδοπούλου Βρυχέα

Γραφιστική επιμέλεια: Δανάη Παππά

*Η εικόνα του εξωφύλλου/οπισθοφύλλου είναι δημιουργία του Φοίβου Καλλίτση με την υποστήριξη ΤΝ.

Περιεχόμενα

Περίληψη	i
Abstract	iii
1. Εισαγωγή	1
1.1 Σκοπός της έκθεσης.....	1
1.2 Δομή και θεματικές	3
1.3 Βασικές έννοιες	3
2. Φύλο, διαθεματικότητα, πόλη.....	7
2.1 Ο χώρος της πόλης δεν είναι ουδέτερος	7
2.2 Έμφυλες και διαθεματικές οπτικές στον αστικό χώρο	9
2.2.1 Σχεδιάζοντας για όλες (:)	9
2.2.2 Χρόνοι και χώροι της καθημερινής ζωής	10
2.2.3 Η γειτονιά ως κλίμακα σχεδιασμού	11
2.3 Φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός	13
2.3.1 Η ορατότητα του φύλου.....	14
2.3.2 Φύλο και συλλογική συγκρότηση του τόπου (placemaking)	16
2.3.3 Έμφυλη προσέγγιση στον σχεδιασμό	16
2.3.4 Αστικοί Δείκτες	18
3. Σχεδιάζοντας για τον χώρο της ελληνικής πόλης.....	21
3.1 Πολιτικές και αντιλήψεις για την ισότητα των φύλων στην Ελλάδα.....	21
3.2 Φύλο και τοπική αυτοδιοίκηση	25
3.2.1 Σχεδιασμός πολιτικών με έμφυλο πρόσημο	27
3.2.2 Η χωρική διάσταση της επιχειρηματικότητας των γυναικών	29
3.2.3 Ψηφιακές ευκαιρίες με έμφυλη οπτική.....	33
3.3 Χωρικές πολιτικές/πρακτικές για όλες	36
3.3.1 Στοιχεία και Παράμετροι Αστικής Ποιότητας.....	37
3.3.2 Υπηρεσίες/Υποδομές φροντίδας.....	43
3.3.3 Μετακινήσεις	45
3.3.4 Ασφάλεια στην πόλη - Το δικαίωμα να κυκλοφορείς μόνη.....	48
3.3.5 Πρόσβαση σε αξιοπρεπή κατοικία	51
3.4 Παραδείγματα έμφυλων και διαθεματικών προσεγγίσεων στον σχεδιασμό.....	53
4. Προς έναν συμπεριληπτικό αστικό χώρο	57
4.1 Από τη μη σεξιστική πόλη στην ισότιμη πόλη.....	57
4.2 Η πόλη της φροντίδας.....	61
4.3 Το δικαίωμα των γυναικών στην πόλη	62
4.4 Διεκδικώντας έναν συμπεριληπτικό αστικό χώρο	65
Παράρτημα	67
Βιβλιογραφία	73
Σύντομα βιογραφικά σημειώματα συγγραφέων και επιστημονικής συμβούλου	81

Περίληψη

Τα τελευταία είκοσι χρόνια δίνεται διεθνώς όλο και μεγαλύτερη έμφαση σε ζητήματα έμφυλης ισότητας, το οποίο αποτελεί σημαντικό, αν και όχι αρκετό, βήμα προόδου. Με αφορμή την ένταξη της ισότητας των φύλων στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, διεθνείς οργανισμοί έχουν υποστηρίξει τη διαμόρφωση στρατηγικών σε διάφορους τομείς για την σταδιακή εδραίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας των φύλων για όλες τις γυναίκες και τα κορίτσια. Σε αυτό το πλαίσιο, οι πόλεις αποτελούν τόπους που προσφέρουν ευκαιρίες για την ενδυνάμωση των γυναικών μέσω της εργασίας, της εκπαίδευσης και των δυνατοτήτων δικτύωσης.

Ο κυρίαρχος λόγος για το φύλο, είτε εστιάζει στο δίπολο άνδρα/γυναίκα είτε επεκτείνεται σε άλλες ταυτότητες φύλου, έχει προκαλέσει ευρύτερες συζητήσεις και δράσεις προς την κατεύθυνση της ισότητας. Ωστόσο, παρά αυτά τα θετικά βήματα, δεν έχουν εξλειφθεί οι ανισότητες σε τομείς όπως η απασχόληση, η υγεία, οι θέσεις ηγεσίας, η στέγαση και η απλήρωτη εργασία. Αντιστοίχως, οι αστικοί χώροι, σχεδιασμένοι κυρίως μέσω προτύπων που εστιάζουν στον άνδρα, τείνουν να διαιωνίζουν τις ανισότητες. Αυτό εγείρει το ερώτημα εάν η ισότητα των φύλων θα παραμείνει ένας μακρινός στόχος.

Στην Ελλάδα, παρά τις νομικές διατάξεις για την ισότητα των φύλων, υπάρχουν πολλές πτυχές της ζωής στις οποίες τα έμφυλα ζητήματα περιθωριοποιούνται και διατηρούνται οι διακρίσεις και οι ανισότητες. Οι τοπικές αρχές έχουν πρόσφατα ενσωματώσει πολιτικές ισότητας των φύλων για να ευθυγραμμιστούν με διεθνή πρότυπα και να αναζητήσουν χρηματοδότηση, ωστόσο οι προκλήσεις παραμένουν λόγω και της έλλειψης συνολικών δεδομένων που αφορούν το φύλο. Η πανδημία COVID-19 και οι επακόλουθοι περιορισμοί έδωσαν αφορμή για νέες σκέψεις για τον αστικό χώρο, τις υποδομές, την κινητικότητα, τις υπηρεσίες και τις έμφυλες ανισότητες. Εντός αυτού του πλαισίου, η έκθεση εξετάζει τον φεμινιστικό αστικό σχεδιασμό και υπογραμμίζει τη σημασία ενός αστικού σχεδιασμού που ανταποκρίνεται στις ανάγκες, τις προσδοκίες και τις επιθυμίες των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικότητων, αναγνωρίζοντας τη συνεισφορά τους στην διαμόρφωση του χώρου της πόλης και την υποχρέωση του αστικού περιβάλλοντος να συμπεριλάβει όλες τις κατοίκους και χρήστριές του.

Η παρούσα έκθεση αποσκοπεί να παρουσιάσει μια ολοκληρωμένη άποψη για την πόλη και το φύλο, καλύπτοντας διάφορα επίπεδα, από τη διακυβέρνηση και τις εθνικές πολιτικές έως την καθημερινή ζωή. Επισημαίνει την ανάγκη για συμπεριληπτική συμμετοχή, λαμβάνοντας υπόψη διαφορετικές κοινωνικές ομάδες καθώς και τη συλλογή και επεξεργασία δεδομένων κατά φύλο. Με αυτόν τον τρόπο, οι αστικοί χώροι μπορούν να γίνουν τόποι αλλαγής και να προσφέρουν ευκαιρίες σε όλες, προάγοντας την κοινωνική αλλαγή στην κατεύθυνση της έμφυλης ισότητας. Η έκθεση παρέχει επίσης παραδείγματα πρωτοβουλιών από διάφορες χώρες που μπορούν να λειτουργήσουν ως έμπνευση και αφετηρία για μετασχηματισμό. Τονίζει ότι τα οράματα της συμπεριληπτικής πόλης και της πόλης της φροντίδας δεν πρέπει να παραμείνουν ουτοπικά ιδεώδη, αλλά πρέπει να μεταφραστούν σε πράξη. Τα συμμετοχικά εργαλεία, που χρησιμοποιεί διαρκώς ο φεμινιστικός σχεδιασμός, δεν παρέχουν απλώς δεδομένα στους λήπτες και τις λήπτριες αποφάσεων, αλλά ενδυναμώνουν τις κατοίκους της πόλης ώστε να οραματιστούν και να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους στην πόλη.

Abstract

Over the last twenty years, there has been a growing global focus on gender equality, which is considered a significant step forward. With the integration of gender equality into the United Nations' Sustainable Development Goals, various international organizations have advocated the identification of strategies in different sectors to gradually achieve human rights and gender equality for all women and girls. Cities have emerged as places that offer opportunities for women's empowerment through work, education, and networking.

The dominant discourse on gender, whether centered around the binary of male/female or extended to other gender identities, has triggered broader discussions and actions towards equality. However, despite these positive steps, it has not eradicated inequalities in areas such as employment, healthcare, leadership positions, housing, and unpaid labor. Conversely, urban spaces, designed predominantly through male-centered models, can still perpetuate inequalities. This raises questions about whether gender equality will remain an elusive goal.

In Greece, despite legal provisions for gender equality, there are many aspects of life where gender issues are marginalized, and discrimination and inequalities persist. Local governments have recently incorporated gender policies to align with international standards and seek funding, but challenges remain due to the lack of comprehensive gender-related data. The COVID-19 pandemic and lockdown have brought new considerations to urban space, infrastructure, mobility, services, and gender inequalities. Within this context, the report explores feminist urban planning and the way it emphasizes the importance of gender-responsive urban design that caters to the needs, expectations, and desires of women and other subjectivities, acknowledging their contributions in shaping urban spaces and the obligation of the urban realm to include all its residences and users.

The report aims to present a comprehensive view of the intersection between the city and gender, encompassing various scales, from governance and national policies to everyday life. It underscores the need for inclusive participation, considering diverse social groups, and collecting and processing gender-disaggregated data. By doing so, urban spaces can become sites of transformation, benefitting all individuals and fostering social change toward gender equality. The report also provides examples of initiatives from a variety of countries that can serve as inspiration and starting points for change. Ultimately, it emphasizes that the visions of the inclusive city and the city of care should not remain utopian ideals but should be translated into action. Participatory tools not only provide decision-makers with data but also empower city residents to envision and claim their right to the city.

1. Εισαγωγή

1.1 Σκοπός της έκθεσης

Τα τελευταία είκοσι χρόνια παραδείγματα από όλη την υφήλιο δείχνουν μια αυξανόμενη ενασχόληση με ζητήματα ισότητας φύλου, η οποία δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί σημαντικό βήμα. Είναι επίσης σημαντικό το γεγονός ότι ο κυρίαρχος λόγος για το φύλο –ακόμη και αν στην πλειοψηφία του επικεντρώνεται στο δίπολο άντρας/γυναίκα– αποτελεί το έναυσμα για μια ευρύτερη συζήτηση και δράση αναφορικά με την ισότητα και προς άλλες έμφυλες υποκειμενικότητες, χωρίς να περιορίζεται στο βιολογικό φύλο. Τα θετικά αυτά βήματα όμως, δεν συνεπάγονται την εξάλειψη των ανισοτήτων σε σχέση με ζητήματα εργασίας, υγείας, θέσεων ευθύνης, κατοικίας, απλήρωτης εργασίας κ.ά., σε σημείο που το 2015 η Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη διερωτάται αν «η ισότητα φύλων είναι καταδικασμένη να παραμείνει μονίμως μια προγραμματική χίμαιρα» (Jahan και Mukhopadhyay, 2016). Με αφορμή την ένταξη της έμφυλης ισότητας στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, μια σειρά εκθέσεων και οδηγιών από διεθνείς οργανισμούς υποστηρίζουν την εύρεση στρατηγικών σε διαφορετικούς τομείς που θα οδηγήσουν σταδιακά στην «υλοποίηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων για όλες και στην έμφυλη ισότητα και ενδυνάμωση για όλες τις γυναίκες και τα κορίτσια» (UN Women, 2016, σελ. 1). Σε αυτή τη συγκυρία, η πόλη αναδεικνύεται ως τόπος χειραφέτησης των γυναικών μέσα από τις ευκαιρίες που προσφέρει για εργασία, εκπαίδευση και δικτύωση. Στον αντίποδα των ευκαιριών της πόλης βρίσκεται ο αστικός χώρος, ο οποίος παραμένει ένας τόπος που έχει σχεδιαστεί μέσα από ανδροκεντρικά πρότυπα.

Παρά τη νομική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων στην Ελλάδα, όπως και σε μεγάλο αριθμό χωρών, υπάρχουν πολλές πτυχές της ζωής όπου το ζήτημα του φύλου παραγκωνίζεται ενώ η επικαιρότητα τονίζει τις έμφυλες διακρίσεις και ανισότητες. Η πόλη αποτελεί τον τόπο όπου οι ανισότητες αποτυπώνονται στον υλικό χώρο, τις πρακτικές, τη διοίκηση και την καθημερινότητα. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση το 2010, με το πρόγραμμα Καλλικράτης, απέκτησε για πρώτη φορά αρμοδιότητες κοινωνικής πολιτικής. Από τότε, σταδιακά ενσωματώνει στοιχεία από τις διεθνείς και ευρωπαϊκές πολιτικές για το φύλο, προκειμένου να ακολουθήσει τα διεθνή πρότυπα και για να μπορέσει να διεκδικήσει προγράμματα και κονδύλια. Ενδείξεις αυτής της αλλαγής αποτελούν οι ανακοινώσεις που συνδέονται με το λήμμα «γυναίκες» τον ιστότοπο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας. Ενώ παλαιότερα οι μόνες ανακοινώσεις που εμφανίζονταν αφορούσαν τις συναντήσεις των γυναικών-μελών των δημοτικών συμβουλίων, τα τελευταία χρόνια υπάρχει αυξημένη κινητικότητα και εφαρμογή διαφορετικών ιδεών, ακόμη και αν παραμένουν αποσπασματικές. Επιπλέον, από το 2019, με τον Ν. 4604/2019 προωθείται η συγκρότηση επιτροπών ισότητας σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, ως όργανα με συμβουλευτικό χαρακτήρα στα δημοτικά και περιφερειακά συμβούλια, αντίστοιχα. Η ύπαρξη Σχεδίου Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (ΣΔΙΦ) ως υποχρεωτικό πεδίο για δημόσιους φορείς, ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα στις

αιτήσεις ευρωπαϊκής χρηματοδότησης «Horizon Europe» μετά το 2022 φέρει νέες προοπτικές και προκλήσεις στο προσκήνιο. Σημαντικό εμπόδιο –σε παγκόσμιο επίπεδο και ειδικά στην Ελλάδα– αποτελεί η έλλειψη έρευνας και συλλογής ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων με άξονα το φύλο, γεγονός που αποτελεί εμπόδιο στη χάραξη στρατηγικών και προτάσεων που να ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένες ομάδες γυναικών.

Η πανδημία COVID-19 και ο εγκλεισμός έφερε στο προσκήνιο νέους προβληματισμούς στη συζήτηση για τον (δημόσιο και ιδιωτικό) χώρο, τις υποδομές, τις μετακινήσεις, τις παροχές και τις υπηρεσίες, αλλά και για τις ανισότητες (Χαϊδοπούλου-Βρυχεία Μ., 2020). Παραδοσιακά, η διακυβέρνηση των πόλεων αγνοεί τις γυναίκες ως κοινωνική ομάδα που παράγει και διαμορφώνει (σ) τον αστικό χώρο. Ο κυρίαρχος λόγος κρύβεται πίσω από την ανεπάρκεια πόρων για να θέσει προτεραιότητες συνήθως σε βάρος της ισότητας και της συμπερίληψης και, επομένως, δεν δίνει στα έμφυλα υποκείμενα το χρόνο και το χώρο συμμετοχής τους. Η συμμετοχή στη διαμόρφωση της πόλης αποτελεί σημαντικό επίδικο, ειδικά στο ελληνικό πλαίσιο, όπου όπως υπογραμμίζει ο Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων Χωροτακτών (ΣΕΠΟΧ, 2023) πολλές «περιπτώσεις της τελευταίας περιόδου καταδεικνύουν τη διεύρυνση του κατ' εξαίρεση σχεδιασμού σε διαφορετικές κλίμακες», όπου, ανάμεσα σε άλλα ζητήματα, παρακάμπτεται η διαβούλευση. Η παράβλεψη αυτή αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην ήδη περιορισμένη έως ανύπαρκτη επικοινωνία της πολιτείας με τις κατοίκους και χρήστριες του χώρου, ενώ έρχεται σε αντίθεση με τις διευρυμένες αρμοδιότητες των πόλεων.

Σκοπός της παρούσας έκθεσης είναι να αποδελτιώσει, να ταξινομήσει και να συνθέσει τον λόγο που έχει αναπτυχθεί για την πόλη και το φύλο, διατηρώντας μια διαθεματική προσέγγιση, χωρίς όμως να χάνει τον κεντρικό άξονα της έμφυλης προσέγγισης του χώρου. Παράλληλα, εντάσσει τον λόγο για την ελληνική πόλη και το φύλο μέσα στο διεθνές πλαίσιο και τα πρότυπα τα οποία προωθούνται από διεθνείς οργανισμούς στους οποίους ανήκει η Ελλάδα. Τέλος, συγκεντρώνει πρακτικές από πόλεις του εξωτερικού και ερευνητικά προγράμματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναυσμα αλλαγών, ώστε να μπορέσουμε να οραματιστούμε μια συμπεριληπτική πόλη, η οποία διαμορφώνει στρατηγικές και πρακτικές μέσα από την οπτική του φύλου. Τα παραδείγματα δεν προτείνονται ως λύσεις προς άκριτη αναπαραγωγή, αλλά ως έναυσμα για διερεύνηση και εκκίνηση ενός διαλόγου με όλες.

Μιλώντας για την οπτική του φύλου στην πόλη, προβάλλουμε προσεγγίσεις που μπορούν να ενισχύσουν τις γυναίκες. Από μια τέτοια οπτική, ο σχεδιασμός και η διαχείριση του χώρου της πόλης μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες, τις προσδοκίες, τις δυνατότητες, τις επιθυμίες των γυναικών, αναγνωρίζοντας τη συμβολή τους στην παραγωγή του χώρου και επιτρέποντας στις γυναίκες να συμβάλουν ακόμη πιο δυναμικά στη διαμόρφωση της πόλης.

Η έκθεση κάνει τις εξής παραδοχές:

- Ο όρος γυναίκες περιλαμβάνει ένα πλήθος έμφυλων υποκειμενικοτήτων, δεν περιορίζεται στο βιολογικό φύλο και δεν θεωρεί τις γυναίκες ως μια ενιαία κατηγορία.
- Όταν ο αστικός σχεδιασμός χρησιμοποιεί την οπτική του φύλου, εξυπηρετεί τις ανάγκες μιας πληθώρας κοινωνικών ομάδων.
- Η πόλη για όλες περιλαμβάνει τους άντρες, τα μεσοφυλικά άτομα (intersex), τα άφυλα, ή μη-δυναμικά υποκείμενα. Στο πλαίσιο ανάδειξης της έμφυλης διάκρισης και ανισότητας και της ανάγκης συμπερίληψης χρησιμοποιούμε το θηλυκό γένος ως συμπεριληπτικό όλων. Η χρήση άλλων γενών γίνεται μόνο όταν γίνεται λόγος για πιο συγκεκριμένες ομάδες (π.χ. άνδρες). Με αυτόν τον τρόπο θέλουμε να τονίσουμε ότι η έμφυλη ισότητα στον αστικό χώρο ενέχει θετικό πρόσημο για όλες και αντίθετα με το ανδροκεντρικό μοντέλο δεν αποκλείει καμία, κανέναν και κανένα.

1.2 Δομή και θεματικές

Η παρούσα έκθεση διαρθρώνεται σε δύο τμήματα. Στο πρώτο τμήμα παρουσιάζονται συνοπτικά ζητήματα της πόλης, τα οποία καταδεικνύουν ότι ο χώρος της πόλης δεν είναι ουδέτερος. Σε αυτό το μέρος εισάγονται τα βασικά ζητήματα που διαμορφώνουν τις αρχές του φεμινιστικού σχεδιασμού: τις διαφορετικές κλίμακες που συνυφαίνονται, τη σημασία της συμμετοχής, της ορατότητας του φύλου και το εργαλείο των αστικών δεικτών που επηρεάζουν τις επιλογές σε επίπεδο πολιτικής, διαμόρφωσης του χώρου και καθημερινής ζωής. Αστικοί δείκτες αναλύονται και προσδιορίζονται μέσα από την οπτική του φύλου, προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι συνέπειές τους προς τις γυναίκες και άλλα έμφυλα υποκείμενα.

Στο δεύτερο τμήμα της έκθεσης παρουσιάζονται τα ζητήματα που θεωρούμε ότι είναι καίρια για την ελληνική πόλη και τη σημερινή συγκυρία, στα οποία διακρίνονται κάποιες σημαντικές αντιφάσεις όσον αφορά στην ισότητα των φύλων. Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζεται η πόλη τόσο από την πλευρά των αρμοδιοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης όσο και ως αντικείμενο σχεδιασμού. Ένα σημαντικό τμήμα της μελέτης είναι τα στοιχεία και οι παράμετροι αστικής ποιότητας που μπορούν να αποτελέσουν βασικά εναύσματα για την αξιολόγηση του χώρου της πόλης, ειδικά μέσα από συμμετοχικά εργαστήρια. Η μελέτη αυτή δεν εξαντλεί όλα τα πιθανά ζητήματα, καθώς αναγνωρίζουμε ότι κάθε πόλη και οι κάτοικοί της αποτελούν την πρωτογενή πηγή πληροφόρησης. Παράλληλα με αυτά, σε ολόκληρο το σώμα της έκθεσης υπάρχουν παραδείγματα που δείχνουν τα πιθανά αποτελέσματα αντίστοιχων διαδικασιών. Κλείνοντας, επιχειρούμε να παρουσιάσουμε τα βασικά οράματα αυτού που αποκαλούμε συμπεριληπτική πόλη καθώς και το πώς αυτά έχουν διαμορφωθεί.

1.3 Βασικές έννοιες

Η πόλη αποτελεί ιστορικά το επίκεντρο της παραγωγής, των ευκαιριών και παράλληλα του συγχρωτισμού ατόμων με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η πόλη γίνεται αντιληπτή και διαμορφώνεται μέσα από διαφορετικές ιδέες, ερμηνείες και προσεγγίσεις, με διαφορετική ισχύ και δυναμική. Ο όρος «μελέτη της πόλης» υποδηλώνει «τη μελέτη των μετασχηματισμών του αστικού χώρου σε συνάρτηση με τις μεταλλασσόμενες κοινωνικές σχέσεις, τις δυναμικές της οικονομικής δραστηριότητας, τις σχέσεις και πρακτικές οικειοποίησης του αστικού χώρου, τις πολιτικές και τους σχεδιασμούς για την πόλη» (Βαΐου, 2021, σελ. 17). Ανάμεσα στις προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για τη μελέτη της πόλης είναι και η οπτική του φύλου, μέσα από την οποία έμφυλα προσδιορισμένες κοινωνικές ομάδες επανεπεξεργάζονται και επαναδιαπραγματεύονται την πρόσβαση στον δημόσιο και ιδιωτικό χώρο, τους τρόπους κατοίκησης και εργασίας, όρια και αποκλεισμούς, την καθημερινή ζωή και αναζητούν διαφορετικές ταυτότητες εντός του αστικού χώρου. Παράλληλα προσπαθούν να διατυπώσουν ερωτήματα, ερμηνείες και ερευνητικά αντικείμενα για την πόλη, φέρνοντας στο προσκήνιο τις εμπειρίες των γυναικών.

Αναπόφευκτα στο προσκήνιο έρχεται ο τρόπος διαχείρισης και ο σχεδιασμός της πόλης και αναδεικνύονται χωρικά και θεσμικά εμπόδια που προκύπτουν από μια ανδροκεντρική παραγωγή του αστικού χώρου, η οποία παρουσιάζεται ως «φυσική» (Bondi και Rose, 2003· Darke, 1996· Hayden, 1985). Σημαντικό βήμα γι' αυτές τις αναζητήσεις είναι η εισαγωγή της έννοιας του φύλου ως κοινωνικής κατασκευής (gender) σε αντιπαράθεση με το βιολογικό φύλο (sex). Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι σε αυτή την έκθεση η οπτική του φύλου έχει κεντρική θέση στον τρόπο που προσεγγίζεται η πόλη, αλλά παραμένει σε διάλογο με διαφορετικές υποκειμενικότητες, μέσα

από μια διαθεματική προσέγγιση.¹ Όπως τονίζει η Λυκογιάννη (2021) το «φύλο δεν είναι μια ομογενοποιημένη κατηγορία», αλλά μια σύνθετη έννοια που παράγεται σε συνάρτηση με την τάξη, τη φυλή, την εθνότητα, τη σεξουαλικότητα, την ηλικία, την κατάσταση υγείας· κοινωνικά χαρακτηριστικά που είναι αντιληπτά με διαφορετικούς όρους από τόπο σε τόπο. Με αυτό τον τρόπο αναδεικνύονται πολιτισμικά ζητήματα, η έννοια του φύλου σχετίζεται με άλλους άξονες κοινωνικών διακρίσεων (Βαΐου, 2021· Παντελίδου-Μαλούτα, 2014), ενώ οι έμφυλες διαφορές μελετώνται μέσα από σώματα που χρησιμοποιούν, μεταβάλλουν και δημιουργούν τον χώρο της πόλης μέσα σε ένα διαθεματικό πλαίσιο.

Γεωγράφοι και πολεοδόμοι αρχίζουν να αναγνωρίζουν από τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 τη σημασία της εμπειρίας της πόλης, ή πιο σωστά των εμπειριών της πόλης, και τη σημασία που έχουν για την πόλη και τις κοινωνικές διαδικασίες που την αποτελούν (Knorr, 1995). Σε αυτό το πλαίσιο αναδύεται και η σημασία της καθημερινότητας, ειδικά στις έμφυλες προσεγγίσεις της πόλης. Κοινότητες και συνηθισμένες πρακτικές αποτελούν το έναυσμα για να μελετηθούν οι διαφορετικοί «χρόνοι της πόλης», η οργάνωση της ζωής, της εργασίας (οικιακής και μη) και το πώς αυτές επηρεάζουν και επηρεάζονται από τον σχεδιασμό του χώρου, τις κατευθύνσεις των δημόσιων επενδύσεων και το νομικό πλαίσιο που διαμορφώνει την πόλη (Βαΐου, 2000· Λυκογιάννη, 2021). Αν ο σχεδιασμός της πόλης, λοιπόν, περιλαμβάνει τη διαμόρφωση του χώρου, των πολιτικών και της φύσης των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων με στόχο την βελτίωση της ζωής των ανθρώπων και των κοινοτήτων, μπορεί (και πρέπει) να διαμορφώσει συνθήκες για να μειώσει τα βάρη που επωμίζονται μη προνομιούχες ομάδες στον αστικό χώρο. Προκειμένου, ωστόσο, να υλοποιηθεί αυτή η προσέγγιση απαιτείται συλλογή στοιχείων, διάλογος με τις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, συμμετοχικές διαδικασίες στη λήψη αποφάσεων και η πολιτική βούληση για τη συγκρότηση απαραίτητων πολιτικών.

Στην συνέχεια, παρατίθενται ορισμένες βασικές έννοιες που διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στη διαμόρφωση του διαλόγου. Όσες από αυτές εντάσσονται στο αντικείμενο της παρούσας έκθεσης, χρησιμοποιούνται στη συνέχεια του κειμένου με τη συγκεκριμένη νοηματοδότησή τους.

Φύλο: ως μια έννοια που συνδέεται με το σώμα, δεν περιορίζεται στη βιολογική του διάσταση, ούτε είναι απλώς μια κοινωνική κατασκευή που τοποθετείται επάνω σε ανδρικά, γυναικεία ή intersex σώματα. Είναι μια διαδικασία μέσα από την οποία κατασκευάζονται σώματα και χωρικότητες (επιτελεστικότητα).

Ταυτότητα φύλου: Το αίσθημα/αντίληψη που έχει το άτομο για το φύλο του (αρσενικό, θηλυκό, και τα δύο, ή κανένα). Η ταυτότητα φύλου δεν εξαρτάται από το φύλο που αποδόθηκε στη γέννηση, ούτε είναι απαραίτητο να ταυτίζεται με μια συγκεκριμένη έκφραση φύλου. Αν ένα άτομο ταυτίζεται με το βιολογικό του φύλο, τότε προσδιορίζεται ως cisgender (στα ελληνικά αποδίδεται συχνά ως ταυτοφυλικό). Ένα άτομο, όμως, μπορεί να εκφράζει ποικιλομορφία φύλου (να είναι gender diverse). Σε αυτή την περίπτωση μπορεί το άτομο να αυτοπροσδιορίζεται ως transgender (διεμφυλικό), δηλαδή δεν ταυτίζεται με το βιολογικό φύλο με το οποίο γεννήθηκε. Η κατηγοριοποίηση σε cis και trans δεν είναι πάντα διακριτή, καθώς υπάρχουν άτομα που δεν ταυτίζονται με ένα από τα δύο φύλα, αλλά την ίδια στιγμή δεν αυτοπροσδιορίζονται ως trans (Γαλανού, 2014).

¹ Διαθεματικότητα είναι η απόδοση του όρου intersectionality που χρησιμοποιείται για την περιγραφή και την αναφορά στα πολλαπλά συναρτώμενα συστήματα ιεράρχησης, καταπίεσης και προνομίων. Είναι ένα σημαντικό εργαλείο για την ανάδειξη των σύνθετων σχέσεων εξουσίας και αποσκοπεί στην τοποθέτηση των υποκειμένων στις σύγχρονες κοινωνίες και στο να αντιπάρει ανταγωνιστικές αναγνώσεις των σχέσεων εξουσίας (Ζαββού, 2021).

Έκφραση φύλου: αφορά τους τρόπους με τους οποίους μέσα από το ντύσιμο και τη γενικότερη εμφάνισή του ένα άτομο επιλέγει να εκφράσει το φύλο με το οποίο ταυτίζεται, συνήθως μέσα από υιοθέτηση ή αμφισβήτηση κοινωνικών προτύπων (Γαλανού, 2014).

Σεξουαλικός προσανατολισμός: η έκφραση συναισθηματικής ή και σεξουαλικής έλξης προς ένα ή περισσότερα φύλα (EIGE, 2016). Ενώ τα ζητήματα φύλου συγκροτούνται σε συνάρτηση, όπως αναφέρθηκε ήδη, με τη φυλή, την τάξη και τη σεξουαλικότητα κ.ά., είναι σημαντικό να μην συγχέονται τα ζητήματα ταυτότητας και έκφρασης φύλου με τα ζητήματα σεξουαλικού προσανατολισμού.

Αξιολόγηση με την οπτική του φύλου: αξιολόγηση που αποσκοπεί στην ανάλυση και διάγνωση με επίκεντρο το φύλο και τις εμπειρίες των γυναικών. Στηρίζεται σε δείκτες που θεωρούνται αναπόσπαστα συνδεδεμένοι με το φύλο (gender sensitive indicators) μέσω των οποίων γίνονται κατανοητές οι έμφυλες σχέσεις και επιτρέπεται πιο στοχευμένος σχεδιασμός (CIDA, 1997).

Ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές (gender mainstreaming): σύμφωνα με τον ορισμό των Ηνωμένων Εθνών (UNSDG, 2019), η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου είναι διαδικασία αξιολόγησης των πιθανών διαφορετικών επιπτώσεων σε άντρες και γυναίκες σε οποιαδήποτε απόφαση σε κάθε τομέα και επίπεδο. Αποτελεί βασικό εργαλείο για την ισότητα των φύλων, καθώς αξιολογεί αν ο σχεδιασμός, η εφαρμογή, η αξιολόγηση και η επίβλεψη προτάσεων (χωρικών, νομοθετικών, πολιτικών) ανταποκρίνονται στις ανάγκες των γυναικών όσο και των ανδρών.

Συμμετοχικότητα: η διαδικασία ενεργού ανάμειξης των γυναικών ή άλλων κοινωνικών ομάδων στο σχεδιασμό και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, με στόχο την έκφραση απόψεων, τη συνεργασία και την εμπλοκή τους στη διαμόρφωση πολιτικών. Προϋποθέτει διαδικασίες επικοινωνίας και λήψης αποφάσεων που προτείνονται και ξεκινούν από γυναίκες ή/και που προτείνονται από πολιτικούς (άνδρες και γυναίκες) σε διάλογο με γυναίκες.

Ασφάλεια: στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία υπάρχει η διάκριση μεταξύ της αίσθησης ασφάλειας και της δυνατότητας να κινούνται όλες ελεύθερα χωρίς φόβο (safety) και των μέτρων αστυνόμευσης και ελέγχου που εφαρμόζονται προκειμένου να μειωθεί το έγκλημα, η βία και η παραβατικότητα (security). Στην ελληνική βιβλιογραφία η διάκριση αυτή δεν είναι πάντα ορατή και στο πλαίσιο αυτής της έκθεσης η «ασφάλεια» χρησιμοποιείται με την πρώτη έννοια, ως το δικαίωμα της καθεμιάς να ζει στην πόλη με τους δικούς της όρους. Αυτή η διάκριση παίζει σημαντικό ρόλο, γιατί ακόμη και αν μεγάλη μερίδα του πληθυσμού συνδέει την ασφάλεια με την παρουσία σωμάτων ασφαλείας, δεν σημαίνει ότι ο έλεγχος και η επίβλεψη του χώρου είναι η απάντηση σε κάθε περίπτωση.

Αστικός Σχεδιασμός: μια δυναμική διαδικασία που στοχεύει στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των ανθρώπων και των κοινοτήτων που ζουν σε μια πόλη και μπορεί να διαμορφώσει τη φύση των δημόσιων επενδύσεων. Φαίνεται ότι συχνά διευκολύνει τις ιδιωτικές επενδύσεις και οξύνει τις χωρο-κοινωνικές ανισότητες.

Φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός: εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους τα διαφορετικά φύλα –με έμφαση στις γυναίκες– χρησιμοποιούν τον αστικό χώρο και πώς αυτός θα μπορούσε να διαμορφωθεί με τρόπο που να εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες και επιθυμίες τους (Day, 2011).

Αστικές έμφυλες ανισότητες: οι αστικές ανισότητες περιγράφουν τις διαφορές στην πρόσβαση σε οικονομικές ευκαιρίες, υπηρεσίες και δικαιώματα ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες εντός μιας αστικής περιοχής. Κάποιες από αυτές τις ανισότητες σχετίζονται με το φύλο, με τις γυναίκες να υφίστανται τις περισσότερες ανισότητες. Ακόμη και όταν παρέχονται σε γυναίκες ορισμένες ευκαιρίες και δυνατότητες, σε αυτές δεν έχουν πρόσβαση όλες, γεγονός που τονίζει την ανάγκη μιας διαθεματικής οπτικής στα ζητήματα φύλου.

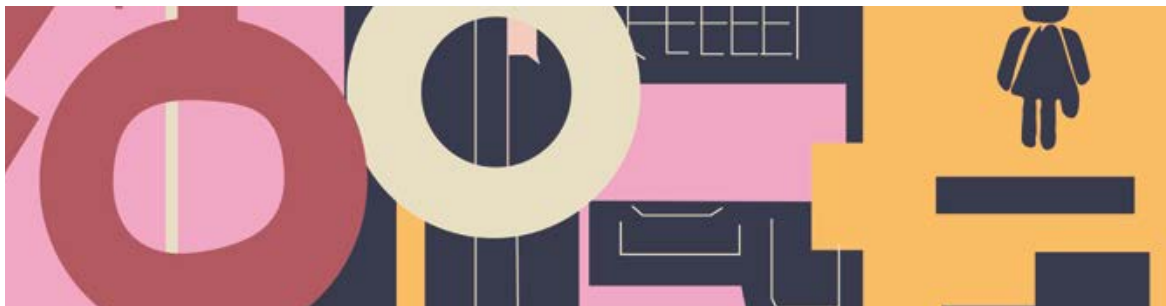
Γειτονιά: σήμερα, όσον αφορά στη μελέτη της πόλης, η γειτονιά δεν είναι ένας γεωγραφικά οριοθετημένος χώρος που ταυτίζεται με έναν τόπο και μια κοινότητα, αλλά αποτελεί την κλίμακα της πόλης στην οποία επιτελείται το μεγαλύτερο μέρος της αστικής καθημερινότητας. Συνδέεται με τοπικές αναφορές και υπερτοπικές διαδικασίες και συγκροτείται μέσα από το υλικό περιβάλλον, ορατές και λιγότερο ορατές κοινωνικές πρακτικές, εμπειρίες και αφηγήσεις, συναντήσεις με «ξένους» και διεθνή πρότυπα (Dyck, 2005· Βαΐου, 2021).

Αστικοί δείκτες: δείκτες μέτρησης ή αξιολόγησης συνθηκών και χαρακτηριστικών του αστικού χώρου (π.χ. προσβασιμότητα, διαθέσιμες υπηρεσίες).

Το δικαίωμα στην πόλη: επιτυγχάνεται όταν η κατοίκηση στην πόλη παρέχει πρόσβαση στο δικαίωμα χρήσης του αστικού χώρου και στο δικαίωμα της καθεμίας να τον διαμορφώσει (Lefebvre, 2007). Στοιχεία όπως οι μισθολογικές ανισότητες, τα είδη εργασίας που συγκεντρώνουν περισσότερο γυναίκες, η σεξουαλική παρενόχληση, οι περιορισμοί στην κινητικότητα των γυναικών, εμποδίζουν τις γυναίκες από το να έχουν πλήρη πρόσβαση στις υπηρεσίες και τα αγαθά της πόλης.

Συλλογική συγκρότηση του τόπου (placemaking): η διαδικασία διαμόρφωσης χώρων, η οποία εστιάζει στην παρατήρηση, και στην ακρόαση, και θέτει συνεχώς ερωτήσεις στους ανθρώπους που ζουν, εργάζονται και παίζουν σε έναν συγκεκριμένο χώρο για να κατανοήσει τις ανάγκες τους και τις φιλοδοξίες για αυτόν τον χώρο και για την κοινότητά τους ως σύνολο (Project for Public Spaces 2007). Πλήθος ερευνών τονίζουν τον κεντρικό ρόλο που έχει το φύλο, γιατί αναδεικνύει οικονομικές ανισότητες, επισφαλή εργασία, φόβο του εγκλήματος όσον αφορά τη μετακίνηση και την οικειοποίηση του χώρου. Αυτό συνδυάζεται με τη διαφορετική αντιμετώπιση της συλλογικής συγκρότησης του τόπου που επικεντρώνεται λιγότερο στο οπτικό/αισθητικό αποτέλεσμα και περισσότερο στη διαδικασία του σχεδιασμού και του πώς οι διαφορετικές φωνές ενσωματώνονται στις αποφάσεις.

Δημόσιος/ιδιωτικός χώρος: η καθημερινότητα της αστικής ζωής μοιράζει το χώρο ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο. Ο ιδιωτικός χώρος πολλές φορές ταυτίζεται με την κατοικία, αλλά περιλαμβάνει τυπικά όλους τους χώρους που εμπίπτουν στην ιδιοκτησία και ευθύνη συγκεκριμένων φυσικών ή νομικών προσώπων. Ο δημόσιος χώρος είναι (τουλάχιστον θεωρητικά και θεσμικά) προσπελάσιμος για όλες, όλους, όλα ανά πάσα στιγμή και η ευθύνη συντήρησής του είναι συλλογική. Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος είναι αλληλένδετοι και συμπληρωματικοί (Καρούτσου, 2010) και το δίπολο έχει αμφισβητηθεί, καθώς υπάρχει μια σειρά χωρικών ποιότητων και διαβαθμίσεων που χαρακτηρίζουν το πέρασμα από τον δημόσιο στον ιδιωτικό χώρο (Hertzberger, 2002). Στον 21^ο αιώνα υπάρχει μια διαρκής τάση ιδιωτικοποίησης του δημόσιου χώρου, με τον δημόσιο χώρο να ανατίθεται σε εταιρείες που αναλαμβάνουν τη διαμόρφωση και συντήρησή του και τελικά να αποκτούν και τον έλεγχο στο ποια μπορεί να/θα έχει πρόσβαση. Αυτές οι πρακτικές ιδιωτικοποίησης είναι στην αντίθετη πλευρά από αυτό που περιγράφει ο Hertzberger (2002) ως χρήση του δημόσιου χώρου σαν να είναι «ιδιωτικός», που συνδέεται με μορφές διεκδίκησης και οικειοποίησης του δημόσιου χώρου από τις κατοίκους της πόλης.

2. Φύλο, διαθεματικότητα, πόλη

2.1 Ο χώρος της πόλης δεν είναι ουδέτερος

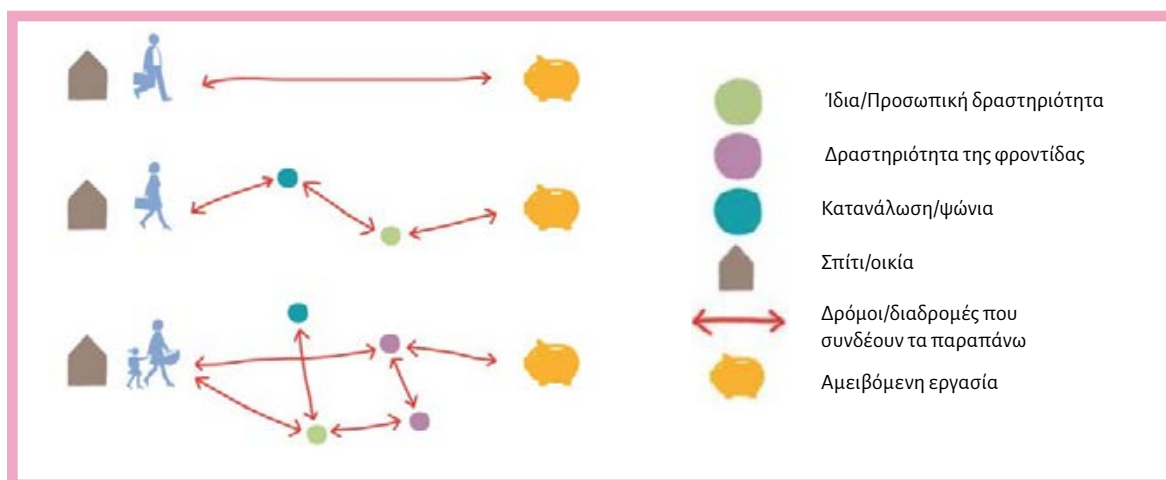
Ο χώρος της πόλης δεν είναι ένα ουδέτερο πεδίο που προσφέρει ίσες ευκαιρίες σε όλα τα άτομα. Είναι ένα κοινωνικό και πολιτισμικό δημιούργημα, το οποίο (ανα)παράγει διακρίσεις, διαχωρισμούς, ιεραρχίες με βάση και το φύλο. Παραδοσιακά, ο αστικός σχεδιασμός ήταν κυρίως ευθύνη κάποιων «ειδικών», οι οποίοι ήταν συνήθως λευκοί, αρτιμελείς, μεσήλικες cis-straight άνδρες αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, πολιτικοί, μεσαιάς ή και ανώτερης κοινωνικής και οικονομικής τάξης. Αυτοί εφάρμοζαν τις δικές τους ιδέες και οράματα για την πόλη, συχνά αγνοώντας ή και υποτιμώντας τις επιθυμίες και τις ανάγκες άλλων κοινωνικών ομάδων. Το γεγονός αυτό εντείνει τις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες, οι οποίες διαπερνούν σημαντικές όψεις της καθημερινής ζωής στις πόλεις.

Μετά από ένα πλήθος φεμινιστικών διεκδικήσεων, το 2020 η Παγκόσμια Τράπεζα στο Urban Forum (World Bank, 2020) αναφέρει ότι οι σύγχρονες πόλεις έχουν σχεδιαστεί από άντρες για άντρες, περιορίζοντας έτσι σημαντικά την πρόσβαση των γυναικών στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Οι σύγχρονες πόλεις σχεδιάστηκαν –και σχεδιάζονται– από άνδρες συγκεκριμένου προφίλ με βάση τις ανάγκες ενός «μοντέλου πολίτη» που καθρεφτίζει τα χαρακτηριστικά των σχεδιαστών, δηλαδή του λευκού, υγιούς, αρτιμελούς, μεσαιάς/ανώτερης τάξης και ηλικίας, cis-straight άνδρα. Όλο αυτό συμβαίνει σε ένα πλαίσιο καπιταλιστικής προσέγγισης της πόλης από τα πάνω (top-down) με γνώμονα τη διευκόλυνση της παραγωγής προς αύξηση του κεφαλαίου (Block και Hirschhorn, 1979). Ο άνδρας έχει συνδεθεί με την αμειβόμενη εργασία (παραγωγή), η οποία λαμβάνει χώρα σε μεγάλο βαθμό στον δημόσιο χώρο, ενώ οι γυναίκες έχουν συνδεθεί με τη μη αμειβόμενη εργασία φροντίδας. Η φροντίδα αναφέρεται στην εργασία της «κοινωνικής αναπαραγωγής», η οποία συνδυάζει τη συναισθηματική με την υλική, συχνά μη αμειβόμενη, εργασία και έχει συνδεθεί με τις γυναίκες και τον χώρο του σπιτιού (Φρέιζερ, 2017). Η προτεραιότητα που δίνεται στην παραγωγή θέτει ως επίκεντρο τον άνδρα, καθώς οι ιδεολογίες του φύλου ενσωματώνονται στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό, ο οποίος διαχωρίζει την καπιταλιστική παραγωγή από την ανθρώπινη αναπαραγωγή (Acker, 2004). Έτσι, το κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης που προωθείται (π.χ. μεγάλα οικονομικά και εμπορικά κέντρα), δεν καλύπτει τις βασικές ανάγκες όλων των ανθρώπων σε επίπεδο καθημερινότητας και συμβάλλει στη δημιουργία και διατήρηση έμφυλων και κοινωνικών ανισοτήτων και αποκλεισμών.

Οι στερεοτυπικές παραδοχές και η από τα πάνω προσέγγιση στον αστικό σχεδιασμό έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε όλες τις πτυχές της καθημερινότητας στην πόλη, από την μετακίνηση μέχρι την άθληση, τη δημόσια υγεία, ακόμα και τους τρόπους διασκέδασης. Στην Αθήνα, για

παράδειγμα, όπως και σε πολλές άλλες πόλεις του κόσμου, δόθηκε προτεραιότητα στην κινητικότητα με ιδιωτικό όχημα, έναν τρόπο μετακίνησης που επιλέγουν κυρίως άνδρες. Ως εκ τούτου, δεν υπήρξε μέριμνα για την καλή λειτουργία των Μ.Μ.Μ. ή την κατάσταση των πεζοδρομίων, παραγκωνίζοντας με αυτόν τον τρόπο την προσβασιμότητα και κινητικότητα των υπόλοιπων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες δεν μπορούν να μετακινηθούν με ιδιωτικό όχημα. Χαρακτηριστικό είναι ότι στις περιπτώσεις που υπάρχει ένα αυτοκίνητο ανά οικογένεια, αυτό το χρησιμοποιεί κυρίως ο άνδρας.² Αντίθετα σύμφωνα με στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου για το 2020, οι γυναίκες τείνουν να χρησιμοποιούν περισσότερο τα Μ.Μ.Μ. (Sansonetti και Davern, 2021). Έτσι, ο αστικός σχεδιασμός καταλήγει να παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση διαφορετικών έμφυλων καθημερινών εμπειριών στην πόλη (Spain, 1992· Weisman, 1994).

Σε αντιδιαστολή με την ισχυρή παρουσία των ανδρών στην πόλη, και δη στον δημόσιο χώρο, οι γυναίκες είχαν συνδεθεί με τον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού κι, επομένως, με την ιδιωτική σφαίρα (Βαζαίου, 2009). Παρόλο που στην πραγματικότητα είχαν –και έχουν– έντονη παρουσία και στον δημόσιο χώρο, αυτή η στερεοτυπική σύνδεσή τους με τον ιδιωτικό χώρο κατ' αποκλειστικότητα, μειώνει την αξία που είχε και έχει η παρουσία τους στον δημόσιο χώρο. Παράλληλα αγνοείται η ανάγκη διαμόρφωσης της πόλης με τρόπο που να διευκολύνει την ταυτόχρονη ύπαρξη των γυναικών και στους δύο τύπους δραστηριότητας. Οι γυναίκες έχουν μέχρι και σήμερα επιφορτιστεί με το μεγαλύτερο μερίδιο εργασιών φροντίδας (παιδιών, ηλικιωμένων, νοικοκυριού κτλ.) (Himmelweit, 2000) στο πλαίσιο της οικογένειας. Η αθέατη, μη αμειβόμενη και υποτιμημένη εργασία των γυναικών, η οποία επιτελείται ως «αγάπη, προσφορά και φροντίδα» (Βαΐου, 2021), δημιουργεί διαφοροποιημένες ανάγκες σε σχέση και με τον δημόσιο χώρο. Σύμφωνα με έρευνες (Day, 2011), οι γυναίκες λόγω αυτής της εργασίας φροντίδας πραγματοποιούν περισσότερες, αλλά μικρότερες διαδρομές στην πόλη (βλ. Διάγραμμα 1) –κυρίως σε επίπεδο γειτονιάς– και, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι έχουν λιγότερη πρόσβαση σε ιδιωτικό όχημα, είναι πιο σύνθητες να μετακινούνται είτε με τα πόδια είτε με τα μέσα μαζικής μεταφοράς (Creed, 2003). Αυτού του είδους οι εργασίες και οι αρμοδιότητες καθώς και οι διαφοροποιημένες ανάγκες που τις συνοδεύουν δεν έχουν ληφθεί υπ' όψιν κατά την έρευνα και τον σχεδιασμό των τρόπων μετακίνησης στην πόλη (Law, 1999).

Διάγραμμα 1. Οι τρόποι μετακίνησης γυναικών και ανδρών στην πόλη (Collectiu Punt 6, 2014).

² Σύμφωνα με έρευνες σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Collectiu Punt 6, 2014) η κινητικότητα των ανδρών είναι κατά βάση γραμμική (σπίτι-εργασία-σπίτι) και σχετίζεται άμεσα με την παραγωγική εργασία. Για τον λόγο αυτό (σε συνδυασμό και με άλλους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες) τους διευκολύνει περισσότερο η μετακίνηση με ιδιωτικό όχημα

2.2 Έμφυλες και διαθεματικές οπτικές στον αστικό χώρο

Όπως ήδη αναφέραμε, υπάρχει ένας πλούτος ερευνών που έχουν αναδείξει τη σημασία του σχεδιασμού, της υλοποίησης και της διακυβέρνησης των πόλεων με επίκεντρο την ισότητα. Παρόλα αυτά, οι πολιτικές συνεχίζουν να βάζουν σε προτεραιότητα έναν γενικό χρήστη/πολίτη· ωστόσο, όπως τονίζει η Blumenberg (1998), ο έμφυλα ουδέτερος σχεδιασμός μπορεί ως έναν βαθμό να βοηθάει σε κάποιες πτυχές της ζωής όλων, αλλά συμβάλλει στην αναπαραγωγή συστημικών ανισοτήτων καθώς αποτυγχάνει να εντάξει διαφορετικές ομάδες στις διαδικασίες που διαμορφώνουν την πόλη. Στον αντίποδα αυτής της λογικής υπάρχουν εκθέσεις, θεωρητικά κείμενα και παραδείγματα από πόλεις που έχουν επιχειρήσει να βάλουν την οπτική του φύλου στο επίκεντρο της παραγωγής του αστικού χώρου, τα οποία φέρνουν στο προσκήνιο το ζήτημα και την αναγκαιότητα για δράση.

Από το 2015, η ισότητα των φύλων είναι ένας από τους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης που έχουν θέσει τα Ηνωμένα Έθνη. Η σημασία όμως της έμφυλης ισότητας προκύπτει και από τον τρόπο που κυριαρχεί και σε άλλους στόχους όπως:

- Υγεία και Πρόνοια (Στόχος 3)
- Ποιοτική Εκπαίδευση (Στόχος 4)
- Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη (Στόχος 8)
- Μείωση ανισοτήτων (Στόχος 10)
- Βιώσιμες πόλεις και κοινότητες (Στόχος 11)

Σε αυτό το πλαίσιο, μια σειρά εκθέσεων και οδηγιών οραματίζουν την πόλη της έμφυλης ισότητας δίνοντας κατευθυντήριες οδηγίες για το πώς μπορεί να μεταμορφωθεί ο αστικός χώρος. Ο οδηγός του UN Habitat (2010) Gender Equality for Smarter Cities καθορίζει τις πόλεις και τις γειτονιές ως την κλίμακα στην οποία τα δικαιώματα γίνονται πραγματικότητα, μια διαπίστωση η οποία στηρίζεται και από άλλες εκθέσεις. Η έμφυλη ισότητα στην πόλη γίνεται κεντρικό επίδικο και κονδύλια κατευθύνονται προς αυτή την κατεύθυνση μέσα από διαφορετικούς τρόπους. Δυστυχώς, όμως, πολλά από αυτά τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται θέτουν γενικευμένους στόχους προκειμένου να ικανοποιήσουν τις προϋποθέσεις των κονδυλίων, χωρίς να οργανώνουν ουσιαστικές δράσεις για την ισότητα των φύλων (Lozano-Torres, 2021). Η πόλη κατοικείται και έχει φύλο (Simonsen και Vaiou, 1996) και για να μπορέσει να μεταμορφωθεί είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τις έμφυλες πτυχές της και τους παράγοντες που την επηρεάζουν.

2.2.1 Σχεδιάζοντας για όλες (:)

Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις προσπαθούν να ενισχύσουν τη φωνή σε όσες κατοικούν στην πόλη και να τις εμπλέξουν πιο ενεργά στην αξιολόγηση και στον σχεδιασμό των προτεινόμενων παρεμβάσεων. Μια τέτοια προσέγγιση θέτει στο επίκεντρο της συζήτησης τον ρόλο της έρευνας στην ενδυνάμωση των υπό μελέτη ομάδων και τη σχέση της ερευνήτριας με τα υποκείμενα της έρευνας (έρευνα *με* και όχι *για*), προσπαθώντας να ξεπεράσει τα όρια ερευνήτριας-ερευνώμενης (Βαϊού, 2021· Σιατίτσα, 2023).

Σύμφωνα με τη φεμινιστική προσέγγιση, η γνώση δεν παράγεται από έναν «ουδέτερο» νου εκτός κοινωνικών και χωρικών πλαισίων, αλλά από ενσώματα υποκείμενα, έμφυλα σώματα «με όλα τα χαρακτηριστικά, τις δεσμεύσεις και τη θέση τους στην κοινωνική ιεραρχία και το χώρο» (Βαϊού, 2021, σελ. 37). Η συζήτηση για τις εμπειρίες των γυναικών (ή και άλλων «αόρατων» κοινωνικών ομάδων) δεν είναι μια προσθήκη στην υφιστάμενη συζήτηση. Είναι μια «διαφορετική οπτική

που θέτει ερωτήματα σε τουλάχιστον τρία επίπεδα: μεθοδολογίας, θέσης/τοποθέτησης και ερωτημάτων. Τι είδους ερωτήματα μπορούν να τεθούν και να διερευνηθούν; Τι μετράει ως τεκμήριο ή/και ως επιστημονική «αλήθεια»; Από ποια θέση/τοποθέτηση (standpoint) τίθενται ερωτήματα και επιλέγονται τρόποι για τη διερεύνησή τους;» (Βαΐου, 2021, σελ. 190).

Επιπλέον, χρειάζεται να γίνουν κατανοητές οι άνισες σχέσεις συμμετοχής που μπορεί να υπάρχουν σε μια τέτοια συνθήκη, τόσο μεταξύ της ερευνήτριας και των υποκειμένων που συμμετέχουν, όσο και μεταξύ των συμμετεχουσών (Σιατίτσα, 2023· The World Bank, 2020). Ζητήματα όπως η γλώσσα, ο αριθμός και το φύλο (όπως και η ηλικία και τα υπόλοιπα κοινωνικά και έμφυλα χαρακτηριστικά) των συμμετεχουσών, ο τόπος και ο χρόνος διεξαγωγής της συζήτησης, μπορεί να επηρεάσουν τους όρους που κάθε άτομο ή ομάδα εμπλέκεται περισσότερο ή λιγότερο ενεργά. Εργαλεία συμμετοχικής έρευνας και συλλογής δεδομένων, όπως οι συζητήσεις πάνω σε συγκεκριμένες θεματικές, οι σημειώσεις προβληματικών στοιχείων/σημείων πάνω σε χάρτη και οι διερευνητικοί περίπατοι, προτείνονται από αντίστοιχους οδηγούς (βλ. The World Bank, 2020) και χρησιμοποιούνται στο πεδίο από ερευνητικές ομάδες.

2.2.2 Χρόνοι και χώροι της καθημερινής ζωής

Χρειάζεται να γίνει κατανοητό ότι μια τέτοια (ερευνητική) προσέγγιση δεν αναζητά γενικεύσεις ή συνολικά ποσοτικά συμπεράσματα. Εστιάζει στα «μικρά» γεγονότα, στις βιωμένες εμπειρίες όσων συμμετέχουν στη διαδικασία. Για πολλά χρόνια, η φιγούρα του *flâneur*, του αστού περιπλανητή-πλάνητα, αποτελεί σημείο αναφοράς στα κείμενα για την μοντέρνα πόλη. Πρόκειται για έναν άνδρα, ο οποίος έχει το προνόμιο να κινείται ελεύθερα στην πόλη και να παρατηρεί χωρίς ταυτόχρονα να παρατηρείται, ο οποίος ταυτίζεται με την αστική εμπειρία της νεωτερικότητας (Wolf, 1985· Wilson, 1992). Η γυναίκα αντίστοιχη φιγούρα ήταν η *passante* (περαστική) η οποία όμως δεν έχει εξίσου δυναμική παρουσία. Γιατί, λοιπόν, *passante* και όχι *flâneuse*;

Στο ερώτημα αν θα μπορούσε να υπάρξει η *flâneuse*, η προσέγγιση της Elkin εστιάζει στις δυναμικές της καθημερινότητας. «Η *flâneuse* πράγματι υπάρχει, κάθε φορά που αποκλίνουμε από τα υφιστάμενα μονοπάτια, δημιουργώντας νέες πορείες» σημειώνει χαρακτηριστικά (Elkin 2017, σελ. 23). Μέσω των καθημερινών πρακτικών τους στον δημόσιο χώρο, δρώντας ως *flâneuses*, οι γυναίκες διεκδικούν χώρο για τις ίδιες και συμμετέχουν, ταυτόχρονα, στη διαμόρφωσή του (Elkin, 2017). Οι μικρές, καθημερινές πρακτικές τους μπορεί να θεωρηθούν και ως πράξεις αντίστασης. Το «να περπατάς στην πόλη» ή, απλά, «να είσαι εκεί» έχει ταυτόχρονα και πολιτικό νόημα (Koskela, 1997· Simonsen, 2003).

Ως εκ τούτου, η καθημερινή ζωή αναδύεται ως προνομιακό πεδίο κατανοησης της πόλης (Λυκογιάννη, 2021). Δίνεται σημασία στις μικρές επαναλαμβανόμενες πράξεις και καθημερινές συνήθειες, καθώς και στον ρόλο που αυτές διαδραματίζουν στη διαμόρφωση ενός τόπου. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται ως κεντρικό (ερευνητικό και μεθοδολογικό) ερώτημα προς διερεύνηση οι πορείες των ανθρώπων στον χώρο (αλλά και στον χρόνο) και οι στρατηγικές ζωής που υιοθετούν (Micha και Vaiou, 2019).

Η καθημερινή ζωή δεν είναι κάτι στατικό, αντίθετα αποτελεί ένα δυναμικό πεδίο διαμόρφωσης ταυτοτήτων, ρόλων και τρόπου ύπαρξης στην πόλη (Βαΐου, 2000). Αυτό δύναται να συμβεί μέσα από την διαρκή (επανα)διαπραγμάτευση –ατομική και συλλογική– των όρων και των τρόπων υπό και με τους οποίους η καθεμιά μας κατοικεί, εργάζεται, κινείται στην πόλη. Όπως σημειώθηκε ήδη, καθεμιά χρησιμοποιεί συχνά διαφορετικά μέρη της πόλης, σε διαφορετικούς χρόνους και με διαφορετικό τρόπο, χρησιμοποιεί διαφορετικά τον δημόσιο χώρο, αλλά και τις κοινωνικές υποδομές. Μια σειρά από λειτουργίες της πόλης έχουν και έμφυλο πρόσημο. Ενδεικτικά –και όχι πε-

ριοριστικά— αναφέρουμε τις μετακινήσεις και τη χρήση του δημόσιου χώρου, την πρόσβαση σε αξιοπρεπή στέγη, την πρόσβαση σε δομές υγείας, την πρόσβαση και χρήση της τεχνολογίας, την εκπροσώπηση στα κοινά. Αναμενόμενο είναι όταν ο λόγος—και οι πολιτικές— για την πόλη στηρίζονται στις εμπειρίες των ανδρών—ανοιχτά ή μέσα από τη μορφή του «ουδέτερου χρήστη»— να αγνοούν και να υποτιμούν τις γυναικείες εμπειρίες και πρακτικές (Simonsen και Vaïου, 1996). Ως αποτέλεσμα, διαμορφώνουν μια πραγματικότητα που δεν τις περιλαμβάνει και (ως εκ τούτου) τις δυσκολεύει πολλαπλά.

Η οπτική της καθημερινής ζωής δεν περιορίζεται στο τοπικό, διαπερνά όλες τις γεωγραφικές κλίμακες, από το σώμα έως το παγκόσμιο (Χαϊδοπούλου-Βρυχεία Μ., 2013). Αναγνωρίζει και αναδεικνύει τις πολλαπλές συνδέσεις μεταξύ τους και τους τρόπους που αυτές, εν τέλει, τη διαμορφώνουν. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η καθημερινή ζωή δεν είναι ενιαία και ίδια για όλες. Αναφερόμαστε σε πολλαπλές και διαφορετικές καθημερινότητες—ανδρών, γυναικών και άλλων (υποκειμενικότητων). Επομένως, η καθημερινή ζωή είναι «και οπτική και μέθοδος που επιτρέπει να μελετηθούν ταυτόχρονα οι μικρές ιστορίες και οι “μεγάλες αφηγήσεις”» (Καλαντίδης, 2023, σελ. 69).

2.2.3 Η γειτονιά ως κλίμακα σχεδιασμού

Μία σημαντική κλίμακα της καθημερινότητας, στην οποία εστιάζουν φεμινιστικές προσεγγίσεις της πόλης, είναι η γειτονιά. Δεν πρόκειται για έναν χώρο με σαφή χωρικά όρια, αλλά «για μια χωρο-κοινωνική κλίμακα στην οποία επιτελείται μεγάλο μέρος της αστικής καθημερινότητας, η οποία έχει συνδέσεις και αναφορές τοπικές, αλλά συνδέεται και με υπερτοπικές έως παγκόσμιες διαδικασίες» (Βαΐου, 2021, σελ. 21). Όπως επισημαίνει η Βαΐου, η γειτονιά είναι «ένας χώρος συνεχώς υπό κατασκευή, ανοιχτός σε πολλαπλές αναγνώσεις και μελλοντικές αναδιαρθρώσεις» (Βαΐου, 2021, σελ. 27). Οι καθημερινές πρακτικές—και ιδιαίτερα αυτές των γυναικών— αποκαλύπτουν τις «μικρές» αφηγήσεις της πόλης. Συχνά είναι συμπληρωματικές στη «μεγάλη» ιστορία, μπορεί όμως να είναι και αντιθετικές, καθώς οι φωνές τους και οι ανάγκες τους δεν λαμβάνονται υπόψη στον κυρίαρχο σχεδιασμό (Λυκογιάννη, 2021· Βαΐου, 2021). Εξελίσσονται γύρω από τη μικροκλίμακα της καθημερινότητας, συνδέοντας ταυτόχρονα τον τόπο (τη γειτονιά) με υπερτοπικές έως παγκόσμιες διαδικασίες (Massey, 1991· Βαΐου 2021). Η διαμόρφωση της αίσθησης του ανήκειν στη γειτονιά και η ανάπτυξη των σχέσεων και άτυπων δικτύων στήριξης και αλληλοβοήθειας στηρίζεται, συνήθως, στις γυναίκες. Είναι οι δικές τους καθημερινότητες, η αόρατη και μη αμειβόμενη εργασία τους, οι χώροι και οι χρόνοι που χρησιμοποιούν την πόλη, που τις ωθούν σε τέτοιες κινήσεις.

Η εστίαση στη γειτονιά και στη βιωμένη καθημερινότητα όσων κατοικούν εκεί αποτελεί και μεθοδολογική επιλογή στη μελέτη της πόλης. Μέσω αυτής επιτελείται η μετάβαση από τον μελετητή-πολεοδόμο-γνώστη που παρατηρεί και διαμορφώνει την πόλη εκ των άνω μέσα από σχέδια και αναπαραστάσεις, στην ερευνήτρια που περνάει χρόνο στη γειτονιά ακούγοντας και βιώνοντας τις ιστορίες των γυναικών προκειμένου να εντοπίσει τις προτεραιότητες του σχεδιασμού ενός τόπου. Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι ανάγκες διαφορετικών (ομάδων) γυναικών δεν ταυτίζονται πάντα γιατί οι γυναίκες δεν είναι μια ομογενοποιημένη κατηγορία. Η προτεραιοποίηση στον σχεδιασμό της καθημερινότητας και των αναγκών μόνο μίας συγκεκριμένης κατηγορίας γυναικών (αυτής των *cis*, λευκών, μεσοαστών, αρτιμελών και ετεροφυλόφιλων) αφήνει εκτός και τις γυναίκες που αποκλίνουν από αυτό το πρότυπο (Kern, 2020). Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι περιπτώσεις εξευγενιστικών παρεμβάσεων σε πρώην εργατικές ή βιομηχανικές περιοχές, όπου οι νέες χρήσεις αναψυχής, εστίασης και δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου δυσχεραίνουν την

καθημερινότητα όσων ήδη κατοικούν εκεί – ή τελικά τις εκδιώχνουν. Παράλληλα, στο όνομα της ασφάλειας των (ορισμένων) γυναικών δημιουργούνται εμπόδια για άλλες κατηγορίες, όπως συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό τα τελευταία χρόνια με προσπάθειες αποκλεισμού των διεμφυλικών γυναικών από πολλούς χώρους (π.χ. τουαλέτες, χώρους άθλησης).

Η προσέγγιση της γειτονιάς ως κλίμακας σχεδιασμού με έμφυλο πρόσημο εστιάζει σε μια σειρά κριτηρίων που αφορούν την πολυλειτουργικότητα των χρήσεων, τις κοινωνικές υποδομές και το πράσινο, τα δίκτυα μετακινήσεων (The World Bank, 2020) (βλ. Πίνακα 1). Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον η συγκριτική μελέτη δημόσιων έργων από την Αυστρία και την Ελβετία, των Sturm, Tuggeners, Damyanovic και Kail (2019), η οποία εντοπίζει κοινούς άξονες όσον αφορά στο σχεδιασμό κατοικιών και δημόσιων χώρων, ειδικά πάρκων. Όσον αφορά στον σχεδιασμό δημόσιων χώρων, εντοπίζουν τέσσερα κριτήρια: χωρική δομή, ασφάλεια, τόποι αναψυχής και συναντήσεων και εύρος χρήσεων (βλ. Πίνακα 2). Μέσα από τη μελέτη διακρίνουν τη σημασία που έχει η καθημερινότητα στον σχεδιασμό της γειτονιάς, της μετακίνησης μέσα στην πόλη και πώς συνδέονται οι διαφορετικές κλίμακες της πόλης, προκειμένου να βρεθούν πρακτικές λύσεις. Μάλιστα, πολλές ιδέες και όροι που ξεκίνησαν μέσα από το σχεδιασμό για τις γυναίκες και την έμφυλη ευαισθησία αποτελούν πλέον κυρίαρχα μοντέλα σχεδιασμού, όπως για παράδειγμα «η πόλη των δεκαπέντε λεπτών» ή η «πυκνότητα υψηλής ποιότητας». Αυτό το γεγονός αναδεικνύει ότι σχεδιαστικές λύσεις με επίκεντρο τις ανάγκες των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικότητων συμβάλλουν στη βελτίωση της καθημερινής ζωής όλων.

[...]

σχεδιαστικές λύσεις με επίκεντρο τις ανάγκες των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικότητων συμβάλλουν στη βελτίωση της καθημερινής ζωής όλων.

Πίνακας 1. Κριτήρια για την προσέγγιση της γειτονιάς με έμφυλο πρόσημο (The World Bank, 2020)

- Δημιουργία γειτονιών με υψηλή πυκνότητα και μικτές χρήσεις, με μικρές αποστάσεις από δημόσιες υποδομές, κοινωνικές υπηρεσίες, συγκοινωνίες και χώρους εργασίας
- Δημιουργία μικρών κέντρων γειτονιάς, με δημόσιους χώρους, δημόσιες και κοινωνικές υπηρεσίες και τοπική αγορά
- Δημιουργία αποθέματος κατοικίας με ποικίλες τυπολογίες και διατάξεις, όπως και διαφορετικούς τύπους κατοίκησης και ιδιοκτησίας
- Δημιουργία δικτύου δημόσιων ελεύθερων και πράσινων χώρων, σε εγγύτητα με τις περιοχές κατοικίας
- Παροχή επαρκών, ειδικών κοινωνικών υποδομών για όλες τις κοινωνικές ομάδες (π.χ. σχολεία, ΚΑΠΗ, ιατρεία) ανάλογα με τους κατοίκους της περιοχής
- Εξασφάλιση αξιόπιστου δικτύου δημόσιων μέσων μεταφοράς
- Εξασφάλιση της ορατότητας στους δημόσιους και κοινόχρηστους χώρους

Πίνακας 2: Κριτήρια έμφυλης ευαισθησίας στον σχεδιασμό δημόσιων χώρων (Sturm κ.ά., 2019)	
Χωρική Δομή	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Συνδεδεμένοι ανοιχτοί χώροι: ανοιχτά όρια που δεν εμποδίζουν την ορατότητα και την προσβασιμότητα ▪ Διαφοροποιημένες σχεδιαστικές προσεγγίσεις: δημιουργία ζωνών, ποικιλία χώρων (που επιτρέπουν την οικειοποίηση, συμβάλλουν στην αποφυγή συγκρούσεων, μεγιστοποιούν τις παράλληλες δράσεις, π.χ. ένα παγκάκι δίπλα σε μια παιδική χαρά), στεγασμένες περιοχές/ ιδιωτικότητα ▪ Καλό δίκτυο μονοπατιών: ποικιλία διαδρομών και μονοπατιών, ελάχιστες διαστάσεις κυρίαρχων διαδρομών, κυκλικές διαδρομές, μείωση εμποδίων ▪ Ευέλικτες περιοχές με δυνατότητα αλλαγής χρήσης/ δραστηριοτήτων
Ασφάλεια	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Φωτισμός, ειδικά στα μονοπάτια ▪ Προσανατολισμός: ορατότητα και εύκολα κατανοητή οργάνωση των διαδρομών και των μονοπατιών ▪ Αυτοέλεγχος από τις χρήτριες: οπτικοί άξονες, καθορισμένες ζώνες εισόδου, υποστήριξη συχνής χρήσης, ειδικά στις κεντρικές διαδρομές
Τόποι αναψυχής και συνάντησης	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Στεγασμένοι χώροι, καθιστικά και ζώνες στάσης για γονείς, ΑμεΑ ▪ Πρόσβαση σε τουαλέτες ▪ Βρύσες ▪ Πρόβλεψη χώρων για ηλικιωμένους
Εύρος / Ανάμειξη χρήσεων	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Χωρικές εμπειρίες: ποικιλία επιλογών, πολλαπλός εξοπλισμός (π.χ. οι εξοπλισμοί να μην είναι μοναδικοί), πολυλειτουργικός και συμπεριληπτικός εξοπλισμός παιχνιδιού, δυνατότητες οικειοποίησης, δυνατότητα πολλαπλών εμπειριών (π.χ. ποικιλία φύτευσης) ▪ Στεγασμένοι χώροι: ορατά και μη ορατά σημεία, χώροι ξεκούρασης, αναψυχής και συνάντησης κοντά σε χώρους άθλησης και παιχνιδιού ▪ Αστικός εξοπλισμός: εξοπλισμός που προσελκύει διαφορετικές ομάδες χρηστών, π.χ. καθιστικά

2.3 Φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός

Η οπτική του φύλου, μέσα από τη διαθεματική σκοπιά (Crenshaw, 1989), εξετάζει τις γυναίκες στην πόλη στο σύνολό τους, λαμβάνοντας όμως υπόψη τα διαφορετικά τους κοινωνικά χαρακτηριστικά (ηλικία, καταγωγή, κοινωνική τάξη, σεξουαλικός προσανατολισμός, αναπηρία) και τους πολλαπλούς κοινωνικούς ρόλους που αναλαμβάνουν και επιτελούν στον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο (εργαζόμενη, φροντίστρια, μητέρα).

Ο φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους διαφορετικά φύλα –με έμφαση στις γυναίκες– χρησιμοποιούν τον αστικό χώρο και πώς αυτός θα μπορούσε να

Ο φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους διαφορετικά φύλα –με έμφαση στις γυναίκες– χρησιμοποιούν τον αστικό χώρο και πώς αυτός θα μπορούσε να διαμορφωθεί με τρόπο που να εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες και επιθυμίες τους.

διαμορφωθεί με τρόπο που να εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες και επιθυμίες τους (Day, 2011). Όταν ο αστικός σχεδιασμός αποτυγχάνει να λάβει υπόψη το φύλο, «οι δημόσιοι χώροι γίνονται εξ ορισμού χώροι για άντρες» (Criado Perez, 2019, σ. 98). Αντιθέτως, όταν ο αστικός σχεδιασμός χρησιμοποιεί την οπτική του φύλου εξυπηρετεί τις ανάγκες και άλλων κοινωνικών ομάδων, όπως είναι τα άτομα με αναπηρία, τα άτομα της τρίτης ηλικίας ή τα παιδιά (Ortiz Escalante και Gutiérrez Valdivia, 2015).

Ένας συμμετοχικός φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός προϋποθέτει τη συμμετοχή γυναικών με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά για τη διαμόρφωση προτάσεων. Ο συμμετοχικός φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός στοχεύει στη διαμόρφωση συνθηκών για ίσες ευκαιρίες συμμετοχής και δράσης

για άτομα με διαφορετικά υπόβαθρα και διαφορετικές ταυτότητες, τα οποία θα συμβάλουν στον (ανα)σχεδιασμό της πόλης μέσα από μια πιο συμπεριληπτική θεώρηση με προτάσεις οι οποίες θα ανταποκρίνονται στις ανάγκες και επιθυμίες τους.

2.3.1 Η ορατότητα του φύλου

Βασικό εργαλείο για οποιαδήποτε αλλαγή προσέγγισης, όπως τονίζει η έκθεση Gender Equality for Smarter Cities (UN Habitat, 2010), είναι η ορατότητα του φύλου και η δυνατότητα να ακουστούν οι φωνές των γυναικών στη διαμόρφωση της πόλης και των πολιτικών για τον αστικό χώρο. Η έκθεση τονίζει τις βασικές αρχές καλού σχεδιασμού όπως η έρευνα, η παρατήρηση αλλά και η συμμετοχή των κατοίκων και χρηστών στη διαδικασία παραγωγής του χώρου, υπογραμμίζοντας παράλληλα τη σημασία που πρέπει να δοθεί στον παράγοντα του φύλου. Η έκθεση συστηματοποιεί τη διαδικασία που απαιτείται για να καταγραφούν και να ακουστούν οι φωνές διαφορετικών (ομάδων) γυναικών. Στις ίδιες αρχές, η Cities Alliance (2020) και οι Fabre κ.ά. (2022) χαρτογραφούν διαδικασίες με κατανοητά βήματα και τονίζουν ότι η συμπεριληπτική, ασφαλής, υγιής και ανθεκτική πόλη απαιτεί πολιτική βούληση και κοινωνική δράση. Η Cities Alliance περιγράφει ένα κύκλο έξι βημάτων για τη διαμόρφωση πολιτικών και ιδεών, τονίζοντας ότι στο τέλος του κύκλου ξεκινάει ένας νέος (βλ. Διάγραμμα 2). Από την αρχική επαφή με ομάδες γυναικών, μέχρι τη συνδημιουργία και αξιολόγηση προγραμμάτων και σχεδίων, δίνεται έμφαση στη σημασία της πόλης και των κατοίκων της ως ζωντανού οργανισμού που διαρκώς εξελίσσεται και τονίζεται ότι η ισότητα και η συμπερίληψη οφείλουν να αποκτήσουν κεντρικό ρόλο.

Διάγραμμα 2. Το πλαίσιο εργασίας του Cities For Women (Cities Alliance, 2020)

Η εμπειρία από πόλεις δείχνει ότι απαιτείται χρόνος και επιμονή για την εφαρμογή των διαδικασιών της έμφυλης οπτικής και αυτό φέρνει στο προσκήνιο μια κεντρική αντίφαση. Δεν υπάρχουν έτοιμες λύσεις που θα αλλάξουν την πόλη άμεσα, αλλά η εκάστοτε τοπική αυτοδιοίκηση έχει συγκεκριμένο κύκλο ζωής και για να επανεκλεγεί θα πρέπει να επιδείξει έργα και πράξεις στις ψηφοφόρους της. Ο πολιτικός λόγος υπόσχεται και προωθεί άμεσες λύσεις στα προβλήματα, άρα οι μακροπρόθεσμες λύσεις δεν αποτελούν προτεραιότητα. Σε αυτήν την αντίφαση είναι σημαντική η διάκριση που κάνει η Moser (1993) ανάμεσα σε πρακτικές και στρατηγικές ανάγκες με βάση το φύλο. Τα πρακτικά έμφυλα ζητήματα που προκύπτουν καθώς και τα εμπόδια τα οποία δημιουργεί ο χώρος είναι στην ουσία τα συμπτώματα της ανισότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, αναζητούνται λύσεις σε συγκεκριμένα πρακτικά προβλήματα, όπως για παράδειγμα στην απουσία παιδικών σταθμών για τη φύλαξη των παιδιών, χωρίς ωστόσο να υπάρχει προσπάθεια αντιμετώπισης των λόγων που η φύλαξη των παιδιών επιβαρύνει κυρίως γυναίκες. Υπό αυτό το πρίσμα είχαν κινηθεί αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές προτάσεις φεμινιστικών γραφείων όπως οι Matrix και οι Muf στο Ηνωμένο Βασίλειο. Αυτές οι προσεγγίσεις προτείνουν άμεσες λύσεις και βελτιώνουν την καθημερινότητα των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικοτήτων, ειδικά όταν προκύπτουν μέσα από τη μελέτη και την ανάλυση της καθημερινότητας, όπως τονίζει η Βαϊου (2000, 2021). Αντίθετα οι στρατηγικές ανάγκες αναφέρονται σε συστημικά ζητήματα που οδηγούν σε έμφυλους διαχωρισμούς του χώρου, της εργασίας, των οικογενειακών σχέσεων. Η απάντηση σε αυτά τα ζητήματα απαιτεί ιδιαίτερη γνώση, συμμετοχή των διαφορετικών ομάδων και κρίσιμες επιλογές σε επίπεδο λήψης αποφάσεων. Οι αλλαγές απαιτούν χρόνο για να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν και προϋποθέτουν μεγαλύτερη δέσμευση.

2.3.2 Φύλο και συλλογική συγκρότηση του τόπου (placemaking)

Συλλογική συγκρότηση του τόπου (placemaking), όπως αναφέρουμε και στους βασικούς όρους, αποκαλείται η διαδικασία διαμόρφωσης χώρων, η οποία εστιάζει στην παρατήρηση, στην ακρόαση και θέτει συνεχώς ερωτήσεις στους ανθρώπους που ζουν, εργάζονται και παίζουν σε ένα συγκεκριμένο χώρο, με στόχο να κατανοήσει τις ανάγκες και φιλοδοξίες τους ως προς τον χώρο αλλά και για την κοινότητά τους ως σύνολο (Project for Public Spaces, 2007). Πλήθος ερευνών (Beebeejain και Grimshaw, 2011· Hudson και Rönnblom, 2020· Webb, 2021) υπογραμμίζουν τον κεντρικό ρόλο που έχει το φύλο κατά τη συγκρότηση του χώρου, διότι αναδεικνύει οικονομικές ανισότητες, επισφαλή εργασία και φόβο του εγκλήματος όσον αφορά τη μετακίνηση και την οικειοποίηση του χώρου. Αυτό συνδυάζεται με την προσέγγιση της συλλογικής συγκρότησης του τόπου, αντιμετώπιση η οποία επικεντρώνεται λιγότερο στο οπτικό/αισθητικό αποτέλεσμα και περισσότερο στη διαδικασία του σχεδιασμού, αλλά και στους τρόπους που οι διαφορετικές φωνές ενσωματώνονται στις αποφάσεις (Strydom κ.ά., 2018· Kalandides, 2018). Ο σχεδιασμός δεν ενισχύει τις κοινότητες μόνο μέσα από τον χώρο που διαμορφώνει, αλλά και από τη συμμετοχή τους στη συγκρότηση των ιδεών και των αρχών του σχεδιασμού. Μέσα από την έμφυλη προσέγγιση έχουν αναδειχθεί ιδέες που βελτιώνουν τη ζωή όλων: ισορροπία εργασίας-προσωπικής ζωής, βελτίωση πρακτικών για τις ηλικιωμένες/μητέρες/γυναίκες με αναπηρία, μικρότερες μετακινήσεις, βελτίωση μεταφορικών μέσων, βιωσιμότητα, ποιότητα πράσινων και ελεύθερων χώρων, ασφάλεια δρόμων και γειτονιών, δημιουργία χώρων συνάντησης και συνύπαρξης της κοινότητας (Loroño-Leturiondo και Illingworth, 2023). Για παράδειγμα, οι σχεδιαστικές λύσεις χώρων οι οποίες καθιστούν ευκολότερο να συνδυαστεί η πληρωμένη και η απλήρωτη εργασία (συνήθως φροντίδα παιδιών, ηλικιωμένων, σπιτιού), αυξάνουν τις πιθανότητες διαμοιρασμού των ευθυνών και ενισχύουν την ισότητα των φύλων (Horelli και Damyanovic, 2019).

2.3.3 Έμφυλη προσέγγιση στον σχεδιασμό

Η ένταξη της διάστασης του φύλου στον σχεδιασμό δεν αναφέρεται στον σχεδιασμό για γυναίκες συγκεκριμένα, αλλά προϋποθέτει την αναγνώριση ότι οι κάτοικοι και χρήστριες του χώρου δεν είναι ουδέτερες φύλου. Προγράμματα και πολιτικές για τον χώρο μπορεί να έχουν διαφορετικά αποτελέσματα ανάλογα με το φύλο των χρηστριών και δεν μπορεί η διάσταση του φύλου σε πολλά προγράμματα να περιορίζεται σε μια παράγραφο που δηλώνει ότι θα δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στις γυναίκες – αποκλείοντας, επιπλέον, άλλα έμφυλα υποκείμενα (Bock, 2015).

Τα Ηνωμένα Έθνη έχουν υιοθετήσει μια κλίμακα βαθμολόγησης έμφυλης ισότητας (βλ. Διάγραμμα 3) μέσω της οποίας αξιολογούνται πολιτικές και σχέδια με βάση τα ζητήματα φύλου, από τις συνήθεις διαδικασίες που αγνοούν το ζήτημα του φύλου (gender blind) μέχρι τις πολιτικές που όχι μόνο το αναγνωρίζουν (gender aware), αλλά και προσπαθούν να μεταμορφώσουν την κοινωνία (gender transformative), στοχεύοντας στην ενδυνάμωση και την ισότητα. Βασικά εργαλεία του πολεοδομικού και αστικού σχεδιασμού με την οπτική του φύλου είναι η ένταξη της έμφυλης διάστασης στους προϋπολογισμούς (Gender Responsive Budgeting) και το πλαίσιο έμφυλης ανάλυσης (Gender Analytical Framework) σε διαφορετικά στάδια ανάπτυξης ενός έργου. Η διαχείριση των δαπανών έχει ιδιαίτερη σημασία. Η ταξινόμηση των δημόσιων δαπανών σύμφωνα με τις Sharp και Broomhill (1990) (βλ. Πίνακα 3), τονίζει τις πολλαπλές διαστάσεις που μπορεί να έχει η διάσταση του φύλου στους προϋπολογισμούς. Σε πιο πρακτικό επίπεδο, ο οδηγός των Μοσχοβάκου και Παπαγιαννοπούλου (2012) δίνει ένα ξεκάθαρο πλαίσιο εργασίας για τους δήμους στην Ελλάδα και αναδεικνύει τη σημασία αξιολόγησης του έμφυλου αντικτύπου που μπορεί να έχουν

προγράμματα και πολιτικές. Οι Reinwald, Roberts, και Kail (2019) συγκρίνουν μεθοδολογικά εργαλεία και προτείνουν κριτήρια για την αξιολόγηση της έμφυλης ευαισθησίας (gender sensitive) αστικών προγραμμάτων. Διαβάζοντας τα κριτήρια διακρίνονται για άλλη μια φορά προτάσεις που ενισχύουν την πόλη και τις κατοίκους/χρήστριες, ανεξαρτήτως έμφυλου προσδιορισμού (βλ. Πίνακα 4).

Διάγραμμα 3. Κλίμακα ταξινόμησης πολιτικών και στρατηγικών με άξονα το φύλο (UNWomen, 2020a)

Πίνακας 3: Πλαίσιο ταξινόμησης δημόσιων δαπανών σε συνάρτηση με τη διάσταση του φύλου (Sharp και Broomhill, 1990)	
Δαπάνες που στοχεύουν σε συγκεκριμένο φύλο	Δαπάνες που στοχεύουν σε συγκεκριμένες ομάδες, άντρες, γυναίκες, αγόρια, ή κορίτσια. Για παράδειγμα προγράμματα με επίκεντρο την υγεία των ανδρών ή τη μείωση της βίας κατά των γυναικών.
Δαπάνες με στόχο την έμφυλη ισότητα στον δημόσιο τομέα	Δαπάνες που στοχεύουν στην εξίσωση εργασιακών ευκαιριών στον δημόσιο τομέα. Για παράδειγμα, προγράμματα εκπροσώπησης των γυναικών σε όλους τους τομείς, ή προτάσεις προώθησης ίσως αμοιβών και συνθηκών εργασίας.
Γενικές δαπάνες	Όλες οι άλλες δαπάνες (στην ουσία το 99% των κυβερνητικών δαπανών) που μπορεί να είναι γενικής φύσης αλλά να έχουν διαφορετικές επιπτώσεις σε διαφορετικά φύλα.

Πίνακας 4: Βασικές αρχές έμφυλης ευαισθησίας στον σχεδιασμό

- Πολυκεντρική δομή: ο σχεδιασμός και οι πολιτικές επιτρέπουν και προωθούν την ανάπτυξη τοπικών κέντρων. Αποκεντρωμένη συγκέντρωση υπηρεσιών και εγκαταστάσεων υποδομής σε εγγύτητα σε κύριους κόμβους δημόσιων συγκοινωνιών.
- Ανάμειξη χρήσεων: η κατανομή χρήσεων στην πόλη συνδυάζει την κατοικία, την εργασία, το εμπόριο και την αναψυχή, επιτρέποντας την εύκολη πρόσβαση για όλες στην απασχόληση, στην κατοικία, στους χώρους εργασίας, αγορών και εγκαταστάσεων αναψυχής, καθώς και ευκολία πρόσβασης σε ένα ευρύ φάσμα ευκαιριών απασχόλησης και συγκοινωνιακών κόμβων.
- Ευρύ φάσμα τύπων κατοικίας: τυπολογίες και διατάξεις κατοικιών που ανταποκρίνονται σε διαφορετικές ανάγκες κατοίκησης ή/και οικονομικής δυνατότητας (ενοικίαση και ιδιοκτησία).
- Δημόσιοι χώροι και χώροι πρασίνου υψηλής ποιότητας: ιδιωτικοί και κοινόχρηστοι ανοιχτοί χώροι κατάλληλοι για καθημερινές δραστηριότητες, παιχνίδι και αναψυχή για παιδιά, ποικιλία λειτουργιών, από πλήρως ιδιωτικοί μέχρι πλήρως δημόσιοι (π.χ. κήποι, κοινόχρηστοι κήποι, δρόμοι, πλατείες και πάρκα).
- Παροχή βασικών καθημερινών υποδομών και κοινωνικών υπηρεσιών: εγκαταστάσεις κοινωνικής υποδομής που καλύπτουν τις ανάγκες όλων των πληθυσμιακών ομάδων, με ιδιαίτερη έμφαση στην υψηλή ποιότητα σχεδιασμού νηπιαγωγείων και σχολείων και την πρόσβαση σε βασικά καταστήματα αγορών και υπηρεσιών στη γειτονιά.
- Μικρές αποστάσεις και φιλικές προς το περιβάλλον, δημόσιες συγκοινωνίες και ενίσχυση των διαδρομών για πεζές και ποδήλατα, ποιότητα δρόμων και πεζοδρομίων, επαρκείς στάσεις συγκοινωνιών.
- Ασφαλής και χωρίς εμπόδια, αποτελεσματικός και ξεκάθαρος χωρικός προσανατολισμός, χρήση των ισογείων και του δρόμου, υποστήριξη σχέσεων καλής γειτονίας/κοινότητας.
- Συμμετοχικός σχεδιασμός και συμμετοχική λήψη αποφάσεων, με ίση εκπροσώπηση γυναικών και ανδρών.

2.3.4 Αστικοί Δείκτες

Σημαντικό εργαλείο συμμετοχικού, φεμινιστικού αστικού σχεδιασμού, αποτελούν οι δείκτες ανάλυσης αστικής ποιότητας, οι οποίοι εξετάζονται μέσα από την οπτική του φύλου (βλ. και ενότητα 3.3.1. Στοιχεία και Παράμετροι Αστικής Ποιότητας).

Στην παρούσα έκθεση, εμπνεόμαστε από το πρόγραμμα «Femmes et Ville» (1988 - 2004) που εφαρμόστηκε στο Μόντρεαλ, στον Καναδά (Paquin, 2002). Το πρόγραμμα δημιουργήθηκε το 1988 με πρωτοβουλία του Συμβουλίου Γυναικών του Μόντρεαλ, με επικεφαλής την Anne Michaud, ως αντίδραση του φεμινιστικού κινήματος στην πληθώρα περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης και βίας που συνέβαιναν στην πόλη. Έκτοτε, έχει εμπνεύσει την ανάπτυξη αντίστοιχων δράσεων σε πολλές χώρες στον κόσμο, ενώ αποτελεί σημείο αναφοράς για τον τρόπο αντιμετώπισης της ασφάλειας των γυναικών σε αστικό επίπεδο. Οι δείκτες μέτρησης ή αξιολόγησης συνθηκών και χαρακτηριστικών του αστικού χώρου που αναπτύχθηκαν, εκφράζουν έξι (6) αρχές διασφάλισης της ασφάλειας στον χώρο της πόλης από την οπτική του φύλου. Πιο αναλυτικά:

1. Να μπορείς να αναγνωρίζεις πού βρίσκεσαι και πού πηγαίνεις (π.χ. σήμανση, προσανατολισμός).

2. Να μπορείς να βλέπεις και να μπορούν να σε βλέπουν (π.χ. ορατότητα, συντήρηση φυτεύσεων, φωτισμός των χώρων).
3. Να μπορείς να ακούς και να μπορούν να σε ακούν (π.χ. κίνηση αυτοκινήτων, κοινωνικές χρήσεις του χώρου).
4. Να μπορείς να διαφύγεις και να ζητήσεις βοήθεια (τυπική και άτυπη επιτήρηση του δημόσιου χώρου).
5. Ο δημόσιος χώρος να είναι καθαρός και φροντισμένος (σχεδιασμός, συντήρηση).
6. Να υπάρχει συλλογική δράση: κέντρα γυναικών (συμμετοχή της κοινότητας στην οικειοποίηση του δημόσιου χώρου).

Οι παραπάνω δείκτες μπορούν να θεωρηθούν γενικώς δείκτες ποιότητας αστικού χώρου, μέσα από την έμφυλη οπτική, όμως αναδεικνύεται παράλληλα η σημασία που έχουν για την υπέρβαση εμποδίων για τη συμμετοχή των γυναικών και άλλων έμφυ-

λων υποκειμενικοτήτων στην πόλη. Συνεπώς, ο συμμετοχικός φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός αποτελεί το κατεξοχήν μέσο, στα χέρια διαφόρων κοινωνικών δρωσών, διαμόρφωσης προτάσεων δημοσίων πολιτικών για τον αστικό σχεδιασμό, οι οποίες ανταποκρίνονται στις ανάγκες των κατοίκων και των χρηστών της πόλης. Είναι, δηλαδή, ένα χαρακτηριστικό που παρέχει στις δρώσες την ικανότητα δράσης (Muller και Surel, 2002). Σε αυτό το πλαίσιο, η συμπερίληψη και η συμμετοχή αναδεικνύονται ως αξίες, ζητούμενα, αλλά και ως αποτέλεσμα της προσέγγισης από τα κάτω, για τη δημιουργία πόλεων φιλικών προς όλα τα άτομα.

Ο συμμετοχικός φεμινιστικός αστικός σχεδιασμός αποτελεί το κατεξοχήν μέσο, στα χέρια διαφόρων κοινωνικών δρωσών, διαμόρφωσης προτάσεων δημοσίων πολιτικών για τον αστικό σχεδιασμό, οι οποίες ανταποκρίνονται στις ανάγκες των κατοίκων και των χρηστών της πόλης. Είναι, δηλαδή, ένα χαρακτηριστικό που παρέχει στις δρώσες την ικανότητα δράσης (Muller και Surel, 2002). Σε αυτό το πλαίσιο, η συμπερίληψη και η συμμετοχή αναδεικνύονται ως αξίες, ζητούμενα, αλλά και ως αποτέλεσμα της προσέγγισης από τα κάτω, για τη δημιουργία πόλεων φιλικών προς όλα τα άτομα.

3. Σχεδιάζοντας για τον χώρο της ελληνικής πόλης

3.1 Πολιτικές και αντιλήψεις για την ισότητα των φύλων στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, οι γυναίκες εξακολουθούν να είναι οι κύριες πάροχοι μη αμειβόμενης εργασίας φροντίδας. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην Ελλάδα οι γυναίκες αφιερώνουν περίπου 4 φορές περισσότερο χρόνο από τους άντρες σε εργασίες φροντίδας (European Union, 2018). Κατά πόσο έχει επιτευχθεί, λοιπόν, η ισότητα των φύλων στην Ελλάδα; Και πώς αυτό αποτυπώνεται στον χώρο της πόλης;

Οι κρατικές πολιτικές στην Ελλάδα, ως προς την επίτευξη της ισότητας των φύλων στη δημόσια σφαίρα, ποικίλουν ανά τις δεκαετίες (Ψύλλα, 2009). Το 1952 έγινε μια πρώτη προσπάθεια κρατικού εκσυγχρονισμού με την κατοχύρωση του δικαιώματος ψήφου των γυναικών και κατ' επέκταση την αναγνώριση της πολιτικής τους υπόστασης. Παρ' όλα αυτά, οι όποιες δημόσιες πολιτικές για τα φύλα είχαν περισσότερο συμβολικό χαρακτήρα παρά ουσιαστικό. Οι προσπάθειες «πάγωσαν» κατά την περίοδο της δικτατορίας, για να ξαναρχίσουν στη μεταπολίτευση. Χαρακτηριστική ήταν και η εμφάνιση και δράση του γυναικείου κινήματος τη δεκαετία του '70 στην Ελλάδα. Εκείνη την εποχή, δημιουργήθηκε ένα πλαίσιο πολιτικών «για όλους», εντούτοις οι έμφυλες ανισότητες παρέμειναν κραυγαλέες. Ωστόσο, την περίοδο 1974-1993 έγιναν σημαντικές αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο, με κομβικό σημείο την αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου (Ν.1329/1983). Λίγο αργότερα, το 1985, συστάθηκε η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ) ως αυτοτελής Δημόσια Υπηρεσία (άρθρο 27, Ν.1558/1985) ενισχύοντας θεσμικά τη σημασία που λαμβάνει η έμφυλη ισότητα. Στη συνέχεια, την περίοδο 1993-2006, εισήχθησαν πολιτικές ισότητας, όπως είναι μεταξύ άλλων η καθιέρωση του gender mainstreaming το 1995 και οι πολιτικές για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών. Παράλληλα, ενισχύθηκε η παρουσία των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, ενώ δόθηκαν κίνητρα απασχόλησης σε νέες γυναίκες.

Η εθνική νομοθεσία για τις πολιτικές ισότητες που ισχύει σήμερα είναι ο Ν. 4604/2019 (βλ. Παράρτημα).³ Το Άρθρο 6, συγκεκριμένα, επικεντρώνεται στην ένταξη της ισότητας των φύλων στις πολιτικές των δήμων και τη συμμετοχή στην εκπόνηση σχεδίων δράσης για την ισότητα των φύλων σε τοπικό επίπεδο, όπου συμμετέχουν και εκπρόσωποι από τοπικές γυναικείες ομάδες (βλ. 3.2. Φύλο και τοπική αυτοδιοίκηση). Παραμένει παράδοξο ότι ο νόμος για την έμφυλη ισότητα χρησιμοποιεί μόνο το αρσενικό/γένος, αποτυγχάνοντας να αποτελέσει πρότυπο συμπεριληπτικής γλώσσας. Πέραν του θεσμικού πλαισίου, βασικό στοιχείο για την ισότητα των φύλων είναι ο

³ Νόμος 4604 (ΦΕΚ 50/Α/26.03.2019): Προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων, πρόληψη και καταπολέμηση της έμφυλης βίας - Ρυθμίσεις για την απονομή Ιθαγένειας - Διατάξεις σχετικές με τις εκλογές στην Τοπική Αυτοδιοίκηση - Λοιπές διατάξεις.

αντίκτυπος που έχει η νομοθεσία στην κοινωνία και πώς αυτό καταγράφεται στην καθημερινότητα.

Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE) δημοσιεύει κάθε χρόνο έναν δείκτη, ο οποίος υπολογίζει σε ποιο βαθμό έχει επιτευχθεί η έμφυλη ισότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κατάταξη στηρίζεται στο συνδυασμό έξι παραγόντων: υγεία (κατάσταση υγείας, υγιεινές συνήθειες και πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας), χρήματα (οικονομικές πηγές, οικονομική δυνατότητα), εργασία (συμμετοχή στην εργασία, διαχωρισμός και ποιότητα εργασίας), γνώση (συμμετοχή στην εκπαίδευση –πέραν της υποχρεωτικής– έμφυλος διαχωρισμός ως προς τα προγράμματα σπουδών), χρόνος (δραστηριότητες φροντίδας, κοινωνικές δραστηριότητες) και εξουσία (πολιτική, οικονομική, κοινωνική).

Η Ελλάδα από το 2013 μέχρι σήμερα βρίσκεται σταθερά στην τελευταία θέση ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 4, σύμφωνα με τον δείκτη ισότητας των φύλων για το 2022, η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση με βαθμολογία 53,4%, τη στιγμή που ο ευρωπαϊκός μέσος όρος είναι 68,6, με το μεγαλύτερο έμφυλο χάσμα να παρατηρείται στον δείκτη της εξουσίας.

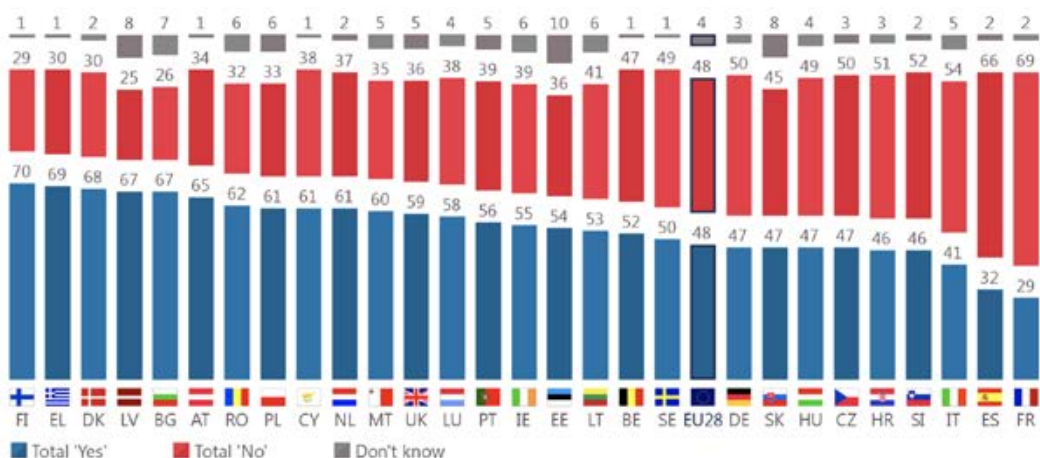

Διάγραμμα 4. Δείκτης ισότητας των φύλων για το 2022 (EIGE).

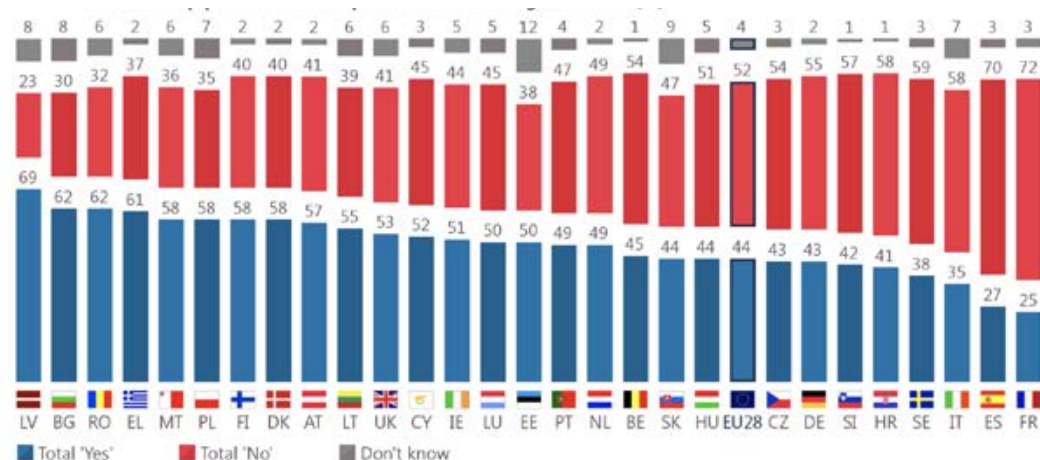
Η κατάταξη στην τελευταία θέση έρχεται σε αντίθεση με την αντίληψη της κοινωνίας για τον βαθμό που έχει επιτευχθεί η έμφυλη ισότητα στην Ελλάδα. Η ειδική έκδοση του Ευρωβαρόμετρου το 2017 για την έμφυλη ισότητα αποτυπώνει τις αντιλήψεις της κοινωνίας ως προς την επίτευξη αυτού του στόχου σε τρία συγκεκριμένα πεδία: τον χώρο εργασίας, τη διοίκηση/θέσεις ευθύνης και την πολιτική (βλ. Διαγράμματα 5-7).

Στην Ελλάδα, σε ό,τι αφορά την ισότητα στον χώρο εργασίας, η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτηθέντων (69%) θεωρεί ότι αυτή έχει επιτευχθεί (κατατάσσοντας την Ελλάδα στην δεύτερη θέση), ενώ ο μέσος όρος στην Ευρώπη είναι 48%. Σε ό,τι αφορά την ισότητα στις θέσεις ευθύνης και στην πολιτική, η πλειοψηφία απαντάει επίσης θετικά όμως σε μικρότερο βαθμό (63% και 61% αντίστοιχα). Και στα δύο αυτά πεδία, οι θετικές αντιλήψεις στην Ελλάδα είναι πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (44% και 51% αντίστοιχα).

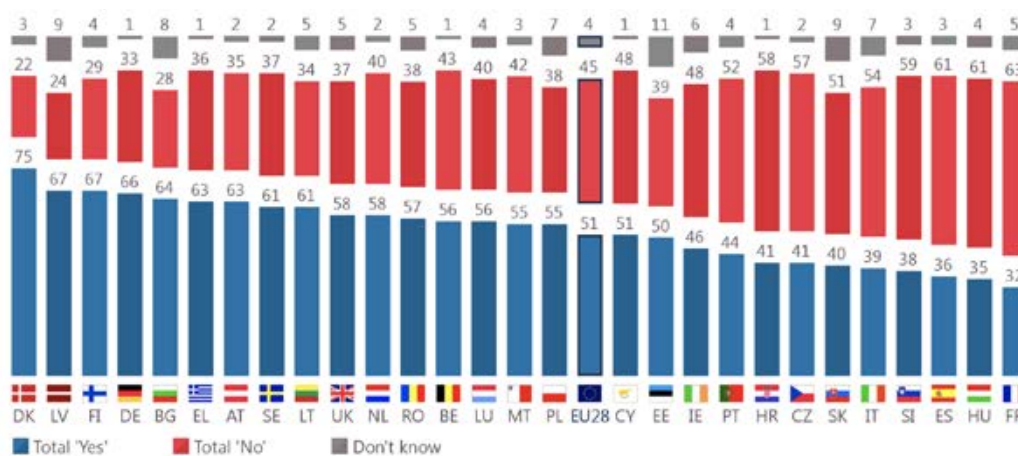
Ερώτηση 2.1. Πιστεύετε ότι η έμφυλη ισότητα έχει επιτευχθεί στη χώρα σας, στον χώρο εργασίας;

Ερώτηση 2.2. Πιστεύετε ότι η έμφυλη ισότητα έχει επιτευχθεί στη χώρα σας, σε θέσεις ευθύνης;

Ερώτηση 2.3. Πιστεύετε ότι η έμφυλη ισότητα έχει επιτευχθεί στη χώρα σας, στην πολιτική;

Διαγράμματα 5-7. Αντιλήψεις για την επίτευξη της έμφυλης ισότητας στην εργασία, σε θέσεις ευθύνης και στην πολιτική (Ευρωβαρόμετρο, 2017).

Παρατηρούμε, επομένως, την –όχι αμελητέα– διαφορά ανάμεσα στην αποτύπωση της πραγματικότητας και τις αντιλήψεις του κοινωνικού συνόλου. Ενώ η Ελλάδα βρίσκεται σταθερά στην τελευταία θέση με βάση τους δείκτες του Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων, η κοινωνία δείχνει να αντιλαμβάνεται μια διαφορετική, ωραιοποιημένη εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας.

Αυτοί οι αριθμοί γίνονται ακόμη πιο ανησυχητικοί όταν σκεφτούμε τη θεσμική υποβάθμιση του ζητήματος της έμφυλης ισότητας μέσα από τη σταδιακή υποβάθμιση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ), η οποία αποτελεί κύριο τμήμα του εθνικού μηχανισμού για την ισότητα των φύλων σύμφωνα με το Ν.4604/2019. Η υποβάθμιση ξεκίνησε το 2019, όταν μετονομάστηκε σε Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων (Π.Δ. 84/2019). Το 2021 μετονομάστηκε σε Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των φύλων (Π.Δ 3/2021). Εν τέλει καταργήθηκε, με Προεδρικό Διάταγμα (Π.Δ. 77/2023) για τη σύσταση των υπουργείων της κυβέρνησης, μετά τις εκλογές του Ιουνίου 2023.

Ενώ η Ελλάδα βρίσκεται σταθερά στην τελευταία θέση με βάση τους δείκτες του Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων, η κοινωνία δείχνει να αντιλαμβάνεται μια διαφορετική, ωραιοποιημένη εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας.

Όπως σημειώνεται: «Συστήνονται στο Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καθώς και αντίστοιχη θέση Γενικού Γραμματέα. Στη Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μεταφέρονται, ως σύνολο αρμοδιοτήτων, υπηρεσιακών μονάδων και θέσεων προσωπικού από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης οι υπηρεσίες της πρώην Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, όπως μεταφέρθηκαν στο πρώην Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων με την παρ. 3 του άρθρου 7 του π.δ. 84/2019».

Στη σταδιακή υποβάθμιση της ΓΓΙΦ—μέχρι την πρόσφατη κατάργησή της— αντέδρασαν φορείς και φεμινιστικές οργανώσεις. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά το Ελληνικό Δίκτυο Γυναικών Ευρώπης (2021), «η ισότητα των φύλων αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης προς τις γυναίκες, ώστε να πάψουν να ζουν υπό το καθεστώς της πατριαρχίας». Ως εκ τούτου, η ισότητα ούτε συνδυάζεται με θέματα όπως το δημογραφικό και την οικογένεια ούτε αποτελεί απλά ένα επιμέρους ζήτημα ανάμεσα σε τρία.

Στον κινηματικό χώρο, από το 2021 και έπειτα, τα κοινωνικά κινήματα για τις σεξουαλικές παρενοχλήσεις γυναικών στα πεδία του αθλητισμού (Chroni και Kanouga, 2022) και του πολιτισμού, το παγκόσμιο κίνημα του MeToo, για τη βία κατά των γυναικών και τις γυναικοκτονίες, υποδηλώνουν ότι απέχουμε πολύ από την επίτευξη της έμφυλης ισότητας. Όπως αναφέρει και η Στρατηγάκη, η ελληνική κυβέρνηση έχασε πολλές ευκαιρίες για αλλαγή της νομοθεσίας όσον αφορά την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας (2021). Έτσι, παρά την αναζωπύρωση των φεμινιστικών και ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματων και διεκδικήσεων στην Ελλάδα σχετικά με την ευαλωτότητα των γυναικών και τις γυναικοκτονίες, αλλά και την εντεινόμενη ενημέρωση γύρω από το έμφυλο χάσμα, η θεσμική αντιμετώπιση των ζητημάτων γύρω από το φύλο παραμένει ελλιπής, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στη θέση των γυναικών στον χώρο της πόλης και στη μειωμένη παρουσία τους σε θέσεις ευθύνης. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν έχει προβλεφθεί μέχρι στιγμής η δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου αποκλειστικά για την επίτευξη της έμφυλης ισότητας σε σχέση με τον χώρο της πόλης.

“

[...]

αξίζει να σημειωθεί ότι δεν έχει προβλεφθεί μέχρι στιγμής η δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου αποκλειστικά για την επίτευξη της έμφυλης ισότητας σε σχέση με τον χώρο της πόλης.

3.2 Φύλο και τοπική αυτοδιοίκηση

Όπως αναφέρθηκε εν συντομία νωρίτερα, το θεσμικό και νομικό πλαίσιο στην Ελλάδα αναδεικνύει την τοπική αυτοδιοίκηση σε προνομιακό πεδίο για την ένταξη και υλοποίηση πολιτικών και δράσεων με έμφυλο πρόσημο. Παράλληλα, οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης σταδιακά ενσωματώνουν στοιχεία από αντίστοιχες διεθνείς και ευρωπαϊκές πολιτικές. Η τρέχουσα νομοθεσία, ο Ν. 4604/2019, επικεντρώνεται στην ένταξη της ισότητας των φύλων στις πολιτικές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' και Β' βαθμού με την σύσταση Επιτροπών Ισότητας των Φύλων και την εκπόνηση τοπικών και περιφερειακών σχεδίων δράσης.

Οι Δημοτικές και οι Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας αποτελούν συμβουλευτικά όργανα της διοίκησης και έχουν ως αρμοδιότητες:

- να λαμβάνουν υπόψη τις πολιτικές της πρόσφατα καταργηθείσας Γενικής Γραμματείας Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων και το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων, με σκοπό την ένταξη της ισότητας των φύλων στις πολιτικές της Περιφέρειας,
- να εισηγούνται και να συμμετέχουν στην κατάρτιση των Περιφερειακών και Δημοτικών Σχεδίων Ισότητας,
- να διατυπώνουν προτάσεις και να εισηγούνται προς τα αρμόδια όργανα των Περιφερειών

και των Δήμων τη λήψη αναγκαίων μέτρων για την προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής,

- να επιδιώκουν τη διασφάλιση και προώθηση της ισότητας των φύλων και την εξάλειψη των έμφυλων στερεοτύπων μέσα από δράσεις επικοινωνίας και ευαισθητοποίησης των πολιτών της Περιφέρειας.

Τα Περιφερειακά και τα Δημοτικά Σχέδια Ισότητας καθορίζουν τις προτεραιότητες, τις ενέργειες και τα μέσα που αναλαμβάνει η κάθε περιφερειακή και δημοτική αρχή για την προώθηση της ισότητας, τόσο εντός του οργανισμού όσο και προς την πόλη ή την περιφέρεια που αναφέρεται.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, έως το 2021 είχαν συσταθεί 259 Δημοτικές Επιτροπές Ισότητας (σε σύνολο 332 δήμων) και 8 Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας (σε σύνολο 13 περιφερειών).

Στοιχεία για τη δράση Περιφερειακών και Δημοτικών Επιτροπών Ισότητας παρουσιάζονται για πρώτη φορά στην 3η Έκθεση για τη βία κατά των γυναικών της Γενικής Γραμματείας Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων (Νοέμβριος 2022). Στην έκθεση παρουσιάζονται δράσεις που υλοποιήθηκαν με σκοπό την ενημέρωση-ευαισθητοποίηση για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών από τρεις (3) Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας και από τριάντα δύο (32) Δημοτικές Επιτροπές Ισότητας. Πρόκειται για ένα φάσμα δράσεων, όπως καμπάνιες ενημέρωσης, ημερίδες, εκδηλώσεις και ομιλίες, αθλητικές εκδηλώσεις, συναυλίες και προβολή ντοκιμαντέρ. Στο πλαίσιο αντίστοιχων δράσεων, η Περιφέρεια Θεσσαλίας επικεντρώθηκε στις αναπαραστάσεις και τοποθέτησε πρόσφατα (Ιούνιος 2023) γυναικείες φιγούρες σε ταμπέλες και φωτεινούς σηματοδότες σε επιλεγμένα σημεία, στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας «Σηματοδοτώντας την Ισότητα». Όπως σημειώνεται, «αλλάζοντας τους σηματοδότες και τοποθετώντας τη γυναικεία φιγούρα θέλουμε συμβολικά να αναδείξουμε και να μειώσουμε την προκατάληψη-στερεότυπο, μέσω της αλλαγής μιας εικόνας που βλέπουμε κάθε μέρα. Παράλληλα δείχνουμε συμβολικά ότι οι γυναίκες δεν αποκλείονται από τον δημόσιο χώρο» (neolaia.gr, 2023).

Η τοπική αυτοδιοίκηση πρέπει να ανταποκριθεί σε ζητήματα ισότητας για να μπορέσει να απορροφήσει κονδύλια. Για παράδειγμα, η εξασφάλιση της έμφυλης ισότητας στην έρευνα και την καινοτομία τίθεται ως προτεραιότητα και στο Horizon Europe αυτής της περιόδου (2021-2027). Η ύπαρξη Σχεδίου Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (ΣΔΙΦ) αποτελεί υποχρεωτικό κριτήριο αιρεσιμότητας για την υποβολή ερευνητικών προτάσεων μετά το 2022 από δημόσιους φορείς, ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ερευνητικούς οργανισμούς. Το ΣΔΙΦ αποτελεί δημόσιο έγγραφο του κάθε οργανισμού ο οποίος οφείλει να έχει εξασφαλισμένους –υλικούς και ανθρωπίνους– πόρους για την υλοποίησή του. Δυστυχώς η προϋπόθεση για την διεκδίκηση της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης περιορίζεται στην ύπαρξη του Σχεδίου Δράσης, καθώς σημειώνεται ότι μόνο δειγματοληπτικά θα ελέγχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η πορεία υλοποίησης/εφαρμογής τους (European Commission, 2021). Αυτό αυξάνει τις πιθανότητες να παρουσιαστεί το φαινόμενο που παρατήρησε η Bock (2015), δηλαδή, τα προγράμματα να περιέχουν μια δήλωση ότι θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στις γυναίκες, χωρίς όμως να τίθενται συγκεκριμένοι στόχοι.

Οι προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι Επιτροπές Ισότητας για την αποτελεσματική λειτουργία τους και την υλοποίηση των ΣΔΙΦ αφορούν –όχι περιοριστικά– τους ακόλουθους τομείς:

- Εξειδίκευση δράσεων, ορισμός προτεραιοτήτων
- Κοστολόγηση δράσεων, πηγές χρηματοδότησης και ένταξη στον προϋπολογισμό του Δήμου/της Περιφέρειας
- Στελέχωση, κατάρτιση προσωπικού

- Σχέσεις με την τοπική κοινωνία και άλλους φορείς
- Εντοπισμός ευκαιριών ένταξης της οπτικής του φύλου και των έμφυλων αναγκών σε διαφορετικές ευκαιρίες χρηματοδότησης και απορρόφησης κονδυλίων

Στα επόμενα υποκεφάλαια γίνεται λόγος για τα τρία βασικά ζητήματα που αποτελούν σημεία αναφοράς για την τοπική αυτοδιοίκηση και την πόλη: την αξιολόγηση δράσεων, πολιτικών και στρατηγικών σύμφωνα με την οπτική του φύλου, την έμφυλη διάσταση της επιχειρηματικότητας στην πόλη και την ενσωμάτωση των ψηφιακών τεχνολογιών. Χωρίς να αποτελούν τα μοναδικά ζητήματα στα οποία μπορούν να επικεντρωθούν οι Δήμοι, βρίσκονται στο επίκεντρο του λόγου για την πόλη ως βασικές οδοί απορρόφησης κονδυλίων, ενώ την ίδια στιγμή λειτουργούν ως μελέτες περίπτωσης για το πώς μπορούν αυτά τα ζητήματα να αντιμετωπιστούν στο ευρύτερο πλαίσιο της πόλης.

3.2.1 Σχεδιασμός πολιτικών με έμφυλο πρόσημο

Το τεχνικό πρόγραμμα και ο προϋπολογισμός ενός φορέα τοπικής αυτοδιοίκησης είναι ιδιαίτερα σημαντικά καθώς αποτυπώνουν τις προτεραιότητες και την στρατηγική του.

Η κατανομή των οικονομικών πόρων ανάμεσα στα φύλα είναι ένα από τα βασικά κριτήρια που μπορούν να αποτυπώσουν τον βαθμό της έμφυλης ισότητας σε μια κοινωνία. Οι δήμοι και οι περιφέρειες, ως δημόσιοι φορείς που διαχειρίζονται οικονομικούς πόρους, μπορούν να αποτελέσουν το πεδίο εφαρμογής έμφυλων πολιτικών (και) σε αυτό τον τομέα.

Ο σκοπός των αξιολογήσεων των επιπτώσεων σε σχέση με το φύλο (gender impact assessments) είναι να αναδειχθεί ότι οι δημόσιες ρυθμίσεις και πολιτικές δεν είναι ουδέτερες και ότι έχουν διαφορετικό αντίκτυπο σε άτομα με διαφορετικές ταυτότητες φύλου, ακόμη και όταν αυτό δεν είναι ούτε αναμενόμενο, ούτε επιθυμητό. Η ίση μεταχείριση των ατόμων που ξεκινούν από μια κατάσταση ανισότητας ισοδυναμεί, στην πράξη, με την αναπαραγωγή αυτής της ανισότητας. Επομένως, οι πολιτικές που σχεδιάζονται για τον πληθυσμό «γενικά» δεν είναι συνήθως ουδέτερες ως προς το φύλο και μάλλον το αγνοούν. Όπως σημειώνει το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE, 2016), οι εκτιμήσεις επιπτώσεων σε σχέση με το φύλο αποσκοπούν στην «εκτίμηση των διαφόρων επιπτώσεων [...] οποιασδήποτε πολιτικής ή δραστηριότητας σε συγκεκριμένα ζητήματα όσον αφορά την ισότητα των φύλων».

Είναι σημαντικό να σημειωθεί και η διαφορά μεταξύ της **ανάλυσης μιας πολιτικής με άξονα το φύλο (gender analysis)** και της **ανάλυσης των επιπτώσεων αυτής σε σχέση με το φύλο (gender impact analysis)**. Η αναφορά στις επιπτώσεις υπονοεί την ανάλυση των αποτελεσμάτων που θα έχει η πολιτική στις ανισότητες, την πρόσβαση σε πόρους κ.λπ. και όχι μόνο σε πτυχές όπως η συμπεριληπτική χρήση της γλώσσας ή τα δεδομένα με ανάλυση κατά φύλο. Για παράδειγμα, μια πολιτική μπορεί να έχει σχεδιαστεί με έμφυλο πρόσημο, χρησιμοποιώντας δεδομένα με ανάλυση κατά φύλο και να έχει εντοπίσει τις υφιστάμενες ανισότητες, παρόλα αυτά μπορεί να οδηγήσει τελικά σε επιδείνωση αυτών των ανισοτήτων. Μια τέτοια πολιτική, επομένως, έχει ενσωματώσει την οπτική του φύλου, όμως ο αντίκτυπός της ως προς το φύλο αποδεικνύεται αρνητικός (Barcelona City Council, 2020).

· παράδειγμα ·

Ορατότητα της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, Βαρκελώνη

Η πόλη της Βαρκελώνης, στην Ισπανία, ίδρυσε το 2004 το Δημοτικό Συμβούλιο της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας για να λειτουργήσει ως συμμετοχικό συμβουλευτικό όργανο και να της παρέχει ένα σταθερό φόρουμ για να συζητά και να προωθεί δημόσιες πολιτικές σε ζητήματα δικαιωμάτων, ελευθεριών και κοινωνικής αναγνώρισης. Στο συμβούλιο συμμετέχουν εκπρόσωποι από τις ΛΟΑΤΚΙ ενώσεις της Βαρκελώνης, εκπρόσωποι των πολιτικών ομάδων των κομμάτων του δημοτικού συμβουλίου, ενώσεων του επιχειρηματικού τομέα, δημόσιων αρχών και άλλων φορέων, πανεπιστημιακοί εμπειρογνώμονες/ειδικοί, εκπρόσωποι πολιτικών κομμάτων και συνδικάτων που έχουν συστήσει ειδική επιτροπή για την επεξεργασία των ΛΟΑΤΚΙ θεμάτων και το προσωπικό του δήμου που είναι αρμόδιο για αυτά τα θέματα.

Από το 2007, το Δημοτικό Συμβούλιο της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας στοχεύει και στην ενίσχυση και προβολή της σε όλους τους τομείς της πολιτικής ζωής και στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων και των διακρίσεων.

Το 2008, ο Δήμος της Βαρκελώνης ενίσχυσε τους στόχους του Δημοτικού Συμβουλίου της ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητας, προωθώντας το Δημοτικό Σχέδιο για την ΛΟΑΤΚΙ Κοινότητα προκειμένου να διατυπώσει και να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που αυτή έθεσε και να ενσωματώσει την οπτική της σε όλη τη δημοτικό οργανόγραμμα.

Μέσα από συμμετοχική διαδικασία σχεδιασμού, το σχέδιο που προέκυψε περιελάμβανε 228 στρατηγικές αλλά και πρακτικές δράσεις σε 20 ενότητες, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που είναι σημαντικά για τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα της Βαρκελώνης. Οι δράσεις χωρίστηκαν σε (i) δράσεις που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη, (ii) βραχυπρόθεσμες δράσεις, (iii) μεσοπρόθεσμες δράσεις και (iv) μακροπρόθεσμες δράσεις, με πενταετή ορίζοντα υλοποίησης (2010-2015). Η πενταετής περίοδος υλοποίησης συνοδεύτηκε με πλήρεις διατάξεις για την παρακολούθηση και την αξιολόγηση, ώστε να διασφαλιστεί η επιτυχής εφαρμογή και ο συντονισμός του προγράμματος.

Αρκετές από τις 228 προτεινόμενες δράσεις του σχεδίου αφορούσαν την συμμετοχή των πολιτών και το αστικό περιβάλλον.

- Το σχέδιο πρότεινε την ενίσχυση των δημοτικών πόρων για τη δημιουργία ειδικών κόμβων ενημέρωσης για τη ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, οι οποίοι θα παρέχουν εξειδικευμένες υπηρεσίες, γενικές πληροφορίες και συμβουλές στην κοινότητα.
- Για την αύξηση της αναγνώρισης και της προβολής της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, το σχέδιο πρότεινε την εγκατάσταση μνημείων και ενημερωτικών πινακίδων για σημαντικές στιγμές της ιστορίας της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας σε κεντρικούς χώρους της πόλης.
- Για να αυξηθεί η ασφάλεια και η αντίληψη της ασφάλειας και για να προωθηθεί η μεσεβασμό χρήση και συνύπαρξη σε δημόσιους χώρους στους οποίους συχνάζουν και άτομα της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, το σχέδιο πρότεινε ένα πρόγραμμα φύλαξης των δημόσιων χώρων απέναντι σε ομοφοβικές και τρανσφοβικές συμπεριφορές.

(Πηγή: The World Bank, 2020· ιστοσελίδα meet Barcelona)

3.2.2 Η χωρική διάσταση της επιχειρηματικότητας των γυναικών

Σήμερα η επιχειρηματικότητα αποτελεί σημαντική οδό απορρόφησης κονδυλίων από τις πόλεις. Προγράμματα όπως το Entrepreneurship 2020 Action Plan, δίνουν ιδιαίτερο βάρος στην ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στην επιχειρηματικότητα. Ο κεντρικός ρόλος που δίνεται στην επιχειρηματικότητα συνδέεται με το κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο μοντέλο, το οποίο προωθεί την ατομική ευθύνη για την επαγγελματική επιτυχία (Ahl και Nelson, 2015) μεταθέτοντας την προσπάθεια από την εύρεση εργασίας στη δημιουργία εργασίας (Barton, 2016). Σε αυτό το πλαίσιο η επιχειρηματικότητα των γυναικών παρουσιάζεται ως μια ανεκμετάλλευτη πηγή οικονομικής ανάπτυξης (Women Entrepreneurs Finance Initiative, 2022) και η αυτοαπασχόληση προωθείται ως στοιχείο ενδυνάμωσης των γυναικών (Sarrì και Trihoroulou, 2004), πολλές φορές παραγκωνίζοντας άλλες δομές όπως τα δημοτικά γραφεία υποστήριξης απασχόλησης, τα οποία θα μπορούσαν να στηρίξουν ευρύτερες ομάδες γυναικών, και ειδικά μετανάστριες και προσφύγισες. Όπως αποκαλύπτουν διαφορετικές εκθέσεις για την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα⁴, δεν είναι μικρός ο αριθμός των γυναικείων επιχειρήσεων (Κάσδαγλη, 2021· Τσακανίκας κ.ά., 2023), παραμένει όμως μεγάλο το ποσοστό (από τις περίπου 10.000 επιχειρήσεις το 37,4%) που αποτελεί επιχειρηματικότητα ανάγκης (Κάσδαγλη, 2021) και συνδέεται με την οικονομική κρίση (Argiropoulos, Galanos και Roufipas, 2021). Οι γυναικείες επιχειρήσεις είναι μικρότερες σε κλίμακα, με χαμηλό κύκλο εργασιών και τοπικό χαρακτήρα, στοχεύοντας σε ένα σταθερό εισόδημα και στη δημιουργικότητα σε τομείς με μικρότερες προοπτικές (Halabisky, 2018).

Εκθέσεις για την Ελλάδα τονίζουν βασικές προκλήσεις για τη χρηματοδότηση γυναικείων επιχειρήσεων, όπως η περιορισμένη ρευστότητα και η προτεραιότητα που δίνεται στην επιχειρηματικότητα ευκαιρίας και υψηλής τεχνολογίας, ένας τομέας όπου το 94% της χρηματοδότησης απορροφάται από επιχειρήσεις που δεν περιλαμβάνουν καμία γυναίκα στα ιδρυτικά τους μέλη (Τσακανίκας κ.ά., 2023). Οι γυναίκες δημιουργούν επιτυχημένες επιχειρήσεις, οι οποίες, όμως, δεν τυγχάνουν της ίδια αναγνώρισης. Παράλληλα ο λόγος για την επιχειρηματικότητα και την πρωτοπορία στο νεοφιλελεύθερο μοντέλο αναπαράγει παραδοσιακές έμφυλες διακρίσεις και τον παραγκωνισμό των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικοτήτων και αντιμετωπίζει την επιχειρηματικότητα ως αυτόνομο ζήτημα. Για παράδειγμα, οι εκθέσεις του IOBE (Τσακανίκας κ.ά., 2023· Τσακανίκας κ.ά., 2018) στις προτάσεις που καταλήγουν για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας γυναικών και άλλων ευάλωτων ομάδων, προτείνουν χρηματοδοτικά και εκπαιδευτικά προγράμματα, χωρίς να θέτουν το ερώτημα της ύπαρξης άλλων εμποδίων. Η απουσία στοιχείων και συμμετοχικών διαδικασιών οδηγεί συνήθως σε λύσεις που αντιγράφουν μοντέλα από άλλες χώρες και απλοποιούν ιδιαίτερα σύνθετα προβλήματα.

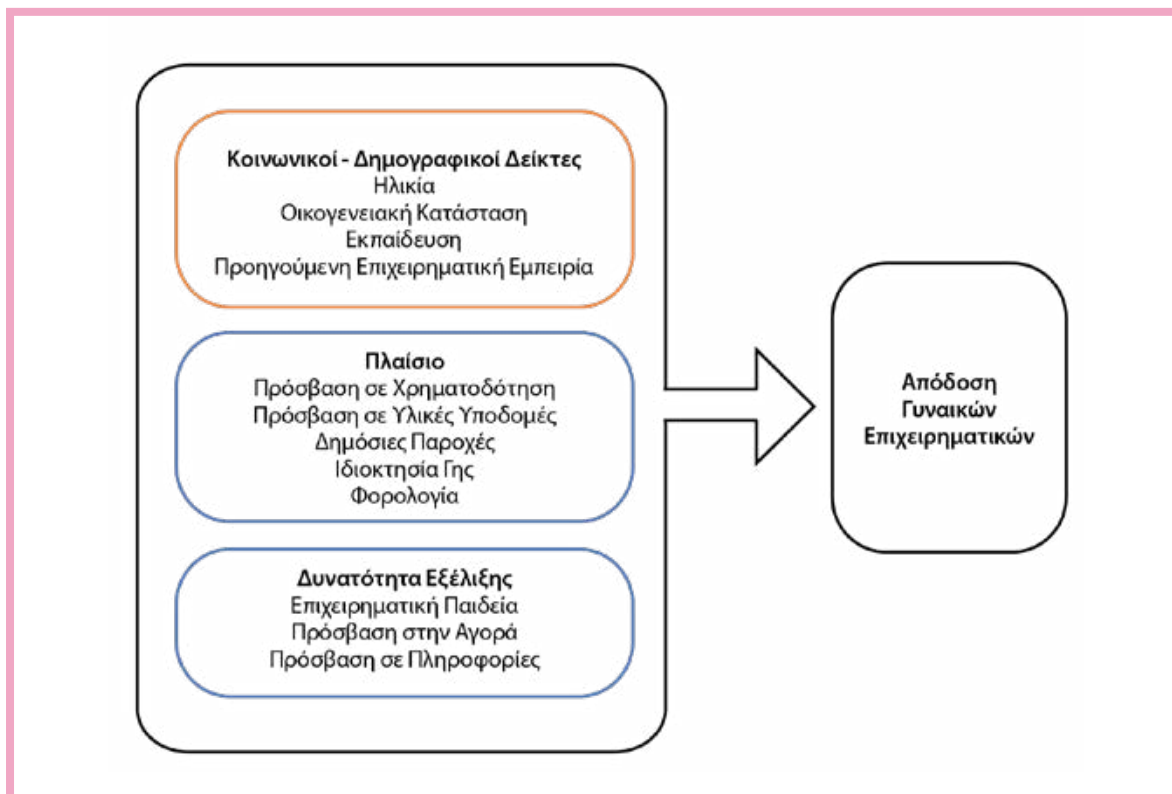
Οι Audretsch, Belitski και Desai (2015) μέσα από τη μελέτη 127 πόλεων και ευρωπαϊκών πολιτικών με επίκεντρο την επιχειρηματικότητα, κάνουν λόγο για την ανάγκη δημιουργίας ενός υποστηρικτικού δικτύου: θερμοκοιτίδες, οικονομικές διευκολύνσεις, αναδιαμόρφωση κανονιστικών πλαισίων. Σε αυτό το πλαίσιο, το 2019, ο Δήμος Αμαρουσίου εγκαινίασε το πρώτο Κέντρο Επιχειρηματικότητας για Γυναίκες, όμως οι δράσεις του κέντρου περιορίζονται σε μαθήματα διαχείρισης επιχείρησης. Η κίνηση παρουσιάζεται ως πρωτοπόρα, αλλά στην ουσία επαναλαμβάνει

4 Σύμφωνα με εκθέσεις για την επιχειρηματικότητα (Κάσδαγλη, 2021· Τσακανίκας, Σταυράκη και Βαλαβανιώτη, 2018) βασικά ζητήματα για την γυναικεία επιχειρηματικότητα είναι: (1) οι γυναίκες θεωρούν τον εαυτό τους λιγότερο έμπειρο στο επιχειρείν, (2) οι επιχειρήσεις των γυναικών συνεχίζουν να μην έχουν τα χαρακτηριστικά που προκρίνει η αγορά, (3) συχνά οι γυναίκες έχουν αποσπασματική ή ελλιπή πληροφόρηση για χρηματοδοτικές ευκαιρίες, (4) η αρχική χρηματοδότηση αλλά και οι επόμενοι κύκλοι της χρηματοδότησης δημιουργούν μεγάλη αβεβαιότητα, ειδικά όταν (5) το φύλο δεν μπαίνει ως κριτήριο αξιολόγησης, αλλά συνεχίζουν να υπάρχουν αόρατα κριτήρια που σχετίζονται με τις διακρίσεις στην αξιολόγηση των ιδρυτικών ή της ιδρυτικής ομάδας.

το μοντέλο κέντρων επιχειρηματικότητας που αναπτύχθηκαν στα τέλη του 20^{ου} αιώνα και στις αρχές του 21^{ου} στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική. Όπως γράφουν οι Braidford, Stone, και Tesfaye (2013), Κέντρα Παροχών για Γυναίκες στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Σουηδία και τον Καναδά, δεν κατάφεραν να έχουν τον αντίκτυπο που επιθυμούσαν. Η βασικότερη παρατήρηση που κάνουν οι συγγραφείς είναι η αδυναμία των κέντρων να αλλάξουν το τοπίο της επιχειρηματικότητας των γυναικών και να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας το βασικό, δηλαδή, επίδικο των τοπικών κοινωνιών. Η μικρότερη κλίμακα, ο χαμηλός κύκλος εργασιών, ο τοπικός χαρακτήρας και η επιθυμία για σταθερό εισόδημα και όχι ένα διαρκώς αυξανόμενο κέρδος είναι χαρακτηριστικά που υποτιμά το νεοφιλελεύθερο μοντέλο, οπότε αυτά τα εγχειρήματα χρειάζονται μεγαλύτερη προσπάθεια για να χρηματοδοτηθούν και να εξελιχθούν.

“ Η μικρότερη κλίμακα, ο χαμηλός κύκλος εργασιών, ο τοπικός χαρακτήρας και η επιθυμία για σταθερό εισόδημα και όχι ένα διαρκώς αυξανόμενο κέρδος είναι χαρακτηριστικά που υποτιμά το νεοφιλελεύθερο μοντέλο, οπότε αυτά τα εγχειρήματα χρειάζονται μεγαλύτερη προσπάθεια για να χρηματοδοτηθούν και να εξελιχθούν.

Οι πόλεις, λοιπόν, δεν είναι εύκολο να ανταγωνιστούν τις θερμοκοιτίδες επιχειρηματικότητας και προκύπτει το ερώτημα αν πρέπει να αναπαράγουν αυτό το μοντέλο για να ενισχύσουν τις γυναίκες ή να επικεντρωθούν σε άλλες μορφές του επιχειρείν όπως οι συνεταιρισμοί ή σε προβλήματα άλλης φύσης. Η πόλη μπορεί να απορροφήσει κονδύλια για την στήριξη των γυναικών επιχειρηματιών μέσα από μια ευρύτερη μελέτη της ζωής των κατοίκων της. Όπως και για άλλες όψεις της ζωής στην πόλη, η ευρύτερη βιβλιογραφία και έρευνα για την επιχειρηματικότητα κάνει διαρκώς λόγο για την χωρική/γεωγραφική διάστασή της. Η πόλη, δηλαδή, αποτελεί την κλίμακα που επιτρέπει έναν συνεχή διάλογο με τις κατοίκους της, έτσι ώστε να γίνεται αντιληπτή η επιρροή που έχουν μακροοικονομικά στοιχεία στην καθημερινή ζωή (Argiropoulos, Galanos και Roufinas, 2021· Acs, Bomsa και Sternberg, 2008). Μέσα από αυτές τις διαδικασίες θα αναδειχθούν τα προβλήματα με βάση τα οποία μπορούν να αναπτυχθούν προτάσεις για την στήριξη των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικοτήτων. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8, η απόδοση των επιχειρηματιών έχει πολλαπλά επίπεδα, και η πόλη μπορεί να επικεντρωθεί σε άλλους στόχους, πέρα από τις τετριμμένες προτάσεις ενίσχυσης της «επιχειρηματικής παιδείας» ή αποσπασματικές ευκαιρίες χρηματοδότησης, και να ενισχύσει και εναλλακτικές μορφές επιχειρήσεων.

Διάγραμμα 8. Παράγοντες που επηρεάζουν την επιχειρηματικότητα των γυναικών (Alene, 2020)

Όπως παρατηρούν οι Palalić, Knezović και Dana (2020), με αφορμή τα Βαλκάνια αλλά κοιτώντας τα παγκόσμια δεδομένα, «το νεοφιλελεύθερο επιχείρημα για την ισότητα και την ανοικτότητα της επιχειρηματικότητας είναι σαθρό» και οι επίσημοι και ανεπίσημοι θεσμοί και δίκτυα έχουν έντονα έμφυλο πρόσημο. Η πόλη παραμένει μια κλίμακα αναφοράς που μπορεί να ενισχύσει την επιχειρηματικότητα των γυναικών, μέσα από άλλα μέσα και αυτά θα μπορούσαν να προταθούν ως επίδικα.

1. Βασικό ζήτημα είναι η απουσία στοιχείων για τη θέσπιση πολιτικών: σε επίπεδο δήμου και με τη χρήση διαφορετικών συμμετοχικών εργαλείων μπορούν να καταγραφούν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και οι ανάγκες όσων επιθυμούν να ασχοληθούν με το επιχειρείν.
2. Ενίσχυση κοινωνικών παροχών: οι γυναίκες συνεχίζουν να επιβαρύνονται με τη φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων. Η ενίσχυση υπηρεσιών φροντίδας και άλλες κοινωνικές παροχές που μπορούν να προσφέρουν σταθερότητα και ένα δίκτυο προστασίας (τμήματα που υπόκεινται πλέον στις αρμοδιότητες των δήμων) μπορούν να ενταχθούν στο πλαίσιο ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας.
3. Ενίσχυση των μετακινήσεων/προσβασιμότητας: όπως ήδη αναφέρθηκε, οι μετακινήσεις έχουν έμφυλο πρόσημο. Ακόμη και αν το μοντέλο ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας παραμένει η δημιουργία θερμοκοιτίδων, είναι αναγκαία προϋπόθεση να υπάρχει εύκολη πρόσβαση σε αυτές.
4. Μία αρκετά δυναμική πρόταση για την ενίσχυση της οπτικής του φύλου όσον αφορά την επιχειρηματικότητα είναι ένα ελάχιστο ποσοστό υπηρεσιών/παραγγελιών από τους δή-

μους να ανατίθεται σε επιχειρήσεις που διευθύνονται από ή απασχολούν γυναίκες⁵. Αυτές οι πρακτικές μπορούν να μεταβάλλουν το τοπίο της αγοράς και να προσφέρουν κίνητρα στις γυναίκες να ξεκινήσουν επιχειρήσεις. Παράλληλα, μπορούν να αλλάξουν το φαινόμενο της αθέατης εργασίας των γυναικών σε οικογενειακές επιχειρήσεις δίνοντας κίνητρα ώστε αυτές να δηλωθούν ως κανονικές εργαζόμενες και έτσι να γίνουν «ορατές».

5. Θέσπιση νέων κριτηρίων αξιολόγησης: Για παράδειγμα, στα κέντρα υποστήριξης γυναικών επιχειρηματιών στη Σουηδία που αναφέρθηκαν νωρίτερα υπήρχαν δύο σημαντικά οφέλη – τα οποία όμως θεωρήθηκαν παράπλευρα οφέλη, με στόχο να μειωθεί η σημασία τους. Όπως γράφουν οι Braidford κ.ά (2013) υπήρχαν δύο πολύ θετικά στοιχεία. Το πρώτο ήταν ότι οι γυναίκες που εργαζόντουσαν σε αυτά τα κέντρα είχαν την ευκαιρία να εξελιχθούν ως μεντόρισες. Το δεύτερο ήταν ο αρκετά μεγάλος αριθμός ανδρών που τα χρησιμοποίησαν, λόγω του διαφορετικού τρόπου που προσέγγιζαν τη χρηματοδότηση, τη δικτύωση και τον τρόπο διαμόρφωσης και προώθησης της επιχειρηματικής ιδέας. Αυτό αποτελεί σημαντική ένδειξη ότι το μοντέλο επιχειρηματικότητας που προωθείται αποκλείει ανθρώπους ανεξαρτήτως φύλου και ότι η έμφυλη διάσταση αποτελεί σημαντικό βήμα προς τη συμπερίληψη, χωρίς να χρειάζεται αυτά τα προγράμματα να είναι αποκλειστικά για γυναίκες.

Τα παραπάνω στοιχεία λειτουργούν προς όφελος όλων, και μέσα από την κατάλληλη πλαίσισω-ση και μελέτη θα μπορούσαν να ενισχυθούν με τα κονδύλια που κατευθύνονται προς την επιχειρηματικότητα. Για παράδειγμα, η πόλη υποστηρίζει τις γυναίκες με την ενίσχυση των δικτύων που θα τους επιτρέψουν να έχουν τον χρόνο και τα μέσα ώστε να επικεντρωθούν στις επιχειρηματικές τους ιδέες.

• παράδειγμα •

Οδηγός για θερμοκοιτίδες επιχειρηματικότητας, Ουαλία, Ηνωμένο Βασίλειο

Η κυβέρνηση της Ουαλίας το 2019 δημοσίευσε την έκθεση «Μια Προσέγγιση Υποστήριξης Γυναικών Επιχειρηματιών» με στόχο να δώσει κατευθυντήριες γραμμές για την ένταξη της οπτικής του φύλου σε υπηρεσίες υποστήριξης επιχειρηματιών. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, δημιούργησε ένα Οδηγό Καλών Πρακτικών για θερμοκοιτίδες επιχειρηματικότητας, ο οποίος βασίστηκε σε συλλογή δεδομένων από διαφορετικά μέλη θερμοκοιτίδων και άτομα που εργάζονται στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, στην εκπαίδευση και τον εθελοντισμό. Ο οδηγός που παρήχθη παρουσιάζει συνοπτικά τα ζητήματα τα οποία προκύπτουν ως προς την επικοινωνία, τη δικτύωση, τη χρηματοδότηση, την καθοδήγηση, τις εκδηλώσεις και την τοποθεσία/υλική υπόσταση. Το πιο ενδιαφέρον σημείο όσον αφορά την πόλη είναι το επίδικο της τοποθεσίας, όπου τονίζονται η σημασία της πρόσβασης με δημόσια συγκοινωνία, το ζήτημα της φύλαξης των παιδιών, η ασφαλής πρόσβαση, η σημασία της χρήσης τεχνολογίας ώστε να υπάρχει και εναλλακτική πρόσβαση, το ζήτημα του ωραρίου και η εγγύτητα σε άλλες υπηρεσίες και παροχές. Η

⁵ Οι Ahl και Nelson (2015) θέτουν το παράδειγμα της θεσμοθέτησης του όρου women lead business ως επιχειρήσεις όπου γυναίκες είναι μέτοχοι και διοικούν τις επιχειρήσεις κατ' ελάχιστο στο 51%. Με αυτό τον τρόπο αποφεύγονται περιπτώσεις tokenism (επιφανειακή ή συμβολική προσπάθεια για την περιεκτικότητα σε μέλη μειονοτικών ομάδων, με στόχο τη φαινομενική ισότητα, χωρίς ουσιαστικές αλλαγές), αλλά ταυτόχρονα αποφεύγεται το στερεότυπο ότι οι γυναικείες επιχειρήσεις είναι μόνο μικρής ή μεσαίας κλίμακας. Παλαιότεροι ορισμοί που ήθελαν η επιχείρηση να διοικείται αποκλειστικά από γυναίκες απέκλειαν επιχειρήσεις από το να διευρύνουν τους μετόχους τους και να έχουν πρόσβαση σε άλλες πηγές χρηματοδότησης.

σημαντικότερη συμβολή του οδηγού, δηλαδή, είναι η ένταξη της επιχειρηματικότητας στην καθημερινή ζωή, σε μια προσπάθεια να διακρίνει εμπόδια που, ενώ δεν αφορούν μόνο στις γυναίκες, φαίνεται να τις επηρεάζουν περισσότερο από τους άνδρες. Ο οδηγός παραθέτει μια σειρά προτάσεων, και όχι προϋποθέσεων, για τη λειτουργία χώρων επιχειρηματικότητας. Επίσης απευθύνεται σε όσους ιδρύουν ή λειτουργούν θερμοκοιτίδες και δεν εξετάζει το ζήτημα από την πλευρά της πόλης και του τι θα μπορούσαν να κάνουν οι Δήμοι για να βελτιώσουν τη δυνατότητα πρόσβασης των γυναικών. Παρόλα αυτά, παραμένει ένα σημαντικό βήμα που καταγράφει την πολυπλοκότητα του ζητήματος και φέρνει στο προσκήνιο την οπτική του φύλου στο επίκεντρο του λόγου για την επιχειρηματικότητα, τονίζοντας διαρκώς τη σημασία που έχει να καταγράφεται το φύλο στις διάφορες δραστηριότητες.

(Πηγή: Business Wales, The Good Practice Guide for Incubator Spaces and Co-working Hub, Welsh Government)

3.2.3 Ψηφιακές ευκαιρίες με έμφυλη οπτική

Όπως γράφει ο Cramer (2014), διανύουμε μια «μετα-ψηφιακή» εποχή, στην οποία η ζωή μας παραμένει άρρηκτα δεμένη με τον ψηφιακό κόσμο. Αυτή η κατάσταση ενισχύθηκε από τις απότομες μεταβολές που επέφερε η πανδημία Covid-19. Η ψηφιακή τεχνολογία αποτελεί προϋπόθεση για επαγγελματικές ευκαιρίες, πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, εκπαίδευση, συμμετοχή στα κοινά, επικοινωνία, ενώ εντείνονται ζητήματα ανισοτήτων, π.χ. όσον αφορά στην πρόσβαση σε εξοπλισμό (smart phone, υπολογιστής κ.λπ.), στο διαδίκτυο (wifi και δεδομένα κινητής) και στην αντίστοιχη εκπαίδευση (βασικές γνώσεις, χρήση εξειδικευμένων προγραμμάτων, ασφάλεια στο διαδίκτυο κ.ά.). Το τρίπτυχο φύλο-τεχνολογία-πόλη θέτει κρίσιμα ερωτήματα στον κυρίαρχο λόγο για την τεχνολογία και αμφισβητεί τις προτεραιότητες που κυριαρχούν σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, ειδικά όταν μεγάλο κομμάτι χρηματοδοτήσεων διοχετεύεται στον τομέα της ψηφιακής τεχνολογίας, πολλές φορές εις βάρος άλλων αναγκών που θα έπρεπε να καλύπτει η πόλη (Ceia, Nothwehr και Wagner, 2021). Ο λόγος για την τεχνολογία σε μεγάλο βαθμό προτάσσει την αύξηση της παραγωγικότητας και το γεγονός ότι διευρύνει τις επαγγελματικές ευκαιρίες, με αποτέλεσμα πλήθος κονδυλίων να κατευθύνονται στην ψηφιακή αναβάθμιση και κατάρτιση. Πάρα την περιορισμένη έρευνα για την έμφυλη διάσταση της ψηφιακής ανισότητας, υπάρχουν πολλά προγράμματα που προσπαθούν να ενισχύσουν τις ψηφιακές δεξιότητες των γυναικών, πολλές φορές αναπαράγοντας και ενισχύοντας το στερεότυπο της έλλειψης ικανοτήτων, αντί να προσπαθούν να αυξήσουν τις ευκαιρίες τους.

Σε αυτό το πλαίσιο, η πόλη και η γειτονιά αναδεικνύονται ως κλίμακες που η χρήση και η πρόσβαση σε ψηφιακές τεχνολογίες συνδέεται με τον διαμοιρασμό της οικιακής εργασίας, την τοπική αγορά εργασίας, την ποιότητα των σχολείων και των δημόσιων υπηρεσιών (Gilbert, 2010). Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια καταγράφονται δράσεις όπως η εγκατάσταση ελεύθερης σύνδεσης στο διαδίκτυο σε δημόσιους χώρους, στο Δήμο Σερρών, για παράδειγμα, ή τα διαδικτυακά σεμινάρια ψηφιακής εκπαίδευσης και ψηφιακού εγγραμματισμού της περιφέρειας Αττικής. Τα Τρίκαλα, από την άλλη, διεκδικούν τον τίτλο της πιο «έξυπνης πόλης» στην Ελλάδα, με την εγκατάσταση πλήθους ψηφιακών εφαρμογών. Βέβαια, σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία (Χατζημιχάλης, 2022), στα Τρίκαλα ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε κατά 12% το 2022 και ο πληθυσμός της πόλης μειώ-

θηκε, άρα τίθεται το ερώτημα κατά πόσο η τεχνολογία αρκεί για να κάνει την πόλη πιο ελκυστική.

Αναγνωρίζοντας τις έμφυλες ψηφιακές ανισότητες, προγράμματα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης επικεντρώνονται σε γυναίκες, όπως οι υποτροφίες που προσέφερε η ΚΕΔΕ για τη συμμετοχή 670 γυναικών σε πρόγραμμα κατάρτισης στον τομέα της τεχνολογίας, θέτοντας ως στόχο το 75% των συμμετεχουσών να ολοκληρώσει το πρόγραμμα. Το ποσοστό αυτό αντικατοπτρίζει το παγκόσμιο φαινόμενο γυναίκες να μην καταφέρνουν να ολοκληρώσουν αντίστοιχα προγράμματα ή να μη μπορούν να εκμεταλλευτούν καθόλου αυτές τις ευκαιρίες. Στην Πενσυλβανία (ΗΠΑ), ένα τοπικό κέντρο τεχνολογίας χρησιμοποίησε τα κονδύλια για την δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων για γυναίκες ώστε να βελτιώσουν τις επαγγελματικές τους προοπτικές. Το πρόγραμμα δεν είχε ιδιαίτερη απήχηση, όχι λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος, αλλά λόγω έλλειψης χρόνου: οι γυναίκες στις οποίες απευθυνόταν ήταν υποχρεωμένες να παρακολουθούν άλλα προγράμματα για να μη χάσουν κάποια επιδόματα και παράλληλα έπρεπε να φροντίσουν τα παιδιά τους (Gilbert και Masucci, 2005). Μέσα από το διάλογο με αυτές τις γυναίκες αποκαλύφθηκε ότι ουσιαστική στήριξη για τη συγκεκριμένη ομάδα θα ήταν η φύλαξη και η υποστήριξη των παιδιών στα μαθήματά τους.

Άλλες μελέτες καταδεικνύουν ότι και στον ψηφιακό χώρο (όπως και στον υλικό) οι γυναίκες υφίστανται συστηματικά παρενόχληση, διακρίσεις και βία, με σοβαρές συνέπειες (Association for Progressive Communications, 2017· World Wide Web Foundation, 2015). Η απουσία ασφάλειας περιορίζει την ελευθερία κινήσεων των γυναικών ή των ΛΟΑΤΚΙ+ υποκειμένων (Powell, Scott και Henry, 2020). Η ανασφάλεια δεν συνδέεται μόνο με τα περιστατικά παρενόχλησης αλλά και με την ευρύτερη αντιμετώπιση της κοινωνίας (Van der Meulen και Heynen, 2016). Η τελευταία παρατήρηση αναδεικνύει ότι αίσθηση ασφάλειας (safety) δεν προκύπτει από τον έλεγχο του διαδικτύου, αλλά από αλλαγές στην κοινωνία. Για παράδειγμα, η αντικατάσταση του όρου «εκδικητική πορνογραφία» (revenge pornography) με όρους όπως «μη συναινετική πορνογραφία» (non-consensual pornography), «ψηφιακή σεξουαλική κακοποίηση» ή «ψηφιακός βιασμός» (digital rape) αλλάζει τη βαρύτητα του όρου (Maddocks, 2018). Βάσει αυτών των παρατηρήσεων θα μπορούσαν να υλοποιηθούν προγράμματα εκπαίδευσης και ενημέρωσης στα σχολεία και στις δημόσιες υπηρεσίες, τα οποία θα δημιουργήσουν ένα ευρύτερο πλαίσιο ασφάλειας για τις γυναίκες και άλλες ευάλωτες ομάδες. Θα μπορούσε, λοιπόν, κάποια να επιχειρηματολογήσει για την δημιουργία ή/και ενίσχυση προγραμμάτων που στοχεύουν στην ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση σε ζητήματα σεξισμού, ομοφοβίας και τρανσοφοβίας μέσω χρηματοδοτήσεων για την ενίσχυση των γυναικών στη χρήση ψηφιακών τεχνολογιών.

Τέλος, χρηματοδοτήσεις για την τεχνολογία μπορούν να στηρίξουν αλλαγές και να βοηθήσουν στη μείωση και άλλων (εκτός των ψηφιακών) ανισοτήτων της πόλης. Η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να προσφέρει τρόπους συλλογής στοιχείων, επικοινωνίας με τις κατοίκους και χρήστριες της πόλης, ώστε να γίνουν αντιληπτές οι παράμετροι σε ζητήματα κατοικίας, χρόνου, μετακινήσεων, ασφάλειας, ευκαιριών μέσα από την οπτική του φύλου. Η Nicole Kalms (2017) αναφέρεται σε εφαρμογές γεωπροσδιορισμού, δημιουργημένες από ακτιβίστριες, οι οποίες βάζουν στο επίκεντρο τη γυναίκα ως ενεργό ον και προσπαθούν να συνδέσουν τον υλικό και ενσώματο χώρο μέσω διαδραστικών χαρτών. Σε αυτό το πλαίσιο χαρτογραφούνται πολλαπλές εμπειρίες των γυναικών και τα στοιχεία διαρκώς ενημερώνονται. Εφαρμογές όπως τα Safetipin, Free to Be και Safecity, δεν χαρτογραφούν απλώς επικίνδυνες αστικές περιοχές, αλλά μέσα από τη δυνατότητα ανώνυμων αναφορών και καταγραφής διαφορετικών εμπειριών από τις χρήστριες, προάγεται ο διάλογος με τις αρχές και τις κοινότητες. Οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να διευκολύνουν την πρόσβαση σε υπηρεσίες, την εύρεση, συλλογή και αξιολόγηση δεδομένων, την επικοινωνία μεταξύ πολιτών, επιχειρήσεων και αρχών, την οργάνωση κοινωνικών ομάδων. Διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα

προϋποθέτουν τη δημιουργία αστικής πλατφόρμας (urban platform) ως εγγύησης για τη βιωσιμότητα της επένδυσης μετά από τη λήξη της χρηματοδότησης και για την προαγωγή ενός διαρκούς διαλόγου μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών – επενδυτές, πολίτες, δημοτικές αρχές, επιχειρήσεις, κοινωνικές ομάδες κ.λπ. (Robazza και Kallitsis, 2021). Επιπλέον, με αυτόν τον τρόπο, οι Δήμοι μπορούν να συγκεντρώσουν δεδομένα για τη δημιουργία νέων δράσεων.

Οι τεχνολογίες και πώς μια πόλη τις εντάσσει σε προγραμματικό και πρακτικό επίπεδο αποτελεί πολλές φορές προϋπόθεση για να μπορέσει η πόλη να είναι (ή να παραμείνει) ελκυστική σε επενδύσεις, κατοίκους και επισκέπτες. Αποτελεί μια διαδικασία σε πολλαπλά επίπεδα, η οποία θα όφειλε να βάζει ως στόχο η τεχνολογία να αποτελεί αρωγό για τη συμμετοχή όλων στην πόλη και όχι παράγοντα αποκλεισμού (Gilbert, 2010). Δυστυχώς, όμως, τα περισσότερα προγράμματα περιορίζονται στον ψηφιακό εγγραμματισμό ή επικεντρώνονται σε δράσεις που συνδέονται με τις λεγόμενες έξυπνες πόλεις, αγνοώντας την καθημερινότητα των κατοίκων. Στον αντίποδα, η χρήση ψηφιακών τεχνολογιών για την ενίσχυση της συμμετοχής στα κοινά, όπως η πλατφόρμα Decidim στην Βαρκελώνη, δείχνει τις δυνατότητες που προσφέρουν συγκεκριμένες τεχνολογίες προς όφελος των κατοίκων.

· παράδειγμα ·

Safety Pin: Υποστηρίζοντας πιο ασφαλείς πόλεις, Ινδία

Ένα ζήτημα το οποίο επανέρχεται στη συζήτηση για την πόλη και το φύλο είναι η απουσία δεδομένων, τα οποία να καταγράφουν τις φωνές και τις εμπειρίες γυναικών και άλλων υποεκπροσωπούμενων ομάδων. Με κεντρικό επίδικο την ασφάλεια στην πόλη και την προσπάθεια για τη διαμόρφωση προτάσεων και σχεδίων που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των κατοίκων ο οργανισμός SafetyPin, με βάση την Ινδία, χρησιμοποιεί την τεχνολογία προκειμένου να καταγράψει τις εμπειρίες των γυναικών όσον αφορά ως προς την ασφάλεια (security). Σε συνεργασία με τους δήμους, ο οργανισμός έχει συντάξει μια πληθώρα εκθέσεων που καταγράφουν τα ζητήματα και προτείνουν λύσεις, ενώ χρησιμοποιούν τα δεδομένα που συλλέγουν έτσι ώστε να προσφέρουν άμεση ενημέρωση στις κατοίκους της πόλης.

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιούν τρεις διαφορετικές εφαρμογές κινητού τηλεφώνου (apps).

1. MySafetyPin: Η εφαρμογή έχει διπλό ρόλο, τη συλλογή και την παροχή πληροφοριών. Συλλέγει πληροφορίες από τις χρήστριες που αξιολογούν τα μέρη στα οποία κινούνται, ενώ ταυτόχρονα τους επιτρέπει να δουν την αξιολόγηση των διαφορετικών γειτονιών, να βρουν τις ασφαλέστερες διαδρομές ή να ζητήσουν από μια φίλη να παρακολουθεί το ίχνος τους σε περίπτωση που υπάρξει κάποιο πρόβλημα.
2. SafetpinSite: Η εφαρμογή διαμορφώνεται σύμφωνα με τα ερωτήματα που προκύπτουν για κάθε πόλη και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από εκπαιδευμένες χρήστριες, οι οποίες καταγράφουν στοιχεία από περιοχές που έχουν αναγνωριστεί ως πιθανά σημεία παρέμβασης.
3. SafetyPin Nite: Η εφαρμογή συλλέγει στοιχεία σε επίπεδο πόλης. Συσκευές τηλεφώνων προσαρτώνται σε διαφορετικά οχήματα –η αρχική ιδέα ήταν σε αυτοκίνητα, αλλά σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν και ποδήλατα προκειμένου να κα-

λυφθούν και πεζόδρομοι— και με αυτό τον τρόπο γίνεται συλλογή φωτογραφιών οι οποίες αξιολογούνται μέσω αλγορίθμου.

Οι αναλύσεις που έχουν γίνει εξετάζουν τον αστικό χώρο μέσα από εννέα δείκτες:

1. Φωτισμός: συνυπολογίζει όλες τις πηγές φωτός (όχι μόνο το δημόσιο φωτισμό) και κατά πόσο λειτουργεί.
2. Ανοιχτότητα: κατά πόσο ένα άτομο έχει οπτική σε όλες τις κατευθύνσεις.
3. Ορατότητα: κατά πόσο κάποια είναι ορατή, με τη λογική «μάτια στον δρόμο» που επιτρέπει έλεγχο των δημόσιων χώρων από τις πολίτες.
4. Πλήθος: ο αριθμός των ατόμων που υπάρχουν σε ένα σημείο, ο οποίος συνήθως σχετίζεται με τις δυνατότητες χρήσης του χώρου.
5. Ασφάλεια (security): σε ποιο επίπεδο υπάρχουν άτομα που δίνουν την αίσθηση ασφάλειας (π.χ. αστυνομία, ιδιωτική ασφάλεια, εργαζόμενοι σε σταθμούς Μ.Μ.Μ.)
6. Χώροι πεζών: κατά πόσο είναι άνετη η κυκλοφορία των πεζών.
7. Μεταφορικά μέσα: η ευκολία πρόσβασης σε δημόσια μεταφορικά μέσα από τα διαφορετικά σημεία ενδιαφέροντος.
8. Φύλο: αξιολόγηση του πλήθους με βάση το φύλο – στις εκθέσεις τους αναφέρουν και άλλα χαρακτηριστικά τα οποία εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία αλλά κύριος άξονας είναι το φύλο.
9. Αίσθημα ασφάλειας (safety): υποκειμενική αξιολόγηση μιας περιοχής.

Μέσω των εφαρμογών καταγράφονται οι εμπειρίες των γυναικών και ο τρόπος που βιώνουν την πόλη. Παράλληλα οι εφαρμογές ενημερώνουν τις γυναίκες για τις υπάρχουσες συνθήκες προσφέροντας μια βραχυχρόνια λύση μέσω του σχεδιασμού της βέλτιστης διαδρομής. Δυστυχώς, όμως, δεν είναι πάντα εφικτό να αποφευχθούν τμήματα της πόλης και πολλές κάτοικοι πόλεων μένουν σε περιοχές που δεν θεωρούνται ασφαλείς. Σε αυτό το σημείο απαιτείται δράση από τους δήμους και τις αρχές σύμφωνα με τα δεδομένα που έχουν στη διάθεσή τους και πάντα σε διάλογο με όλες.

(Πηγή: ιστοσελίδα SafetyPin.com και SafetyPin (2016), *Using Data to Build Safer Cities*, Gurgaon: SafetyPin)

3.3 Χωρικές πολιτικές/πρακτικές για όλες

Στην ενότητα που ακολουθεί, προσεγγίζουμε τον χώρο και τον αστικό σχεδιασμό από την οπτική του φύλου. Οι ενότητες που επιλέγουμε να εστιάσουμε (υπηρεσίες/υποδομές, μετακινήσεις, ασφάλεια και κατοικία) δεν είναι οι μοναδικές στις οποίες οφείλει να δοθεί έμφαση. Κοινό στοιχείο τους είναι ότι αφορούν όψεις της καθημερινότητας και, ως τέτοιες, επηρεάζουν την εμπειρία όλων στον αστικό χώρο.

Σημειώνουμε ότι οι άξονες στόχευσης και τα μέτρα που προτείνονται δεν είναι εξαντλητικά, αλλά ενδεικτικά του τι μπορεί να σημαίνει η προσέγγιση της πόλης και από την οπτική του φύλου. Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγική ενότητα, ο συμμετοχικός σχεδιασμός «από τα κάτω», μαζί με τους χρήστες και τις χρήστριες ενός χώρου, βρίσκεται στον πυρήνα αυτής της προσέγγισης. Επομένως, η εξειδίκευση των μέτρων, η απόρριψη ή ο εμπλουτισμός τους οφείλει να είναι αντικείμενο όλων των εμπλεκόμενων, με έμφαση στις λιγότερο προνομιούχες κοινωνικές ομάδες.

3.3.1 Στοιχεία και Παράμετροι Αστικής Ποιότητας

Για να μπορέσει να μελετηθεί στοχευμένα και με σαφήνεια η πρόταση του αστικού σχεδιασμού με βάση το φύλο στην Ελλάδα του σήμερα, κρίθηκε σκόπιμη η καταγραφή κάποιων **βασικών στοιχείων** που διαμορφώνουν τις εμπειρίες των γυναικών και άλλων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων στον χώρο της πόλης (Στοιχεία Αστικού Χώρου).

Η παρούσα έκθεση χρησιμοποιεί **6 Στοιχεία Αστικού Χώρου** για να περιγράψει τις εμπειρίες όσων ζουν και κινούνται στον χώρο της πόλης, αντλώντας έμπνευση από αντίστοιχες εργασίες που έχουν δημοσιευθεί στο παρελθόν σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις⁶. Κάθε στοιχείο αποτιμάται με βάση ορισμένες επιμέρους **Παραμέτρους Αξιολόγησης** (Παράμετροι Αστικής Ποιότητας). Με τη βοήθεια αυτών των παραμέτρων, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε διαφορετικά χωρικά και κοινωνικά πλαίσια, μπορούν να αξιολογηθούν οι εμπειρίες των ανθρώπων στην πόλη μέσα από μια έμφυλη προσέγγιση.

Οι εν λόγω παράμετροι αξιολόγησης πρέπει να χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο συμμετοχικών δράσεων χαρτογράφησης –ιδανικά σε κλίμακα γειτονιάς– (βλ. 3.4. Παραδείγματα έμφυλων και διαθεματικών προσεγγίσεων στον σχεδιασμό), καθώς οι ίδιες οι κάτοικοι είναι οι πλέον ειδικές στο να αξιολογήσουν τις εμπειρίες τους στην πόλη, ώστε να δώσουν μια ακριβή εικόνα των προβλημάτων που χρήζουν επίλυσης. Πρόκειται, δηλαδή, για εργαλείο που χρησιμοποιείται από τα κάτω (bottom-up), με τη συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η συνολική αποτίμηση της προσέγγισης του αστικού σχεδιασμού από την οπτική του φύλου. Στη συνέχεια της έκθεσης παρουσιάζουμε τον τρόπο που αυτά τα στοιχεία μπορούν να εξεταστούν μέσα από την οπτική του φύλου, προκειμένου να γίνεται κατανοητό κατά πόσο ο χώρος της πόλης και οι χρήσεις του εξυπηρετούν τις ανάγκες και τις επιθυμίες των γυναικών και άλλων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως είναι τα άτομα της τρίτης ηλικίας, τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, τα άτομα με αναπηρία κ.ά.

1. Φυσικό περιβάλλον

Το φυσικό περιβάλλον αφορά κυρίως τα φυσικά στοιχεία που σε μεγάλο βαθμό προϋπάρχουν στην πόλη, όπως είναι το φυσικό ανάγλυφο, η ύπαρξη υδάτινου στοιχείου, η χλωρίδα και η πανίδα του τόπου.

Παράμετροι αξιολόγησης

Ανάγλυφο

Το φυσικό ανάγλυφο μιας πόλης (ανηφόρες, κατηφόρες, λόφοι) επηρεάζει σημαντικά την κινητικότητα των ατόμων, ιδίως των ατόμων που κινούνται πεζή, συνοδεύουν εξαρτώμενα μέλη (μωρά/νήπια σε καροτσάκι, παιδιά, ηλικιωμένα άτομα, άτομα με μειωμένη λειτουργικότητα ή αναπηρία) ή/και έχουν δυσκολίες κινητικότητας. Ιδανικά, το φυσικό ανάγλυφο χρειάζεται να λαμβάνεται υπ' όψιν εξαρχής κατά τον πολεοδομικό σχεδιασμό, ώστε να διευκολύνεται η κινητικότητα των ανθρώπων. Για παράδειγμα, μπορεί να μελετηθεί με τρόπο ώστε οι κύριοι οδικοί άξονες μιας πόλης να κινούνται στο ίδιο επίπεδο (ισοϋψείς), αποφεύγοντας έτσι τις μεγάλες ανηφόρες. Σε πολλές

⁶ Βλ. Ajuntament de Barcelona & Àrea d'Ecologia Urbana. (2019). *Manual d'urbanisme de la vida quotidiana: Urbanisme amb perspectiva de gènere*. Ajuntament de Barcelona · Paricio, A., Estel. (2019). *La incorporació de la perspectiva de gènere en el disseny, la implantació i la gestió dels equipaments de la ciutat de Barcelona*. Departament de Transversalitat de Gènere, Gerència Municipal, Ajuntament de Barcelona .

περιπτώσεις πόλεων στην Ελλάδα, ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό ή δεν έχει προβλεφθεί επαρκώς εξ αρχής. Γι' αυτό είναι σημαντικό να γίνουν μελέτες και να προταθούν λύσεις που θα υποστηρίζουν την κινητικότητα, ισοσταθμίζοντας παράλληλα τις αντιτιθέμενες ανάγκες και προτεραιότητες των κατοίκων, με σεβασμό στην πόλη και στην ιστορία της.

Ενσωμάτωση φυσικών στοιχείων

Είναι σημαντικό να υπάρχουν στην πόλη ελεύθεροι χώροι μη εμπορικού χαρακτήρα, όπου όλοι οι κάτοικοι να μπορούν να καθίσουν και να συναναστραφούν δίχως οικονομικούς ή/και κοινωνικούς αποκλεισμούς. Ιδιαίτερα, οι ελεύθεροι χώροι πρασίνου συμβάλλουν στην υγεία, διευκολύνουν τις δραστηριότητες φροντίδας (π.χ. βόλτα ηλικιωμένων ατόμων, βόλτα με το μωρό) και το παιχνίδι των παιδιών, ενώ παράλληλα προσφέρουν σε όλες τη δυνατότητα της μη εμπορευματοποιημένης αναψυχής. Από την άποψη αυτή, ο σεβασμός των προϋπάρχοντων φυσικών στοιχείων και η ενσωμάτωσή τους στον σχεδιασμό της πόλης (μπορούν να) συμβάλλουν στη δημιουργία ελκυστικών τόπων.

2. Δομημένο περιβάλλον

Το δομημένο περιβάλλον αφορά τους όγκους των κτιρίων, τις όψεις τους, τις σχέσεις των κτιρίων με το επίπεδο του δρόμου και, γενικότερα, με τον χώρο της πόλης.

Παράμετροι αξιολόγησης

Αίσθηση κλίμακας

Οι σύγχρονες ελληνικές πόλεις έχουν προσαρμοστεί σε μεγάλο βαθμό στα μεγέθη και τις ταχύτητες των αυτοκινήτων. Η ανθρώπινη κλίμακα, συνδέεται τόσο με τους όγκους των κτιρίων, και συνεπώς την ορατότητα στην πόλη, όσο και με τους χρόνους σε αυτήν. Οι μεγάλοι κτιριακοί όγκοι, για παράδειγμα, σε συνδυασμό με τα στενά και κατεστραμμένα πεζοδρόμια –που εντοπίζονται, δυστυχώς, σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας– δυσχεραίνουν τη μετακίνηση ατόμων με κινητικές δυσκολίες, αλλά και την κινητικότητα φροντίδας. Επιπλέον εμπόδιο αποτελεί όταν, υπό αυτές τις συνθήκες, πρέπει να διασχίσει η κάτοικος μεγάλες αποστάσεις προκειμένου να έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες καίριας σημασίας.

Ορατότητα

Η καλή ορατότητα, «να μπορώ να βλέπω και να μπορούν να με βλέπουν» (Michaud και Paquin, 2002) αυξάνει το αίσθημα ασφάλειας (safety). Παραδείγματα όπου δεν υπάρχει καλή ορατότητα και εντείνεται το αίσθημα ανασφάλειας, ιδιαίτερα στις γυναίκες, αποτελούν οι «κρυφές γωνιές», οι σκοτεινοί χώροι, τα στενά περάσματα, τα αδιέξοδα, οι κρυφές εισόδους, η πυκνή βλάστηση κ.λπ.

Αίσθηση προσανατολισμού

«Το να ξέρεις πού βρίσκεσαι και πώς μπορείς να πας εκεί που θέλεις» (Michaud και Paquin, 2002) είναι καίριο ζήτημα του σχεδιασμού. Οι χώροι της πόλης χρειάζεται να βοηθούν την αίσθηση προσανατολισμού. Η σήμανση των χώρων και οι ευανάγνωστες πινακίδες βοηθούν ένα άτομο να νιώθει σιγουριά κατά την κίνησή του, ακόμη και αν βρίσκεται για πρώτη φορά στη συγκεκριμένη περιοχή. Η αίσθηση προσανατολισμού και η αίσθηση της δυνατότητας διαφυγής αν συμβεί οτιδήποτε, προσφέρει μεγαλύτερη αυτονομία.

Ανοίγματα προς τον δρόμο

Τα ισόγεια επίπεδα των κτιρίων που είναι ανοιχτά προς τον δρόμο, τα ανοίγματα (πόρτες, παράθυρα, μπαλκόνια) ή οι διαφανείς/διαπερατές όψεις διευκολύνουν την επικοινωνία του «μέσα» (εσωτερικός/ιδιωτικός χώρος) με το «έξω» (εξωτερικός/δημόσιος χώρος) και θέτουν υπό αμφισβήτηση τη σκληρή διχοτόμηση ιδιωτικού/δημόσιου χώρου, καθώς η καθημερινή ζωή συμβαίνει παντού. Παράλληλα, σε συνδυασμό με τις διαφορετικές χρήσεις του ισόγειου, δίνουν ζωή στο επίπεδο του δρόμου, πράγμα που συμβάλλει στη διευκόλυνση της συνάντησης και συναναστροφής και την ανάπτυξη της κοινωνικής ζωής, ενώ ενισχύουν τους δεσμούς της κοινότητας και την άτυπη επίβλεψη του δημόσιου χώρου (παράθυρα που κοιτάνε στο δρόμο/(επι)βλέπουν τη γειτονιά). Με αυτόν τον τρόπο μειώνεται η ανάγκη για επιτήρηση, όπως τη διατύπωσε ο Φουκώ⁷ (1989), η οποία σχετίζεται με τον καπιταλισμό και την κανονικοποίηση των μαζών. Όπως επισημαίνει η Jane Jacobs (1993), οι γειτονιές είναι πιο ασφαλείς όταν υπάρχουν «μάτια στον δρόμο» (Eyes on the street), δηλαδή εργαζόμενες και ιδιοκτήτριες καταστημάτων που εντάσσονται οργανικά στη ζωή του δρόμου και που, κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων τους, παρακολουθούν ό,τι συμβαίνει. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι στις γειτονιές του κέντρου των ελληνικών πόλεων, και της Αθήνας ειδικότερα, τα «μάτια στον δρόμο» εξασφαλίζονται κυρίως από τοπικά μαγαζιά, τα τελευταία χρόνια από μαγαζιά μεταναστ(ρι)ών, τα οποία μένουν ανοιχτά ως αργά και επιτελούν ποικίλες λειτουργίες.

Ακουστική / Θόρυβος

Η αίσθηση του «να μπορώ να ακούω και να μπορούν να με ακούνε», συμβάλλει –αντίστοιχα με τις «μάτια στον δρόμο» και την καλή ορατότητα– στην ενίσχυση του αισθήματος ασφάλειας. Για παράδειγμα, όταν μια γυναίκα κινείται κατά μήκος μιας λεωφόρου, υπάρχει πολύ έντονη ηχορύπανση λόγω της κίνησης των αυτοκινήτων με αποτέλεσμα, σε περίπτωση που για οποιονδήποτε λόγο χρειαστεί να καλέσει σε βοήθεια, να μην μπορεί να την ακούσει κάποιο άλλο άτομο, ακόμα και αν βρίσκεται σε κοντινή απόσταση.

Ύπαρξη κενών/ανενεργών χώρων

Εδώ γίνεται αναφορά σε εξωτερικούς χώρους, οι οποίοι είτε δεν φιλοξενούν κάποια χρήση (π.χ. εγκαταλειμμένα οικόπεδα), είτε δίνουν την αίσθηση του κενού χώρου όπου δεν συμβαίνει τίποτα (π.χ. κενοί χώροι λαϊκής αγοράς, τις μέρες που δεν χρησιμοποιούνται, υπαίθρια πάρκινγκ χαμηλής κινητικότητας) ή σε κενούς/κλειστούς και εγκαταλειμμένους χώρους (π.χ. εγκαταλειμμένα κτίρια, καταστήματα κ.ά). Οι κενοί χώροι στην πόλη (αστικά κενά), ωστόσο, μπορούν επίσης να γίνουν χώροι για παιχνίδι ή/και να τους οικειοποιηθούν με άλλους τρόπους οι κάτοικοι και να προσφέρουν λύσεις σε επίπεδο γειτονιάς ώστε να μειώνονται οι αποστάσεις που πρέπει να διανυθούν.

Συντήρηση και καθαριότητα

Οι δημόσιοι χώροι που είναι συντηρημένοι, με καλή ποιότητα και ποικιλία με ποικίλα υλικά καλής ποιότητας, και καθαροί, διευκολύνουν την οικειοποίησή τους από τις κατοίκους. Όταν οι κάτοικοι απολαμβάνουν να περνούν χρόνο σε δημόσιους χώρους της πόλης ενισχύεται η ζωτικότητα αυτών των χώρων και το αίσθημα κοινότητας και γειτονιάς. Επιπλέον, η καλή συντήρηση των χώρων διευκολύνει με τη σειρά της την πεζή κινητικότητα, τόσο σε επίπεδο καθημερινών μετακινήσε-

⁷ Ο Φουκώ (1989), στην ανάλυσή του για το Πανοπτικόν, έκανε λόγο για ένα κτίριο, το οποίο δημιουργεί μονάδες χώρων που επιτρέπουν την αδιάλειπτη παρακολούθηση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να υποβάλλει την κρατούμενη, τη μαθήτριά ή την εργάτριά σε μια συνειδητή και μόνιμη, σε βάρος της, κατάσταση ορατότητας, που εξασφαλίζει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας.

ων ή μετακινήσεων φροντίδας και εργασίας, όσο και σε επίπεδο διευκόλυνσης της κινητικότητας ατόμων με περιορισμένη λειτουργικότητα ή/και αναπηρία.

3. Στοιχεία αστικού εξοπλισμού

Στα στοιχεία αστικού εξοπλισμού περιλαμβάνονται όλα εκείνα τα στοιχεία (αντικείμενα ή χώροι), τα οποία διευκολύνουν την κινητικότητα και την παρουσία των ανθρώπων στον δημόσιο χώρο της πόλης και συμβάλλουν θετικά στην ποιότητα ζωής.

Παράμετροι αξιολόγησης

Κάλυψη βασικών αναγκών

Όταν ο σχεδιασμός της πόλης λαμβάνει υπόψη κεντρικά τις διαφοροποιημένες ανάγκες των κατοίκων σε επίπεδο καθημερινής ζωής, ενισχύεται το αίσθημα άνεσης και ασφάλειας στον χώρο και αισθάνονται ότι η πόλη τις φροντίζει και τις βοηθά να φροντίζουν τα άλλα άτομα γύρω τους, γεγονός που βοηθά στην όσμωση και τη συνύπαρξη. Στους δημόσιους χώρους της πόλης είναι απαραίτητο να έχουν προβλεφθεί στοιχεία εξοπλισμού που να απευθύνονται στις διαφορετικές βασικές ανάγκες σε επίπεδο καθημερινής ζωής. Ο επιτυχής εντοπισμός των βασικών αναγκών όλων των χρηστών της πόλης προϋποθέτει έρευνα. Παραδείγματα τέτοιων στοιχείων και τρόπων που σχετίζονται με το φύλο αποτελούν: οι δημόσιες τουαλέτες (λαμβάνοντας υπόψη τις μεγαλύτερες ανάγκες των γυναικών και τον περισσότερο χρόνο που χρειάζονται στην τουαλέτα), οι βρύσες με πόσιμο και υγιεινό νερό, καθιστικά, παγκάκια και γενικότερα χώροι στάσης και ανάπαυσης, χώροι και στοιχεία που να ενισχύουν το παιχνίδι στον δημόσιο χώρο (τόσο των παιδιών όσο και των ενηλίκων) κ.ά. Για παράδειγμα, ένα άτομο που αντιμετωπίζει κάποιες δυσκολίες στην κίνησή του (π.χ. λόγω ηλικίας, εγκυμοσύνης, τραυματισμού, λειτουργικότητας, αναπηρίας), συνήθως προσαρμόζει τις διαδρομές του στην πόλη με βάση και την ύπαρξη σημείων όπου μπορεί να κάνει σύντομες στάσεις ξεκούρασης. Γι' αυτό, ένας προτεινόμενος εμπειρικός κανόνας είναι η τοποθέτηση σημείων στάσεων και ξεκούρασης (καθιστικά, πεζούλια, κτλ) κάθε περίπου 100 μέτρα (Gehl, 2011).

Φωτισμός

Ο φωτισμός της πόλης κατά τις νυχτερινές ώρες είναι ένα πολύ βασικό στοιχείο, και συνδέεται με την ασφάλεια και την οικειοποίηση του χώρου. Ωστόσο, χρειάζεται να διευκρινιστεί ότι ο φωτισμός από μόνος του δεν μπορεί να εγγυηθεί την ασφάλεια και την άνεση, ενώ μια εκτεταμένη και χωρίς προσεκτική μελέτη φωταγώγηση της πόλης τη νύχτα μπορεί να οδηγήσει σε φωτορύπανση και να διαταράξει το οικοσύστημα. Οι μελέτες φωταγώγησης πρέπει να γίνονται με τη συμμετοχή των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικοτήτων παράλληλα με την υποστήριξη ομάδας ειδικών, ώστε η φωταγώγηση να γίνει όπου πραγματικά χρειάζεται. Για παράδειγμα, σε μια περιοχή όπου υπάρχει έντονη κινητικότητα και ζωή ή/και συμπληρωματική φωταγώγηση από ιδιωτικές πηγές, πιθανώς να μη χρειάζεται επιπλέον παρέμβαση από το δήμο. Είναι σημαντικό η φωταγώγηση να ενισχύει την ορατότητα του ατόμου που περπατάει και όχι απλώς να φωτίζεται η διαδρομή του. Τέλος, χρειάζεται τα πεζοδρόμια να φωταγωγούνται ομοιόμορφα και επαρκώς, να μη καλύπτουν τις λάμπες φωτισμού φυλλώματα δέντρων, φυτεύσεις ή/και άλλα στοιχεία/εμπόδια (π.χ. διαφημιστικές πινακίδες), ώστε να μη δημιουργούνται «κρυφές» και σκοτεινές γωνίες.

Προστασία από καιρικές συνθήκες

Πρόκειται για στοιχεία τα οποία, σε συνδυασμό με τα προαναφερθέντα στοιχεία ανάπαυσης και ξεκούρασης, διευκολύνουν την παρουσία ανθρώπων στον δημόσιο χώρο ακόμη και όταν βρέχει ή έχει πολλή ζέστη (υπόστεγα, φυτεύσεις, δέντρα) και δημιουργούν μια ευχάριστη αίσθηση και ταυτόχρονα συμβάλλουν στην ενίσχυση της δημόσιας υγείας (ιδίως τους καλοκαιρινούς μήνες που αναπτύσσονται υψηλές θερμοκρασίες στον ελλαδικό χώρο, οι οποίες είναι επικίνδυνες για άτομα τρίτης ηλικίας, μωρά, εγκυμονούσες και ΑμεΑ).

Συμβολισμοί και Αναπαραστάσεις των φύλων

Το ζήτημα της ισότητας και της συμπερίληψης χρειάζεται να προσεγγιστεί και στο συμβολικό επίπεδο της πόλης. Τα ονόματα των οδών, τα αγάλματα, οι χώροι που επιλέγονται ως φορείς πολιτιστικής κληρονομιάς, χρειάζεται να αναδεικνύουν τη συνεισφορά των γυναικών στην ιστορία και τον πολιτισμό του κάθε τόπου. Κινήσεις όπως η προαναφερθείσα δράση της Περιφέρειας Θεσσαλίας με την προώθηση γυναικείων προσωπικοτήτων, αποτελούν σημαντικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση.

4. Χρήστριες του χώρου

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σκοπός της έμφυλης οπτικής είναι να επανεξετάσει την εννοιολόγηση ενός γενικού χρήστη της πόλης, ο οποίος είναι λευκός cis ετεροφυλόφιλος άνδρας μεσαίας τάξης. Εισάγοντας την οπτική μιας γενικής χρήστριας, η οποία επίσης φέρει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, είναι σημαντικό να προσεγγίζεται ο χώρος διαθεματικά, δηλαδή λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες που επηρεάζουν τις εμπειρίες (της) στην πόλη. Αυτές αφορούν το κοινωνικό φύλο, τη φυλή, τη σεξουαλικότητα, την ηλικία, την καταγωγή/εθνικότητα, την υγεία/αναπηρία, τη λειτουργικότητα, τη θρησκεία κ.ά. Ο δημόσιος χώρος οφείλει να είναι συμπεριληπτικός και ποικιλόμορφος, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί από διαφορετικούς ανθρώπους, ανεξαρτήτως φύλου και άλλων κατηγοριών που εμπίπτουν κοινωνικά ή/και βιολογικά.

5. Χρήσεις του χώρου

Το πώς χρησιμοποιείται ο χώρος της πόλης, αναδεικνύει τις διαφορετικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν, ποιες ώρες της μέρας ή της νύχτας συμβαίνουν, καθώς και τη σημασία αυτών των δραστηριοτήτων για την καθημερινότητα των κατοίκων.

Ποικιλία χρήσεων

Σε επίπεδο γειτονιάς είναι σημαντικό να υπάρχει ποικιλία χρήσεων (κατοικίες, λιανεμπόριο, προϊόντα πρώτης ανάγκης, δημόσιες υπηρεσίες, ανοιχτοί χώροι κ.ά.), καθώς έτσι διευκολύνονται οι ανάγκες των κατοίκων σε επίπεδο καθημερινής ζωής και η φροντίδα, αλλά συγχρόνως επιτυγχάνεται και η ζωτικότητα των χώρων αυτών (ποικιλία παράλληλων χρήσεων) καθ' όλη τη διάρκεια του εικοσιτετραώρου. Τα μονολειτουργικά προάστια οδήγησαν σε μεγάλο βαθμό στην απομόνωση των γυναικών, ενώ αυστηροί περιορισμοί στην πόλη εμποδίζουν τη δημιουργία διαφορετικών δραστηριοτήτων και τρόπων οικειοποίησης του δημόσιου χώρου από τις κατοίκους.

Χρόνοι της μέρας / Ωράρια

Ο χώρος της πόλης πρέπει να αναγνωρίζει ότι οι κάτοικοι και χρήστριες της πόλης κινούνται στην πόλη καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Ανάλογα με τις χρονικές περιόδους της ημέρας (π.χ. νωρίς

το πρωί, μεσημέρι, απόγευμα, αργά το βράδυ) και με το αν πρόκειται για καθημερινή, σαββατοκύριακο ή μέρα αργίας, τα προφίλ των ατόμων και οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στον χώρο της πόλης διαφέρουν. Θα μπορούσαν να μετακινούνται είτε για αμειβόμενη εργασία (π.χ. νυχτερινές εργασίες / βάρδιες) είτε για προσωπικούς λόγους (π.χ. αναψυχή/διασκέδαση) είτε για εργασίες φροντίδας. Για παράδειγμα, κάποιες γυναίκες (συχνά μετανάστριες) χρειάζεται να μετακινηθούν από/προς την εργασία τους (συχνά πρόκειται για εργασία φροντίδας) κατά τις βραδινές ώρες ή πολύ νωρίς το πρωί, δηλαδή ώρες που τα δρομολόγια των Μ.Μ.Μ. είναι πολύ αραιωμένα. Ο χώρος της πόλης, επομένως, χρειάζεται να προσαρμόζεται στους διαφορετικούς ρυθμούς και ωράρια (Quintana Vigiola, 2022) (π.χ. να υπάρχουν νυχτερινά δρομολόγια Μ.Μ.Μ.), ώστε να εξυπηρετούνται οι διαφοροποιημένες ανάγκες των κατοίκων.

Φεστιβάλ και γιορτές

Κατά την διάρκεια των γιορτών και φεστιβάλ στον χώρο της πόλης, δημιουργείται μια δυναμική διαφορετική από την συνηθισμένη, καθώς παίρνουν νέα μορφή συγκεκριμένοι χώροι και ο περίγυρός τους. Αυτό οδηγεί σε ένα δίπολο: Από τη μια η γιορτή/φεστιβάλ προσφέρει μια νέα λειτουργία, δίνει ζωντάνια και δημιουργεί ευχάριστη ατμόσφαιρα σε αυτόν τον χώρο. Από την άλλη, η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ατόμων και η κατανάλωση αλκοόλ μπορεί να εντείνει επιθετικές και παρενοχλητικές συμπεριφορές. Μια λύση που προτείνεται σε πολλές τέτοιες διοργανώσεις είναι να υπάρχει στον χώρο ένα παρατηρητήριο παρενόχλησης, όπου θα μπορούν να στραφούν τα άτομα εάν παρενοχληθούν ή αντιμετωπίσουν παρεμβατική συμπεριφορά, ώστε να λάβουν άμεσα την κατάλληλη υποστήριξη. Η παρουσία και μόνο ενός τέτοιου σημείου φαίνεται ότι λειτουργεί σε μεγάλο βαθμό αποτρεπτικά, καθώς γίνεται εμφανές στον χώρο του φεστιβάλ/γιορτής ότι συμπεριφορές παρενόχλησης δεν είναι αποδεκτές. Ένα παρατηρητήριο παρενόχλησης, βέβαια, είναι χρήσιμο όχι μόνο στους χώρους/χρόνους των φεστιβάλ, αλλά κρίνεται απαραίτητο για κάθε πόλη. Γενικότερα, οι προσωρινές αυτές χρήσεις, αν δεν συμπεριλαμβάνουν στη διοργάνωσή τους την οπτική του φύλου, μπορούν να δημιουργήσουν συνθήκες που αποκλείουν ή δυσχεραίνουν τις γυναίκες – όπως για παράδειγμα η απουσία τουαλετών σύμφωνα με τις πραγματικές ανάγκες και όχι απλώς για να καλύψουν τις απαιτήσεις των κανονισμών (όπως αναφέρθηκε ήδη και παραπάνω, οι γυναίκες χρησιμοποιούν συχνότερα και για περισσότερο χρόνο τις τουαλέτες).

6. Τρόποι (μετα)κίνησης

Με τις παραμέτρους αυτής της ενότητας γίνεται προσπάθεια για μια εκτίμηση της προσβασιμότητας, της άνεσης και της ασφάλειας που παρέχεται στις κατοίκους κατά την κίνησή τους στην πόλη. Στο πλαίσιο των μεσογειακών πόλεων, μάλιστα, αυτές οι πτυχές καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από το πλάτος των πεζοδρομίων, την ταχύτητα και την εγγύτητα της οδικής κυκλοφορίας, την προσβασιμότητα και τις ράμπες στα πεζοδρόμια για άτομα με αναπηρία κ.λπ. Για όλους τους παραπάνω λόγους, προτείνονται οι κάτωθι παράμετροι ποιότητας:

Συνδεσιμότητα

Οι συνδέσεις στην πόλη χρειάζεται να είναι συνεχείς. Οι περιφράξεις, οι δρόμοι με πολλές λωρίδες οχημάτων που λειτουργούν ως όριο, οι υπόγειες ή υπέργειες διαβάσεις πεζών, τα αδιέξοδα κ.λπ., δημιουργούν ασυνέχειες στην ομαλή κινητικότητα των πεζών, δυσκολεύουν την μετακίνηση στην πόλη και δημιουργούν ανασφάλεια τις βραδινές ώρες.

Πεζή κινητικότητα / Καθολική προσβασιμότητα

Όπως αναλύουμε στη συνέχεια για τις μετακινήσεις (βλ. ενότητα 3.2.3), η πεζή κινητικότητα συνδέεται ιδιαίτερα με τις γυναίκες και τις δραστηριότητες φροντίδας. Στοιχεία που παίζουν σημαντικό ρόλο είναι τα πεζοδρόμια και γενικότερα οι χώροι που υποστηρίζουν την πεζή κινητικότητα. Οι χώροι αυτοί έχουν μεγάλη σημασία, καθώς διευκολύνουν τόσο την κίνηση με τα πόδια, όσο και τη γενικότερη υποστήριξη των αναγκών της καθημερινής ζωής και των δραστηριοτήτων φροντίδας (καθημερινά ψώνια, κοινωνικοποίηση, βόλτα κ.λπ.). Τα πεζοδρόμια χρειάζεται να έχουν επαρκές πλάτος (3,6 μέτρα) (Paricio και Estel, 2019) και να μην έχουν εμπόδια ή/και υψομετρικές διαφορές. Επίσης χρειάζεται να υπάρχουν επαρκείς διαβάσεις πεζών και /με επαρκή διάρκεια στους φωτεινούς σηματοδότες (πεζών) σε σημεία όπου θα διευκολύνουν τις κατοίκους και, στο πλαίσιο του συμμετοχικού φεμινιστικού αστικού σχεδιασμού, θα υποδείξουν τα ίδια τα υποκείμενα.

Δίκτυο Μ.Μ.Μ.

Ένα καλό δίκτυο Μ.Μ.Μ. που ανταποκρίνεται στις ανάγκες αποτελεί σημαντικό αρωγό για τις μετακινήσεις των γυναικών στην πόλη. Απαιτείται κατάλληλη συχνότητα δρομολογίων που να εξυπηρετούν και άλλες ανάγκες πέρα από τη διαδρομή σπίτι-εργασία (πρωί-απόγευμα), καθώς η φροντίδα αλλά και γενικότερα η ζωή στην πόλη λαμβάνει χώρα 24 ώρες το 24ώρο. Παράλληλα, κρίνεται απαραίτητο να προσφέρονται εναλλακτικοί τρόποι μετακίνησης, προκειμένου να μπορεί η καθεμία να προσαρμόζει τα δρομολόγια της σε περίπτωση κάποιου έκτακτου συμβάντος (π.χ. απεργία, βλάβη). Την ίδια στιγμή, η ύπαρξη προσβάσιμων Μ.Μ.Μ. (λεωφορεία με αναβατόριο, στάσεις με ηχητική εκφώνηση των αφίξεων των λεωφορείων για τα άτομα με οπτική βλάβη κ.τλ.), είναι απαραίτητη ώστε να ενισχύει την αυτόνομη κινητικότητα ατόμων που υπό άλλες συνθήκες θα χρειάζονταν κάποια/ο συνοδό ή (ακόμη χειρότερα) θα αναγκάζονταν σταδιακά να περιοριστούν στο σπίτι (Sansonetti και Davern, 2021). Η ύπαρξη στάσεων με εμφανή χρονοδιαγράμματα και διαδρομές (συχνά δρομολόγια, πίνακες αναλυτικών δρομολογίων όλων των γραμμών κ.ά.) βοηθούν ώστε οι γυναίκες να νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια και να προγραμματίζουν τον χρόνο τους καλύτερα (π.χ. αν είναι νύχτα και αργεί να περάσει το επόμενο δρομολόγιο μπορεί κάποια να επιλέξει αν θα περιμένει ή αν θα βρει κάποια άλλη εναλλακτική μετακίνησης, αν έχει φυσικά την οικονομική δυνατότητα).

3.3.2 Υπηρεσίες/Υποδομές φροντίδας

Παρά το γεγονός ότι έχουν υπάρξει σημαντικές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία, όπως ήδη αναφέραμε, οι γυναίκες συνεχίζουν να επωμίζονται το μεγαλύτερο μερίδιο εργασιών φροντίδας. Ο αστικός σχεδιασμός χρειάζεται να παράσχει το ανάλογο πεδίο στον χώρο της πόλης για δραστηριότητες φροντίδας (παιδιών, ηλικιωμένων κ.λπ.), οι οποίες έχουν εσφαλμένως συσχετιστεί αποκλειστικά με τον ιδιωτικό χώρο. Ο χώρος της πόλης, δηλαδή, πρέπει να περιλαμβάνει κατάλληλες υποδομές φροντίδας (π.χ. απασχόληση παιδιών, βρεφονηπιακοί σταθμοί, χώροι υποστήριξης βρεφικής φροντίδας). Την ίδια στιγμή, απαιτούνται χώροι παιχνιδιού/δραστηριοτήτων, καθώς διευκολύνουν τις φροντίστριες να απολαμβάνουν τον δημόσιο χώρο. Είναι σημαντικό να ενθαρρύνεται το παιχνίδι των παιδιών και να συνυπάρχει με τις δραστηριότητες φροντίδας παιδιών και ενηλίκων (Gerència d'Ecologia, Urbana, 2019). Στόχος δεν είναι μόνο να δημιουργηθούν παιδικές χαρές, αλλά να μετατραπεί η πόλη σε έναν «παιγνιώδη» χώρο, χωρίς αποκλεισμούς, που προάγει την ψυχική και σωματική υγεία όλων.

Σε αυτές τις υποδομές ανήκουν και οι χώροι άθλησης, οι οποίοι μπορούν να διευκολύνουν τις

δραστηριότητες φροντίδας, καθώς η άθληση των παιδιών, των ατόμων της τρίτης ηλικίας, των ατόμων με αναπηρία και των γυναικών, μπορεί να εκτυλίσσεται παράλληλα με τις δραστηριότητες φροντίδας. Σε πολλές περιπτώσεις, ωστόσο, παρατηρείται ότι οι κύριες δημόσιες/δημοτικές αθλητικές υποδομές αφορούν συγκεκριμένα αθλήματα (π.χ. γήπεδο ποδοσφαίρου, μπάσκετ, βόλεϊ), τα οποία φαίνεται να προσελκύουν κυρίως ανδρικό πληθυσμό, αποκλείοντας άλλες κοινωνικές ομάδες. Επίσης, ο αθλητικός εξοπλισμός που τοποθετείται σε δημόσιους χώρους (π.χ. όργανα εκγύμνασης) χρειάζεται να εξεταστεί ως προς το βαθμό που ανταποκρίνεται σε μια ποικιλομορφία επιθυμιών και σωμάτων για άθληση και εκγύμναση. Αυτό είναι ένα βασικό ερώτημα που τέθηκε στον σχεδιασμό δημόσιων χώρων στη Βιέννη, όπως φαίνεται στο παρακάτω παράδειγμα. Γι' αυτό, είναι απαραίτητο οι γυναίκες, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία, τα άτομα της τρίτης ηλικίας ή/και τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, να ερωτηθούν σχετικά με τα είδη άθλησης που προτιμούν και, συνακολούθως, οι αθλητικές υποδομές να σχεδιάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε όλα αυτά τα άτομα να αισθάνονται άνετα και ασφαλή να γυμνάζονται και να εκθέτουν τα σώματά τους στον χώρο της πόλης.

· παράδειγμα ·

Δημόσιοι χώροι και χώροι άθλησης και για κορίτσια, Βιέννη

Σύμφωνα με μελέτη του Γραφείου Γυναικών της Βιέννης (Vienna's Women's Office), ο αριθμός των κοριτσιών που χρησιμοποιούν τα πάρκα της πόλης μειώνεται ραγδαία και σημαντικά όταν φτάνουν στην ηλικία των 9-10 ετών.

Η απάντηση στην διαπίστωση αυτή ήταν η αναθεώρηση των κατευθυντήριων γραμμών για τα πάρκα και τους δημόσιους χώρους με βάση την αξιολόγηση έξι πιλοτικών προγραμμάτων, τέσσερα από τα οποία πραγματοποιήθηκαν με την ενεργό συμμετοχή κοριτσιών. Οι αλλαγές αφορούσαν νέες εγκαταστάσεις αναψυχής, όπως γήπεδα βόλεϊ και μπάντμιντον, και νέους χώρους ξεκούρασης με άνετα καθιστικά, με στόχο να προσφέρουν περισσότερες δυνατότητες στους χρήστες και στις χρήστριες αλλά και να κάνουν τους χώρους πιο ελκυστικούς για τις γυναίκες και τα κορίτσια.

(Πηγή: The World Bank, 2020· Sturm κ.ά, 2019)

· παράδειγμα ·

Το αντιπαράδειγμα και η διεκδίκηση της συμπερίληψης, Πειραιάς

Τα σχέδια του Δήμου Πειραιά για ανάπτυξη της πλατείας Καρπάθου και την χωροθέτηση εκεί ενός γηπέδου ποδοσφαίρου 5Χ5 προκάλεσαν την αντίδραση των κατοίκων. Τα επιχειρήματα απέναντι στην κατασκευή του γηπέδου εστίασαν κυρίως στην πολεοδομική/περιβαλλοντική σημασία της πλατείας ως ελεύθερου και πράσινου χώρου για τη γειτονιά, όπως και στην οπτική και ηχητική όχληση από τη λειτουργία του γηπέδου.

Ωστόσο, από πλευράς των κατοίκων αναδείχθηκε και η έμφυλη και ηλικιακή διάσταση της ανάπλασης. Σε συγκέντρωση ενημέρωσης για τα προτεινόμενα έργα, τα επιχειρήματα επικεντρώθηκαν και στις κοινωνικές ομάδες που αποκλείονταν ή, αντίθετα, είχαν προνομιακή μεταχείριση. Αναδείχθηκε, με αυτόν τον τρόπο, ότι ο χώρος της πλατείας δεν είναι ουδέτερα σχεδιασμένος από έναν/μία ειδικό-ή/μηχανικό, αλλά προβάλλει στον χώρο πρότυπα για τους επιθυμητούς χρήστες του.

«Η πρόταση για τη δημιουργία ενός γηπέδου ποδοσφαίρου σε έναν ασφυκτικό αστικό χώρο (στην πλατεία) αποτελεί ένα σύμβολο συστήματος κυριαρχίας, πατριαρχικής, δυαδικής ή και ετεροκανονικής λογικής. Η πρόταση δεν δίνει έμφαση στις κοινωνικές ομάδες οι οποίες παραδοσιακά δεν συμμετείχαν στον σχεδιασμό του χώρου και στα κέντρα λήψης αποφάσεων, όπως είναι οι γυναίκες, τα άτομα της τρίτης ηλικίας, τα άτομα με μειωμένη κινητική και οπτικοακουστική ικανότητα καθώς και τα άτομα διαφορετικής σεξουαλικότητας.

Χωροθετώντας στην πλατεία ένα γήπεδο ποδοσφαίρου δεν αποδίδεται σε νεαρές έφηβες κοπέλες η ίδια ευκαιρία για εκτόνωση και κοινωνικοποίηση όπως στα αγόρια της ίδιας ηλικιακής κατηγορίας.

Οι ηλικιωμένοι δεν έχουν συμπεριληφθεί στον σχεδιασμό, παρά μόνο προσδιορίζεται η παρουσία τους σε ό,τι έχει απομείνει από τις οριζόμενες χρήσεις, δηλαδή σε διαδρόμους κίνησης και αμήχανα μικρά τμήματα της πλατείας.

Το γήπεδο ποδοσφαίρου καταλαμβάνει έκταση 535 τ.μ. και απευθύνεται μόνο σε 10 άτομα. Αυτά τα 10 άτομα είναι συγκεκριμένης ηλικιακής και κοινωνικής κατηγορίας, είναι κυρίως νεαροί έφηβοι, άνδρες και αγόρια. Μήπως είναι τεράστια πολυτέλεια να αποδίδουμε 53 τ.μ. σε κάθε παίκτη ποδοσφαίρου;»

(Απόσπασμα από την τοποθέτηση του Χ.Μ. σε ενημερωτική εκδήλωση των κατοίκων, Ιανουάριος 2023)

3.3.3 Μετακινήσεις

Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, ένας βασικός δείκτης αστικής ποιότητας είναι οι χρόνοι και οι μετακινήσεις. Γυναίκες και άνδρες κινούνται στην πόλη για διαφορετικούς λόγους και με διαφορετικούς τρόπους. Όπως προκύπτει από σχετικές έρευνες, η συντριπτική πλειοψηφία των άμισθων υπηρεσιών φροντίδας παρέχεται από γυναίκες, γεγονός που επηρεάζει σημαντικά τις μετακινήσεις τους. Το κύριο μοτίβο μετακίνησης των ανδρών είναι περισσότερο προβλέψιμο και συγκεκριμένο, και αποτελείται από γραμμικές, αμφίδρομες διαδρομές από και προς την εργασία τους, δύο φορές ανά ημέρα. Αντίθετα, το μοτίβο διαδρομής των γυναικών αποτελείται συνήθως από πολύπλοκες και ποικίλες διαδρομές (Sánchez de Madariaga και Zucchini, 2019). Μια τυπική «γυναικεία» διαδρομή μπορεί να περιλαμβάνει τη συνοδεία των παιδιών στο σχολείο πριν από τη δουλειά, τη μετακίνηση ηλικιωμένων συγγενών στο γιατρό, καθώς και τα ψώνια της ημέρας κατά την επιστροφή στο σπίτι. Τέτοιου είδους διαδρομές περιγράφονται και ως «αλυσιδωτές μετακινήσεις», ένα μοτίβο διαδρομής που αποτελείται από αρκετές μικρότερες διαδρομές, συνδεδεμένες μεταξύ τους.

Χαρακτηριστικό είναι ότι, έπειτα από έρευνα και ανάλυση των δεδομένων των μετακινήσεων και κατά φύλο στη Μαδρίτη, διαπιστώθηκε ότι οι υπηρεσίες φροντίδας είναι ο κύριος σκοπός των μετακινήσεων των γυναικών, με τον ίδιο τρόπο που η εργασία είναι ο κύριος σκοπός των ανδρών (Criado Perez, 2019). Αξίζει να σημειωθεί ότι η κινητικότητα της φροντίδας (συμπεριλαμβανομένων εργασιών όπως ψώνια, συνοδεία ή επίσκεψη με/σε εξαρτώμενο άτομο) αντιπροσωπεύει το ένα τέταρτο των ημερήσιων αστικών διαδρομών (Sánchez de Madariaga, 2016). Επιπλέον, οι μετακινήσεις των γυναικών συνήθως δεν ξεπερνούν τα 15 λεπτά και το 25% αυτών δεν ξεπερνούν τα 5 λεπτά (Miralles-Guasch, Martínez Melo και Marquet, 2015). Αυτό δεν σημαίνει ότι άνδρες και γυναίκες δεν κάνουν και άλλου είδους μετακινήσεις, ωστόσο η διαφοροποίηση στον κύριο σκοπό μετακίνησης επισημαίνεται προκειμένου να τονιστούν τα έμφυλα χαρακτηριστικά.

Επιπροσθέτως, οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιούν τα μέσα μαζικής μεταφοράς ή να μετακινούνται πεζή, σε αντίθεση με τους άνδρες που θα χρησιμοποιήσουν (αν υπάρχει) το αυτοκίνητο του νοικοκυριού. Όταν μάλιστα οι γυναίκες δεν έχουν και πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους—λόγω οικονομικής κατάστασης ή/και προτεραιοτήτων στην οικογένεια— τότε καθίσταται δύσκολη, έως αδύνατη, η χρήση εναλλακτικών τρόπων μετακίνησης, όπως τα ταξί. Οι χρήστριες και κάτοικοι λοιπόν της πόλης πρέπει να λειτουργήσουν στην καθημερινότητά τους με ένα δίκτυο Μ.Μ.Μ., το οποίο στοχεύει στην εξυπηρέτηση των γραμμικών μετακινήσεων—με γραμμές κορμούς— και όχι στην εξυπηρέτηση των μικρών, κυκλικών και συνήθως τοπικής κλίμακας διαδρομών της καθημερινότητας (Kern, 2020· Criado Perez, 2019).

Η προσέγγιση ενός ολοκληρωμένου δικτύου μετακινήσεων—πεζή ή/και με μέσα μαζικής μεταφοράς— που να συνδέει χώρους και χρόνους της καθημερινής ζωής (χώροι κατοικίας, εργασίας, εκπαίδευσης, φροντίδας, διασκέδασης ή παιχνιδιού) έχει ως αφετηρία τις ανάγκες των γυναικών όμως ταυτόχρονα ανταποκρίνονται και στις ανάγκες όλων όσων δεν συμβαδίζουν με τον εκ των άνω σχεδιασμένο «χρήστη» της πόλης.

Η έμφυλη προσέγγιση, επομένως, στο θέμα των μετακινήσεων εστιάζει σε δύο άξονες (The World Bank, 2020):

1. Ενίσχυση και ανασχεδιασμός των μέσων μεταφοράς στην κλίμακα της γειτονιάς

- Ενίσχυση της συχνότητας των τοπικών δρομολογίων
- Προκαθορισμένες θέσεις για χρήση κατά προτεραιότητα από γυναίκες, ηλικιωμένους και άτομα ΑμεΑ, στα μέσα μεταφοράς
- Δίκαιο σύστημα κομίστρου: να μην επιβαρύνονται δυσανάλογα όσοι και όσες πραγματοποιούν πολλές αλλά σύντομες διαδρομές με ανταποκρίσεις
- Προσβάσιμες στάσεις (ράμπες, σκίαστρα, φωτισμός) και προσβάσιμα μέσα μεταφοράς (χαμηλό δάπεδο όπου απαιτείται, χειρολαβές, χώροι για καροτσάκια/αποσκευές/τσάντες με ψώνια)
- Ύπαρξη και ασφαλής πρόσβαση σε χώρους υγιεινής στους σταθμούς των μέσων μεταφοράς ή/και σε συγκοινωνιακούς κόμβους

2. Βελτίωση της ποιότητας του δημόσιου χώρου (πεζοδρόμια, διαβάσεις κ.λπ.)

- Δίκτυο ασφαλών και άνετων διαδρομών γύρω από τα σχολεία, τα τοπικά καταστήματα, τις πλατείες, τα πάρκα και τις παιδικές χαρές
- Ζώνες κίνησης με ελεγχόμενη και μειωμένη ταχύτητα οχημάτων
- Πεζοδρόμια ικανού πλάτους για αμαξίδια, ομάδες ατόμων που περπατούν μαζί ή γονείς και άλλα άτομα με καροτσάκια/ψώνια
- Ράμπες πρόσβασης στα πεζοδρόμια

- Κατάλληλα υλικά δαπεδόστρωσης για χρήση από καροτσάκια ή αναπηρικά αμαξίδια
- Ζώνες με καθιστικά και σκίαση κατά μήκος των κύριων διαδρομών που επιλέγουν οι γυναίκες και τα παιδιά
- Επαρκής φωτισμός των δρόμων γειτονιάς, των πλατειών και των χώρων πρασίνου

• παράδειγμα •

Πολιτική εκχιονισμού, Σουηδία

Η πολιτική εκχιονισμού στις ελληνικές πόλεις δίνει προτεραιότητα στον καθαρισμό των κεντρικών οδικών αρτηριών ενώ παραμελούνται οι δρόμοι και τα πεζοδρόμια στις γειτονιές, καθιστώντας τις μετακινήσεις με τα πόδια δύσκολες –αν όχι αδύνατες– και επικίνδυνες.

Το ίδιο συνέβαινε και στην πόλη Καρλσκόγκα της Σουηδίας, μέχρι που –υπό την πίεση φεμινιστικών ομάδων– οι δημοτικές αρχές άλλαξαν την πολιτική που ακολουθούσαν και έδωσαν προτεραιότητα στην πεζή κινητικότητα και στις γειτονιές. Η επιλογή αυτή, αν και αρχικά χαρακτηρίστηκε από τις δημοτικές αρχές ως «ουδέτερη», καθώς δεν είχε επίδραση στον προϋπολογισμό, στην πραγματικότητα επηρέασε θετικά την καθημερινότητα των γυναικών και των παιδιών, των ομάδων δηλαδή που έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να κινούνται πεζή και εκτός του κεντρικού οδικού δικτύου. Επιπλέον, και αυτό δεν είχε γίνει αντιληπτό από την αρχή, η κίνηση αυτή είχε θετική επίδραση στον προϋπολογισμό. Η προτεραιοποίηση των πεζών στο πρόγραμμα εκχιονισμού συνέβαλε στην πρόληψη των τραυματισμών λόγω ολισθηρού οδοστρώματος κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων –με τις γυναίκες να αποτελούν στατιστικά την πλειοψηφία των τραυματιών– και, επομένως, στη μείωση του κόστους για περίθαλψη και αποκατάσταση (Criado Perez, 2019).

• παράδειγμα •

Τα «ροζ βαγόνια», μέσα μετακίνησης μόνο για γυναίκες

Μέσα μετακίνησης «μόνο για γυναίκες» έχουν εφαρμοστεί πιλοτικά σε σειρά πόλεων στην Ευρώπη και αλλού, από τη δεκαετία του 1980 (από το Μπραντφορντ, το Λονδίνο και το Μάντσεστερ στο Ηνωμένο Βασίλειο και το Ρίο στη Βραζιλία, μέχρι το Τόκιο και το Νέο Δελχί). Το μέτρο αυτό συνήθως αφορά τη διάθεση συγκεκριμένων βαγονιών στους συρμούς του μετρό ή/και τη δρομολόγηση λεωφορείων σε συγκεκριμένες γραμμές αποκλειστικά για γυναίκες. Σκοπός τους είναι να προσφέρουν στις γυναίκες ασφαλείς μετακινήσεις, τόσο σε ώρες αιχμής, όταν –λόγω συνωστισμού– είναι πιθανόν να συμβούν περιστατικά παρενόχλησης, όσο και κατά τη διάρκεια της νύχτας.

Αν και οι γυναίκες τείνουν να χρησιμοποιούν αυτά τα «ειδικά» μέσα μεταφοράς όταν είναι διαθέσιμα, το μέτρο έχει δεχτεί και σημαντική κριτική. Ο διαχωρισμός κατά φύλο

μπορεί –βραχυπρόθεσμα– να προσφέρει πρακτικές εναλλακτικές στις μετακινήσεις των γυναικών, όμως δεν αντιμετωπίζει στρατηγικά τα αίτια του προβλήματος, την πατριαρχική κοινωνική δομή και την κουλτούρα του βιασμού. Είναι, επομένως, ένα χρήσιμο μέτρο μόνο στο πλαίσιο μιας ευρύτερης στρατηγικής με έμφυλο πρόσημο για την πολιτική των μεταφορών και για την ασφάλεια στις μετακινήσεις και στην πόλη συνολικά.

(Πηγές: The World Bank, 2020· Kern, 2020· Criado Perez, 2019· Valentine, 1989)

3.3.4 Ασφάλεια στην πόλη - Το δικαίωμα να κυκλοφορείς μόνη

Το αίσθημα ασφάλειας και πολλές από τις παραμέτρους αστικής ποιότητας που αναφέρθηκαν προηγουμένως σχετίζονται με τους διαφορετικούς τρόπους που οι γυναίκες δεν είναι ή δεν νιώθουν ασφαλείς μέσα στην πόλη. Για τις γυναίκες –όπως και για τα κορίτσια και τις θηλυκότητες– η πρόσβαση και η παρουσία κατά μόνας στον χώρο της πόλης δεν είναι δεδομένη (Βαΐου 2000) και υπάρχουν ακόμη βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις στην κοινωνία που θέλουν οι γυναίκες να συνοδεύονται από κάποιον άντρα. Οι γυναίκες βιώνουν φόβο στον δημόσιο χώρο, για διαφορετικούς λόγους από τους άνδρες τα «φιλικά» πειράγματα και η «αθώα» παρενόχληση είναι περιστατικά που καλούνται να διαχειριστούν σχεδόν σε καθημερινή βάση, με τον φόβο του βιασμού (ή της απόπειρας) να καθορίζουν τις εμπειρίες και πρακτικές τους (Valentine, 1989· Koskela, 1997).

Η αντιμετώπιση της ασφάλειας με μια φεμινιστική, ολιστική προσέγγιση απορρίπτει την ιδέα ότι αφορά πρωτίστως την προστασία από βίαιες εγκληματικές πράξεις (Kern, 2020). Η ασφάλεια τίθεται όχι ως αίτημα για ενίσχυση της αστυνόμευσης⁸ (security), αλλά ως δικαίωμα της καθεμιάς να ζει και να κινείται στην πόλη, με τους δικούς της όρους, χωρίς να φοβάται (safety). Η ασφάλεια προϋποθέτει ένα αστικό πλαίσιο κανόνων όπου η καθεμιά καλύπτει τις ανάγκες της για στέγαση, τροφή, εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη, κοινωνική σύνδεση και αγάπη. Προϋποθέτει τον σαφή προσδιορισμό και την απόδοση ευθυνών στους ανθρώπους, τους χώρους και τις πατριαρχικές δομές που βλάπτουν περισσότερο τις γυναίκες – αντί για την επίκληση της σκιάς ενός τρομακτικού αγνώστου (Kern, 2021). Παρόλο που η συζήτηση συνήθως εστιάζει στην ασφάλεια των γυναικών στον δημόσιο χώρο, δεν πρέπει να αποσιωπάται η ενδοοικογενειακή βία (βλ. Διοτίμα, 31.03.2021).

Η ασφάλεια στον χώρο της πόλης αφορά τόσο τη σωματική ακεραιότητα και τους τρόπους

⁸ Δεν υπάρχουν αποδείξεις ότι η αστυνόμευση έχει (ή μπορεί να) βελτιώσει την ασφάλεια των γυναικών, ενώ, ειδικά για τις γυναίκες που δεν είναι λευκές, μεσαίας τάξης, ετεροφυλόφιλες ή δεν έχουν «χαρτιά» για τη νόμιμη παραμονή τους στη χώρα, η έντονη αστυνομική παρουσία εντείνει την ανασφάλεια (Kern, 2021).

Η ασφάλεια τίθεται όχι ως αίτημα για ενίσχυση της αστυνόμευσης (security), αλλά ως δικαίωμα της καθεμιάς να ζει και να κινείται στην πόλη, με τους δικούς της όρους, χωρίς να φοβάται (safety). Η ασφάλεια προϋποθέτει ένα αστικό πλαίσιο κανόνων όπου η καθεμιά καλύπτει τις ανάγκες της για στέγαση, τροφή, εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη, κοινωνική σύνδεση και αγάπη.

με τους οποίους διασφαλίζεται από τις αστικές παραμέτρους (π.χ. η σωματική ακεραιότητα ως πεζή με την ύπαρξη πεζοδρομίων και άλλου αστικού εξοπλισμού σε καλή κατάσταση), όσο και την ψυχολογική, δηλαδή το αίσθημα ασφάλειας (π.χ. καλή σήμανση σε έναν δημόσιο χώρο, καλή ορατότητα και ακουστική ώστε να διασφαλίζεται το αίσθημα ασφάλειας καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας). Και οι δύο διαστάσεις είναι εξίσου σημαντικές και σχετίζονται με τις αστικές παραμέτρους που αναλύθηκαν προηγουμένως, θεωρούμε όμως σημαντικό να εστιάσουμε στο αίσθημα της ασφάλειας και πώς μπορούν να υπάρξουν οι προϋποθέσεις ώστε η καθεμιά να μπορεί να διεκδικήσει την παρουσία της στον αστικό χώρο.

Όπως έχουμε αναφέρει αναλυτικά, το αίσθημα ανασφάλειας εντείνεται σε χώρους με αδυναμία συνολικής εποπτείας, λόγω περιορισμένης ορατότητας, έλλειψης δραστηριότητας, ακατάλληλου φωτισμού, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τις υπόγειες διαβάσεις. Εξίσου ανασφαλές μπορεί να είναι και ένα περιβάλλον όπου όταν «υπάρχει ζωή» κυριαρχεί μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα που επιβάλλει τους δικούς της κανόνες στον χώρο. Το «κρυφό» κόστος αυτού του φόβου –οι κοινωνικές, ψυχολογικές και οικονομικές συνέπειες– οδηγεί σε στρατηγικές κινητικότητας και «άτυπες» πρακτικές που ακολουθούν οι γυναίκες για να περιορίσουν το αίσθημα της ανασφάλειας και περιέχουν συχνά το στοιχείο του (αυτο)περιορισμού.

Οι πρακτικές αυτές διαφέρουν ανάλογα με την πόλη, την περιοχή και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της κάθε γυναίκας και δεν στηρίζονται σε θεσμούς (όπως το κράτος ή η αστυνομία) ή στις σχέσεις τους με τους άνδρες (Kern, 2020· Kern, 2021). Στρατηγικές τέτοιου τύπου αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα από πιο ευάλωτες ομάδες γυναικών, όπως οι μετανάστριες, οι queer και τρανς γυναίκες και οι σεξεργάτριες. Για παράδειγμα, οι τελευταίες μοιράζονται μεταξύ τους τα ονόματα ή τους αριθμούς κυκλοφορίας επικίνδυνων ανδρών-πελατών ή προσπαθούν να δουλεύουν πολλές μαζί για περισσότερη ασφάλεια. Ακόμη και το οικείο σύνθημα στις γυναικείες παρέες μετά από μια έξοδο «πάρε με/στείλε μου μήνυμα όταν φτάσεις (σπίτι)» έχει τα χαρακτηριστικά της αυτοοργάνωσης και της αλληλεγγύης μεταξύ μας. Πολλές γυναίκες επιλέγουν να τροποποιήσουν την καθημερινότητα και το ντύσιμό τους, τις δραστηριότητές τους και τις διαδρομές που ακολουθούν προκειμένου να αισθάνονται ασφάλεια, μια πρακτική που μπορεί να έχει σημαντικές και πολυσύνθετες επιπτώσεις στη ζωή τους⁹. Ο φόβος –κοινωνικά κατασκευασμένος και, συχνά, ενισχυμένος– τις εμποδίζει να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητες της καθημερινότητας.

Σε αντίθεση με άλλες θεματικές, που οι προτάσεις παρέμβασης αφορούν τον υλικό αστικό χώρο, στο πολυσύνθετο θέμα της ασφάλειας επισημαίνεται ότι χρειάζεται κυρίως αλλαγή της κυρίαρχης νοοτροπίας (Kern, 2020). Όπως φαίνεται από το παράδειγμα της Σουηδίας (βλ. παρακάτω), υπάρχει η δυνατότητα διαμόρφωσης του αστικού χώρου με τρόπο που να ενισχύει το αίσθημα της ασφάλειας. Για την αλλαγή νοοτροπίας, όμως, απαιτούνται σημαντικές αλλαγές, καθώς ακόμη και σήμερα μεγάλο μέρος των προτάσεων στις εκστρατείες για την ασφάλεια των γυναικών εστιάζουν στις ίδιες, ως εν δυνάμει θύματα, και όχι στους θύτες. Προγράμματα, όπως το Imagine Toolkit, που επικεντρώνονται σε δράσεις ενημέρωσης για αγόρια και εφήβους πάνω σε ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στην Ελλάδα για να αντισταθίσουν παραδοσιακές σεξιστικές, ομοφοβικές και τρανσοφοβικές συμπεριφορές. Η αντιστροφή της συζήτησης και η μετατόπισή της στο πώς οι γυναίκες ενεργά βρίσκονται στον χώρο και συμμετέχουν στη διαμόρφωσή του, μπορεί να φωτίσει και άλλες πτυχές και να ακουστούν και οι δικές τους προτάσεις/λύσεις. Όπως, για παράδειγμα, τί βήματα απαιτούνται από τις

⁹ Πιθανόν να ακούγεται ακραίο για τον ελλαδικό χώρο, όμως, σύμφωνα με έρευνες υπάρχουν σε άλλες χώρες περιπτώσεις γυναικών που αναγκάζονται να αφήσουν την εργασία τους καθώς δεν μπορούν να διαχειριστούν την παρενόχληση στα μέσα μεταφοράς. Μια τέτοια επιλογή τους στερεί πηγή εισοδήματος που, συνεπακόλουθα, μπορεί να τις θέσει σε στεγαστική επισφάλεια κ.ο.κ. (Kern, 2020· Koskela, 1997· Criado Perez, 2019).

αρχές έτσι ώστε οι γυναίκες να μην διστάζουν να απευθύνονται σε αυτές σε αυτές. Όπως αναφέρθηκε στην αρχή της ενότητας, η περισσότερη αστυνόμευση δεν είναι λύση, πόσο μάλλον όταν η αστυνομία δεν κάνει τις γυναίκες να νιώθουν ασφαλείς να απευθυνθούν στις αρχές για βοήθεια, ούτε, βέβαια, μπορεί να συμβάλει στο να υπάρξουν δράσεις που αντιμετωπίζουν τα πραγματικά προβλήματα¹⁰. Στο ζήτημα της τεχνολογίας έχουν ήδη γίνει αναφορές στον τρόπο με τον οποίο συγκεκριμένες εφαρμογές θα μπορούσαν να βοηθήσουν προς αυτή την κατεύθυνση καθώς και στην ενίσχυση του διαλόγου.

Βραχυπρόθεσμα, και με στόχο τη βελτίωση της καθημερινότητας, η έμφαση δίνεται στη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος και σε ευέλικτα μέτρα στον τομέα των μετακινήσεων (The World Bank, 2020):

- Επαρκής φωτισμός των δρόμων γειτονιάς, των πλατειών και των χώρων πρασίνου
- Κατάλληλη τοποθέτηση των στοιχείων αστικού εξοπλισμού ώστε να μην εμποδίζουν την κίνηση και την ορατότητα από και προς τον δρόμο
- Δυνατότητα για στάση ύστερα από αίτημα, σε οποιοδήποτε σημείο της διαδρομής ενός λεωφορείου, κατά τις απογευματινές και νυχτερινές ώρες
- Χρήση τεχνολογιών που ενημερώνουν και βοηθούν στην δημιουργία διαλόγου με τις αρχές
- Ενίσχυση της δυνατότητας για «μάτια στον δρόμο»

• παράδειγμα •

Αστικός σχεδιασμός και αίσθημα ασφάλειας, Σουηδία

Ο σχεδιασμός ενός χώρου στις υλικές διαστάσεις του –το ίδιο το σχέδιο και τα υλικά που θα επιλεγούν, η καθαριότητα και η συντήρησή του– μπορεί να συμβάλλει, θετικά ή αρνητικά, στο αίσθημα ασφάλειας (safety) όσων των χρησιμοποιούν.

Ο πειραματικός σχεδιασμός ενός υπόγειου περάσματος στην πόλη Umeå της βόρειας Σουηδίας το μετέτρεψε σε πόλο έλξης και κύριο αξιοθέατο της πόλης. Η συνεχής χρήση του περάσματος καθόλη τη διάρκεια της ημέρας ενισχύει, εντέλει, το αίσθημα ασφάλειας των χρηστών και, κυρίως, των χρηστριών του.

Εικόνα 1. Το πέρασμα «Lev» στην Umeå

Πηγή: Wikimedia Commons

¹⁰ Το ζήτημα με τη συμπεριφορά της αστυνομίας σε περιπτώσεις βίας κατά των γυναικών και γυναικοκτονιών είναι καίριο, αλλά ξεπερνά το αντικείμενο της συγκεκριμένης έκθεσης. Η αναφορά γίνεται στο πλαίσιο της ανάγκης αλλαγής κουλτούρας και εύρεσης άλλων λύσεων, καθώς η παρουσία και η συμπεριφορά της αστυνομίας (ακόμη και της δημοτικής) αναπόφευκτα επηρεάζει τον τρόπο που βιώνει η καθημία μας τον χώρο της πόλης.

Το πέρασμα «Lev» (Zw) είναι μια διάβαση πεζών και ποδηλάτων μήκους σχεδόν 80 μέτρων που συνδέει το κέντρο της σουηδικής πόλης Umeå με τη γειτονιά Haga. Άνοιξε το 2012, έχοντας ως κεντρικό στόχο του σχεδιασμού του την ασφάλεια. Μέσω της συμμετοχικής διαδικασίας που εφάρμοσε ο Δήμος κατά τον σχεδιασμό και την υλοποίηση του υπόγειου περάσματος, οι κατευθύνσεις που επιλέχθηκαν περιλαμβάνουν πλατιές εισόδους για να επιτρέπουν τη διέλευση ατόμων που περπατούν σε ομάδες, σταδιακές κλίσεις και στρογγυλεμένες γωνίες που ενισχύουν την ορατότητα και βελτιώνουν την αντίληψη της ασφάλειας (safety), φυσικό φωτισμό και διαφάνεια όπου είναι εφικτό, τοποθέτηση έργων τέχνης και ηχητικών τοπίων για τη δημιουργία μιας φιλόξενης ατμόσφαιρας.

(Πηγή: The World Bank, 2020)

Εικόνα 2. Το πέρασμα «Lev» στην Umeå

Πηγή: Wikimedia Commons

3.3.5 Πρόσβαση σε αξιοπρεπή κατοικία

Η στέγαση αποτελεί βασική ανθρώπινη ανάγκη και δικαίωμα, όμως η πρόσβαση σε αυτήν δεν είναι δεδομένη για όλες. Πολλές φορές εμποδίζεται για μια σειρά από λόγους που έχουν και έμφυλο πρόσημο (United Nations, nd).

- Άνισα ιδιοκτησιακά δικαιώματα και ασφάλεια της ιδιοκτησίας. Συχνά συνδέουν την ιδιοκτησία με τη συγγενική ή οικογενειακή κατάσταση, ιδίως σε περίπτωση διάλυσης του γάμου, θανάτου του συζύγου και κατά την κληρονομική διαδοχή.
- Διακρίσεις και άνιση πρόσβαση σε οικονομικές ευκαιρίες και χρηματοδότηση για ιδιοκτησία ή ενοικίαση κατοικίας.
- Αποκλεισμός των γυναικών από τις διαδικασίες συμμετοχής και λήψης αποφάσεων σε σχέση με τη στέγαση και τον αστικό σχεδιασμό, γεγονός που οδηγεί σε συνθήκες στέγασης που δεν ανταποκρίνονται επαρκώς στις ανάγκες των γυναικών και των κοριτσιών.
- Αυξημένη ευαλωτότητα των γυναικών και των κοριτσιών σε πράξεις ενδοοικογενειακής βίας και σεξουαλικής κακοποίησης, ιδίως όταν δεν υπάρχει εναλλακτική ασφαλή στέγαση

ή όταν ζουν σε συνθήκες έλλειψης στέγης.

- Έλλειψη δεδομένων για τις πολλαπλές μορφές της γυναικείας έλλειψης στέγης.

Η πρόσβαση σε αξιοπρεπή κατοικία σημαίνει –εκτός από την εξασφάλιση της στέγης– και την πρόσβαση σε ένα βιώσιμο αστικό περιβάλλον, με κοινωνικές υπηρεσίες, δημόσιες υποδομές, εργασία και περίθαλψη. Προτεραιότητα δίνεται σε μια σειρά κριτηρίων που αφορούν τους τύπους ιδιοκτησίας, τον σχεδιασμό και τη διαρρύθμιση των κατοικιών (The World Bank, 2020). Ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα στις σκανδιναβικές χώρες εμφανίζονται δημόσιες δομές που επιχειρούν να καλύψουν τις ανάγκες των εργαζόμενων γυναικών με συγκροτήματα συλλογικής κατοικίας με παροχή φύλαξης παιδιών και φαγητού (δωρεάν ή με πολύ χαμηλό κόστος). Αντίστοιχες στρατηγικές εμφανίζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο (Fiona House Project) και στη Γερμανία (Steilshoop Projekt). Οι δομές αυτές στόχευαν στην στήριξη μονογονεϊκών οικογενειών ή γυναικών που ζούσαν μόνες. Οι συγκεκριμένες προτάσεις προσπαθούσαν να δώσουν πρακτικές λύσεις χωρίς να αποσκοπούν στον επαναπροσδιορισμό των έμφυλων ρόλων και σήμερα θεωρούνται ανεπαρκείς. Παραμένουν όμως ένα σημαντικό βήμα στο να έρθει στο προσκήνιο το γεγονός ότι παρά την είσοδο των γυναικών στην εργασία, δεν υπήρξε σημαντική αναδιανομή της αναπαραγωγικής εργασίας (φροντίδα των παιδιών, των ηλικιωμένων γονέων και του σπιτιού). Επιπλέον τονίζουν τη σημασία του χωρικού σχεδιασμού προκειμένου να βρεθούν λύσεις.

Σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, στην Ελλάδα υπάρχει μηδενικό κοινωνικό κοινωνικό, δημόσιο ή μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, δημόσιο προσιτό, προσιτό οικιστικό από οικιστικό απόθεμα και παρατηρείται ένα τεράστιο τεράστιο έλλειμμα δημόσιας πολιτικής για την κατοικία. Επιπλέον, το ζήτημα της στέγης δεν εντάσσεται στις δημόσιες χωρικές επενδύσεις για αναπλάσεις και αναβάθμιση τμημάτων των πόλεων (Σιατίτσα κ.ά., 2022). Στην Ελλάδα η πρόσφατη συζήτηση για το ζήτημα της στέγης στρέφεται γύρω από τη δυσκολία πρόσβασης σε οικονομικά προσιτή ενοικιαζόμενη κατοικία. Πολλές προτάσεις που βρίσκουμε σε διεθνείς οδηγούς κάνουν λόγο για παραγωγή κατοικίας μέσα από ποικίλες διαδικασίες σε σχέση με το καθεστώς της μικροιδιοκτησίας που επικρατεί στην Ελλάδα. Εδώ δεν υπάρχει ιδιαίτερη συζήτηση για εναλλακτικά καθεστώτα ιδιοκτησίας, πέρα από την ιδιοκατοίκηση και την ενοικίαση. Παράλληλα, για παράδειγμα, η χρηματοδότηση της κατοικίας γίνεται μέσω δανείων που απευθύνονται σε παντρεμένα ζευγάρια, μια διάκριση που μειώνει τις δυνατότητες απόκτησης στέγης σε άτομα με άλλες μορφές συμβίωσης ή μονομελή νοικοκυριά. Στα θετικά της χώρας είναι ότι οι κανονισμοί επιβάλλουν τον επαρκή αερισμό και φωτισμό της κατοικίας –το οποίο, βέβαια, δεν εφαρμόζεται πλήρως– και από τον Νέο Οικοδομικό Κανονισμό (Ν. 4067/2012) και μετά κάθε κατοικία πρέπει να είναι προσβάσιμη ή να μπορεί να μετατραπεί σε προσβάσιμη για ΑμεΑ, χωρίς επέμβαση στον φέροντα οργανισμό.

Η σημασία της κατοικίας τονίζεται από τη θέση που έχει σχεδόν σε όλες τις κατευθυντήριες οδηγίες για το φύλο και την πόλη, όπως έχει αναφερθεί στην προηγούμενη ενότητα, και παραμένει ένα ζήτημα που οι ελληνικές πόλεις και το κράτος αφήνουν στους ιδιώτες. Ακόμη και όταν η μικροιδιοκτησία επιτρέπει σε αρκετές να έχουν λόγο στη διαμόρφωση της κατοικίας τους, όσες νοικιάζουν δεν έχουν αυτό το προνόμιο. Σημαντικό ρόλο, βέβαια, παίζει και το ευρύτερο αστικό πλαίσιο εντός του οποίου παράγεται η κατοικία. Όπως αναφέραμε στις αστικές παραμέτρους, κατοικίες και συγκροτήματα κατοικιών είναι σημαντικό να μπορούν να εξυπηρετηθούν από τοπικά κέντρα, να υπάρχουν επαρκείς κοινωνικές υποδομές και υποδομές φροντίδας, χώροι πρασίνου και κοινωνικοποίησης και ένα επαρκές δίκτυο μέσων μεταφοράς για τη μετακίνηση όλων. Για παράδειγμα, στην Κοπεγχάγη επέλεξαν να αυξήσουν τους συντελεστές δόμησης κατά μήκος του δικτύου Μ.Μ.Μ. σταθερής τροχιάς (Sorensen και Jacob, 2019). Σε αυτό το ζήτημα ο ρόλος των Δήμων είναι σημαντικός για να βελτιώσει την ποιότητα ζωής και να δώσει περισσότερες επιλογές για εύρεση κατοικίας.

· παράδειγμα ·

Συγκροτήματα κατοικιών για ηλικιωμένες γυναίκες, Λονδίνο

Η ομάδα Older Women's Co-Housing, μια συλλογικότητα γυναικών ηλικίας άνω των 50 ετών στο Λονδίνο, σχεδίασε την πρώτη κοινότητα συλλογικής κατοίκησης ηλικιωμένων στο Ηνωμένο Βασίλειο με την ονομασία New Ground. Το συγκρότημα, το οποίο σχεδιάστηκε για αυτόν το σκοπό και σε συνεννόηση με τις γυναίκες ενοίκους, αποτελείται από 25 μονάδες κατοικίας, κοινόχρηστους χώρους και κοινόχρηστες υποδομές (όπως κουζίνες και πλυντήρια). Το συγκεκριμένο μοντέλο κατοίκησης, όπως σημειώνουν οι ίδιες οι κάτοικοι, καλύπτει –εκτός από τις στεγαστικές τους ανάγκες– και την ανάγκη τους να ζουν σε μια κοινότητα με άλλες γυναίκες με κοινά ενδιαφέροντα.

Αντίστοιχη προσπάθεια για τη δημιουργία συλλογικής κατοικίας για τις γυναίκες-μέλη της κάνει και η ομάδα London Older Lesbian Cohousing.

(Πηγές: Community led housing London, 2023· London Older Lesbian Cohousing, 2023· New Ground Cohousing, 2023· The World Bank, 2020)

3.4 Παραδείγματα έμφυλων και διαθεματικών προσεγγίσεων στον σχεδιασμό

Έχει ήδη αναδειχθεί η σημασία μιας διαθεματικής έμφυλης προσέγγισης στον αστικό σχεδιασμό. Πώς εκφράζεται όμως αυτό στην πράξη; Η Urbana πραγματοποιεί δράσεις συμμετοχικού αστικού σχεδιασμού σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας με στόχο να διασφαλίσει το δικαίωμα στην πόλη για όλα τα άτομα που παραδοσιακά συμμετείχαν λιγότερο στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, όπως είναι οι γυναίκες, τα παιδιά, τα άτομα της τρίτης ηλικίας ή τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους. Τέτοια παραδείγματα έμφυλων και διαθεματικών προσεγγίσεων στον σχεδιασμό, αποτελούν τα συμμετοχικά εργαστήρια «Γυναίκες Ορατές στην πόλη» με τη συμμετοχή κυρίως κατοίκων του Αγίου Δημητρίου Αττικής, «Αθήνα: Πόλη για όλες τις ηλικίες» με τη συμμετοχή ατόμων της τρίτης ηλικίας-μέλη της Λέσχης Φιλίας Κυψέλης (Κίου) και, πιο πρόσφατα, «Ιωάννινα: Γέφυρες Συμμετοχής» με κατοίκους των Ιωαννίνων. Κατά τη διάρκεια των διερευνητικών περιπάτων, οι συμμετέχουσες γίνονται οι ίδιες ερευνήτριες και χαρτογραφούν βιωματικά διαδρομές και δημόσιους χώρους που χρησιμοποιούν καθημερινά στην πόλη τους. Σε αυτά τα εργαστήρια βασικό εργαλείο αποτελούν οι δείκτες αστικής ποιότητας (π.χ. αίσθηση ασφάλειας, προσβασιμότητα, ζωτικότητα, ποιότητα του αστικού εξοπλισμού, εκπροσώπηση/αναπαραστάσεις των φύλων) και καταγράφονται οι εμπειρίες, οι ανάγκες και οι επιθυμίες τους από τον δημόσιο χώρο.

• παράδειγμα •

Γυναίκες Ορατές στην πόλη

Κατά το διάστημα Δεκεμβρίου 2022 - Μαρτίου 2023, πραγματοποιήθηκαν τρία συμμετοχικά εργαστήρια βιωματικής χαρτογράφησης στην πόλη του Αγίου Δημητρίου Αττικής. Οι κάτοικοι και τα μέλη του Δήμου Αγίου Δημητρίου, αφού εξοικειώθηκαν με θεωρίες και εργαλεία αξιολόγησης του χώρου της πόλης υπό την οπτική του φύλου, έγιναν οι ίδιες ερευνήτριες και πραγματοποίησαν δύο διερευνητικούς περιπάτους (έναν απογευματινό και έναν βραδινό) στις γειτονιές του Αγίου Δημητρίου. Αφού αξιολόγησαν τις αλλαγές που είχαν ήδη γίνει στον χώρο της πόλης και κατέγραψαν τις ανάγκες που παραμένουν, συγκέντρωσαν όλα τα στοιχεία σε έναν συλλογικό χάρτη και πρότειναν προτάσεις επίλυσής τους, ώστε η πόλη να γίνει πιο ασφαλής για τις γυναίκες και κατ' επέκταση για όλα τα άτομα. Η Urbana συγκέντρωσε τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα των εργαστηρίων και σχεδίασε τον χάρτη της περιοχής με τη μορφή έκθεσης συμπερασμάτων (report), που περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω. Έπειτα, προώθησε την έκθεση στον Δήμο Αγίου Δημητρίου προκειμένου να αναλάβει περαιτέρω δράση στις συγκεκριμένες περιοχές που μελετήθηκαν και παρουσίασε τα αποτελέσματα των εργαστηρίων σε ανοιχτή εκδήλωση στον χώρο του δημαρχείου (Μάρτιος 2023).

Οι διερευνητικοί περίπατοι, οι οποίοι οδήγησαν στη χαρτογράφηση και στην (επαν) αξιολόγηση του χώρου της πόλης, ανέδειξαν μια κοινή εμπειρία και κοινούς προβληματισμούς. Η κινητικότητα των γυναικών διαφέρει από αυτή των ανδρών, με αποτέλεσμα συχνά να καθίστανται αόρατες μέσα στην ίδια τους τη γειτονιά. Η αίσθηση της ασφάλειας και η δυνατότητα προσβασιμότητας αναδύθηκαν ως δύο από τα μεγαλύτερα ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες όταν κυκλοφορούν στην πόλη. Συνολικά οι νέες αστικές αναπλάσεις χαρακτηρίστηκαν θετικά από τις συμμετέχουσες και φάνηκε να ενισχύουν το αίσθημα άνεσης και ασφάλειας (safety) των κατοίκων σε επίπεδο γειτονιάς. Ωστόσο, υπάρχουν ακόμα ζητήματα ασφάλειας (security), προσβασιμότητας και έλλειψης αστικού εξοπλισμού, τα οποία μένει να διευθετηθούν. Μέσα από μια συμπεριληπτική και συμμετοχική διαδικασία τέθηκαν προβληματισμοί και προτάσεις για τη βελτίωση των επισφαλών σημείων, ώστε ο χώρος της πόλης να είναι περισσότερο φιλικός προς τις γυναίκες και τα κορίτσια.

• παράδειγμα •

Αθήνα: Πόλη για όλες τις ηλικίες

Κατά το διάστημα Σεπτεμβρίου 2022 - Φεβρουαρίου 2023, υλοποιήθηκε ένας κύκλος έξι συμμετοχικών εργαστηρίων με άτομα της τρίτης ηλικίας, μέλη της Λέσχης Φιλίας Κυψέλης (Κίου). Στη διάρκεια αυτών των μηνών, τα άτομα της τρίτης ηλικίας υπέδειξαν τις διαδρομές που πραγματοποιούν συχνά για τις καθημερινές τους ανάγκες και τις περπάτησαν μαζί με την ομάδα της Urbana, καταγράφοντας τα προβλήματα που αντιμετωπίζονται.

ζουν στην περιοχή της Κυψέλης. Έπειτα, δημιούργησαν έναν συλλογικό χάρτη με τα προβλήματα που αναδείχθηκαν καθώς και προτάσεις/στρατηγικές επίλυσής τους. Η Urbana συνέγραψε έναν οδηγό με τη μεθοδολογία και τα συμπεράσματα των εργαστηρίων, τον οποίο παρουσίασε στην τελική εκδήλωση της δράσης στη Λέσχη Φιλίας Κυψέλης (Κίου).

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα της τρίτης ηλικίας, σχετίζονται έντονα με δυσκολίες στην καθημερινή τους μετακίνηση. Οι απότομες ανηφόρες, σε συνδυασμό με την έλλειψη σημείων ξεκούρασης, τα κατεστραμμένα πεζοδρόμια αλλά και τη σωματικότητα των ατόμων της τρίτης ηλικίας, έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην υγεία των ηλικιωμένων και κυρίως των γυναικών. Όπως ανέφεραν τρεις συμμετέχουσες στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν, υπήρχαν πολλές περιπτώσεις γυναικών οι οποίες –καθώς δεν υπήρχε δημοτική συγκοινωνία και δεν διέθεταν ιδιωτικό αυτοκίνητο– μετακινούνταν πεζή για τα ψώνια της λαϊκής (μία εργασία που είχαν επωμιστεί αποκλειστικά οι ίδιες). Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδρομής, πολλές πάθαιναν δύσπνοια στις ανηφόρες ή σκόνταφταν στα πεζοδρόμια, ενώ σημειώθηκαν αρκετά περιστατικά σοβαρών τραυματισμών – από τους οποίους κάποιες δεν ανάρρωσαν ποτέ. Φαίνεται, λοιπόν, πως οι γυναίκες της τρίτης ηλικίας αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες επιπτώσεις ενός αστικού σχεδιασμού που δεν λαμβάνει υπόψη του τις ανάγκες διαφορετικών σωμάτων και διαφορετικών πρακτικών σε επίπεδο καθημερινής ζωής. Πρακτικές ενός πραγματικά διαθεματικού και συμμετοχικού φεμινιστικού σχεδιασμού, όπως αυτή η σειρά εργαστηρίων, μπορούν να αναδείξουν προβλήματα που δεν είναι ορατά με γενικευμένες και εκ των άνω προσεγγίσεις και να βοηθήσουν τις ίδιες τις κατοίκους ώστε, με την υποστήριξη ειδικών, να προτείνουν λύσεις. Αυτές οι λύσεις επειδή προέρχονται από διαφορετικές υποκειμενικότητες θα είναι φιλικές για όλα τα άτομα, ανεξαρτήτου ηλικίας.

Φαίνεται πως οι γυναίκες της τρίτης ηλικίας αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες επιπτώσεις ενός αστικού σχεδιασμού που δεν λαμβάνει υπόψη του τις ανάγκες διαφορετικών σωμάτων και διαφορετικών πρακτικών σε επίπεδο καθημερινής ζωής.

• παράδειγμα •

Ιωάννινα: Γέφυρες Συμμετοχής

Τον Μάιο του 2023 η Urbana επισκέφθηκε τα Ιωάννινα και πραγματοποίησε συμμετοχικά εργαστήρια με κατοίκους της πόλης, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων ήταν γυναίκες φοιτήτριες, εργαζόμενες, μητέρες. Όπως και στα προηγούμενα εργαστήρια η διαδικασία ξεκίνησε με μια συζήτηση για τη σημασία της οπτικής του φύλου στον αστικό σχεδιασμό, για να δώσει το έναυσμα ώστε να μοιραστούν οι συμμετέχουσες σκέψεις και προβληματισμούς γύρω από συγκεκριμένες περιοχές στα Ιωάννινα. Μέσα από τη συζήτηση αναγνωρίστηκαν περιοχές, οι οποίες δεν είναι εξίσου φιλικές και προσβάσιμες για όλες και καταγράφηκαν σε έναν συλλογικό χάρτη. Έπειτα, πραγματοποιήθηκαν δύο

διερευνητικοί περίπατοι, ένας βραδινός και ένας πρωινός, στις συγκεκριμένες περιοχές, οι οποίοι ανέδειξαν διά της συλλογικής εμπειρίας όλα όσα αποτελούσαν μέχρι πρότινος ατομικά βιώματα. Στη συνέχεια, σε ένα δεύτερο συλλογικό χάρτη, οι συμμετέχουσες κατέγραψαν τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους, δημιουργώντας ένα μωσαϊκό ιδεών για γόνιμες αλλαγές στην πόλη των Ιωαννίνων.

Η δράση στα Ιωάννινα ήταν σημαντική, καθώς ανέδειξε τις ιδιαιτερότητες που μπορεί να έχει μια πόλη μικρότερης κλίμακας, διαφοροποιήσεις που παρουσιάζει ως προς τον αστικό σχεδιασμό και το πώς αυτός επηρεάζει τις ζωές των γυναικών. Για παράδειγμα, οι συμμετέχουσες παρατήρησαν ότι σε κάποιους δρόμους συγκεντρώνονται χρήσεις που απευθύνονται κυρίως σε άνδρες (π.χ. κουρεία, πρακτορεία ΟΠΑΠ, λέσχη κυνηγών) ενώ κάποιοι άλλοι δρόμοι συγκέντρωναν χρήσεις που απευθύνονται σε γυναίκες και αφορούσαν δραστηριότητες φροντίδας που εκείνες έχουν επωμιστεί (π.χ. κομμωτήρια, καταστήματα ρούχων και καλλυντικών, φροντιστήρια ξένων γλωσσών), αναπαράγοντας στερεότυπα και δημιουργώντας διαχωρισμούς. Ένα άλλο παράδειγμα είναι ότι λόγω της ρυμοτομίας της πόλης των Ιωαννίνων, υπήρχαν πολλά περισσότερα έρημα στενάκια και αδιέξοδα, ειδικά σε σχέση με τους πολυσύχναστους δρόμους μιας μεγαλύτερης πόλης.

Μέσα από τα παραδείγματα δράσεων της Urbana, σε συνεργασία με τους Δήμους και τις κοινότητες, φαίνεται η σημασία της μελέτης του χώρου της πόλης για την παραγωγή και αναπαραγωγή σχέσεων εξουσίας, ιεραρχήσεων και διακρίσεων με βάση και το φύλο. Ο χώρος δεν είναι ουδέτερος και οι έμφυλες διαθεματικές προσεγγίσεις μπορούν, εκτός από το να φωτίσουν τις ανισότητες και τα προβλήματα που συνήθως υποτιμούνται, να προτείνουν λύσεις. Με αυτό τον τρόπο οι Δήμοι μπορούν να αποκτήσουν τα στοιχεία που χρειάζονται για να εφαρμόσουν λύσεις που σχετίζονται με τις ανάγκες των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικοτήτων και να αρχίσει η σταδιακή μεταμόρφωση της πόλης σε ένα συμπεριληπτικό τόπο για όλες τις κατοίκους της.

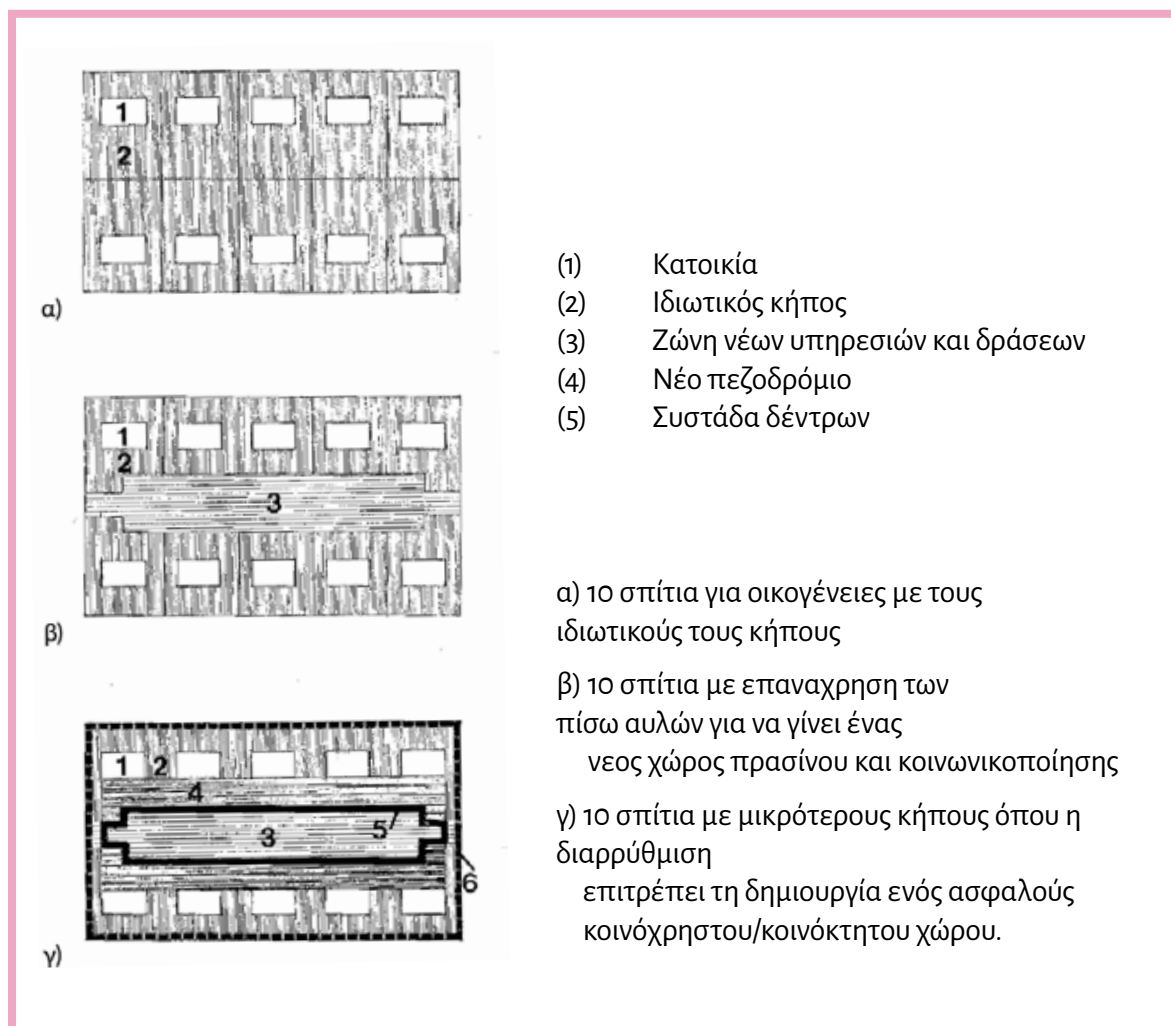
4. Προς έναν συμπεριληπτικό αστικό χώρο

Για την ανάδειξη όλων όσων έχουν ήδη αναφερθεί, κρίνεται απαραίτητο να υπάρξουν προσεγγίσεις οι οποίες θα επιχειρήσουν να φέρουν στην επιφάνεια την πολυφωνία και τις πολλαπλές ανάγκες των κατοίκων και χρηστών της πόλης, και ιδιαίτερα κοινωνικών ομάδων, όπως οι γυναίκες, τα παιδιά, τα άτομα της τρίτης ηλικίας, ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, ΑμεΑ, ομάδων δηλαδή που ιστορικά έχουν αποκλειστεί από τον αστικό σχεδιασμό και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τις πόλεις. Τα βασικά εργαλεία του φεμινιστικού σχεδιασμού αναγνωρίζουν τον διαφορετικό αντίκτυπο του σχεδιασμού –τοπικού, περιφερειακού και εθνικού– σε διαφορετικές υποκειμενικότητες. Επιχειρούν να κάνουν προτάσεις που δεν στηρίζονται σε λύσεις που βασίζονται σε εμπορικές συναλλαγές –παράδειγμα τέτοιων λύσεων είναι η πρόσληψη ατόμου να προσέχει τα παιδιά προκειμένου να υπάρξει περισσότερος ελεύθερος χρόνος/χρόνος για εργασία, ή η αγορά συσκευών που μειώνουν το χρόνο φροντίδας του νοικοκυριού. Οι «ιδιωτικές» λύσεις αποτελούν ατομικές πρωτοβουλίες και προϋποθέτουν οικονομική ευχέρεια, άρα αντιπαράθεται στη συμπεριληπτική λογική του σχεδιασμού για όλες. Όπως τονίζει η Hayden (1980) οραματιζόμενη μια μη σεξιστική (αμερικάνικη) πόλη, ο σχεδιασμός της πόλης μπορεί να αποτελεί απάντηση στο παράδοξο που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες εντός του καπιταλιστικού συστήματος: για να δουλέψουν πρέπει να λύσουν τα οικιακά προβλήματα, αλλά για να τα λύσουν πρέπει να δουλέψουν για να έχουν τα απαραίτητα χρήματα. Πώς μπορούμε, λοιπόν, να οραματιστούμε αυτή τη συμπεριληπτική πόλη;

4.1 Από τη μη σεξιστική πόλη στην ισότιμη πόλη

Το 1980, η Hayden τονίζει ότι η μη σεξιστική πόλη προϋποθέτει κατ' αρχήν την αναγνώριση της αναπαραγωγικής εργασίας και του έμφυλου διαχωρισμού. Παράλληλα, προτείνει λύσεις που προσφέρουν κάποιες κατ' ελάχιστο παροχές υπηρεσιών σε σχέση με τις επιλογές που παρέχει η αγορά, με στόχο τη δημιουργία πλουραλιστικών δομών (με παροχή υπηρεσιών) όπου συνυπάρχουν μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες με δύο εργαζόμενους γονείς, οικογένειες με έναν μόνο εργαζόμενο γονέα, μονομελή νοικοκυριά και άλλες μορφές συγκατοίκησης. Τονίζει ότι κεντρικό στοιχείο του σχεδιασμού πρέπει να είναι η ενδυνάμωση της κοινότητας, ώστε να υπάρχει υποστήριξη ανάμεσα στα μέλη της. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνει την αναδιάρθρωση της προαστιακής κατοικίας και την αντιστροφή της δομής του οικοδομικού τετραγώνου, ώστε οι πίσω αυλές να αποτελούν τόπο συνάντησης και όχι απομόνωσης ανάμεσα σε φράχτες (βλ. Διάγραμμα 9). Διεξάγοντας την πρόταση της Hayden για τα οικοδομικά τετράγωνα μπορεί κάποια να αναγνωρίσει αντιστοιχίες με θεωρητικές προτάσεις στην Ελλάδα για την ενοποίηση και εκμετάλλευση των ακάλυπτων χώρων – ώστε να αποτελέσουν τόπο συνάντησης, με ασφαλείς χώρους παιχνιδιού,

και συζήτησης¹¹. Το όραμα της Hayden –αν και φαίνεται πιο εφαρμόσιμο από την μετατροπή των ακάλυπτων σε βιώσιμους χώρους– παραμένει ένα σημαντικό σημείο αναφοράς που ανατρέπει τη συνήθη διάκριση του χώρου σε ιδιωτικό και δημόσιο, τονίζει τη σημασία της κοινότητας και της μη απομόνωσης εντός της πυρηνικής οικογένειας και αναδεικνύει τον ρόλο που μπορεί να παίξει ο σχεδιασμός στη βελτίωση της ζωής των γυναικών.

Διάγραμμα 9. Αναδιοργάνωση των οικοδομικών τετραγώνων των προαστίων (Hayden, 1985, σελ. 104)

Μέσα στην έκθεση έχουμε αναφερθεί σε οδηγούς και εκθέσεις από διεθνείς οργανισμούς όπως τα Ηνωμένα Έθνη (Fabre κ.ά., 2022· UN Habitat, 2010), οι UN Women (2017, 2020), η Παγκόσμια Τράπεζα (Terraza κ.ά., 2020), η Cities Alliance (2020) καθώς και συμπράξεις ερευνητικών ιδρυ-

11 Τέτοια ζητήματα εμφανίζονται στα κέντρα γειτονιάς του Αντ. Τρίτση και στη δουλειά του Α. Αραβαντινού (1984) με το θεωρητικό πρότυπο διάταξης ακάλυπτων χώρων. Αντίστοιχα εντάσσονται στο Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό του 1985 (άρθρο 12 Ν 1577/1985) και στις προτάσεις του ΥΧΟΠ (Αραβαντινός, 2007). Εκθέσεις σε ζητήματα διαχείρισης πρασίνου (Μπελαβίλας και Βαταβάλη, 2009) και διδακτορικές διατριβές (π.χ. Κυριαζής, 2008) κάνουν αναφορά στις δυνατότητες εκμετάλλευσης των ακάλυπτων χώρων. Σε σχεδιαστικό επίπεδο μπορεί να δει κανείς τις προτάσεις για το διαγωνισμό ΑΘΗΝΑ Χ 4, τον οποίο διοργάνωσε το ΥΠΕΚΑ (Τριανταφύλλου, 2011). Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι παραπάνω προτάσεις δεν εξετάζουν τον παράγοντα φύλο όπως κάνει η Hayden (1985).

μάτων με ιδιωτικές εταιρείες και δημοτικές αρχές (Cahill, Doody και Saunders, 2020· Candiracci κ.ά., 2022· Gorman-Murray κ.ά., 2022). Οι εκθέσεις αυτές προσφέρουν εργαλεία για την ανάπτυξη σχεδίων και πολιτικών για την ισότιμη πόλη. Για παράδειγμα η έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας (Terraza κ.ά., 2020) μετατρέπει το ερώτημα της Hayden για τη «μη σεξιστική πόλη» στην «έμφυλα συμπεριληπτική πόλη» (what could a gender-inclusive city look like?) και διακρίνει έξι βασικούς άξονες: (1) προσβασιμότητα στους δημόσιους χώρους, (2) συνδεσιμότητα και δυνατότητα μετακίνησης, (3) ασφάλεια και προστασία από τη βία, (4) υγεία και υγιεινή, (5) ανθεκτικότητα στις κλιματικές καταστροφές και (6) διασφάλιση κατοικίας, εργασίας και αυτονομίας. Αυτές οι αρχές θα μπορούσαν να υπάρχουν απλώς ως αρχές καλής διαχείρισης της πόλης και δεν αφορούν μόνο τις γυναίκες. Αντίστοιχα στοιχεία προκύπτουν από την έκθεση Cities Alive (Candiracci κ.ά., 2022) η οποία όμως τονίζει τη σημασία του κράτους δικαίου και της ισότητας καθώς και τους παράγοντες που επηρεάζουν το δομημένο περιβάλλον, όπως η διακυβέρνηση, οι χρήσεις γης αλλά και το ζήτημα της παροχής και πρόσβασης σε υπηρεσίες. Παράλληλα, η ίδια έκθεση τονίζει τον καίριο ρόλο που παίζει η αστική εμπειρία στην ενδυνάμωση των γυναικών, όσον αφορά στην επαγγελματική ζωή. Χώροι, παροχές και διάφορες δραστηριότητες εντός της πόλης συμβάλλουν στην αυτονομία και ενδυνάμωση των κατοίκων, με την προϋπόθεση ότι συνυπολογίζονται όλες κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού, επαναφέροντας στο προσκήνιο το παράδοξο που αναφέραμε νωρίτερα, καθώς και το γεγονός ότι η αναπαραγωγική εργασία, δηλαδή η φροντίδα, παραμένει στην πλειοψηφία ευθύνη των γυναικών.

• παράδειγμα •

Συμπεριληπτικός σχεδιασμός προς την πόλη της έμφυλης ισότητας, Βιέννη

Η Βιέννη αποτελεί την πόλη αναφοράς ως προς τις πολιτικές για την ισότητα των φύλων και πώς αυτές μπορούν να υλοποιηθούν στον αστικό ιστό. Αποτελεί μια προσπάθεια που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1990, με ποιοτική και ποσοτική έρευνα για το ζήτημα της χρήσης του δημόσιου χώρου και του τρόπου μετακινήσεων στην πόλη, από την Eva Kail, η οποία δούλευε στο τμήμα στρατηγικού σχεδιασμού της πόλης. Μέσω των ερευνών και με τη στήριξη της διοίκησης αποκαλύφθηκε το έμφυλο χάσμα στη χρήση της πόλης. Μεταξύ άλλων, παρατηρήθηκε ότι κυρίως οι γυναίκες κινούνται με τα πόδια και με Μ.Μ.Μ., ότι στα πάρκα τα κορίτσια αρχίζουν να είναι λιγότερο παρόντα μετά την ηλικία των 9 ετών, και ότι απουσιάζαν οι αρχιτεκτόνισσες από τα γραφεία που αναλάμβαναν το σχεδιασμό των κατοικιών. Ως αποτέλεσμα αυτού ήταν το Frauen-Werk-Stadt (Γυναίκες-Δουλειά-Πόλη), ένα συγκρότημα 357 κατοικιών σχεδιασμένο από γυναίκες όπου κεντρικό στοιχείο του σχεδιασμού ήταν το ταξίδι «από τη στάση του λεωφορείου μέχρι την είσοδο στο διαμέρισμα». Το επόμενο βήμα ήταν περισσότερες παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο, ώστε να βελτιωθεί ο φωτισμός, να ενισχυθεί ο αστικός εξοπλισμός, να γίνει διαπλάτυνση πεζοδρομίων και να αφαιρεθούν εμπόδια που δυσκολεύουν, για παράδειγμα, την κίνηση με παιδικό καρότσι. Διαμορφώθηκαν αθλητικές εγκαταστάσεις που περιλάμβαναν διαφορετικά αθλήματα, όπως βόλει και μπάντμινγκτον, ενώ τέσσερα πάρκα επανασχεδιάστηκαν με την οπτική του φύλου, ώστε να λειτουργήσουν πιλοτικά για στην πόλη.

Στα παραπάνω εγχειρήματα ασκήθηκε κριτική επειδή αναπαράγουν το στερεότυπο

της φροντίδας των παιδιών που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις γυναίκες.

Παρόλα αυτά, ήταν επιλογή τους να δώσουν ρεαλιστικές λύσεις

στα πρακτικά ζητήματα των

γυναικών αναγνωρίζοντας τα όρια του σχεδιασμού

και στοχεύοντας στη διευκόλυνση της καθημερινότητας.

Η εμπειρία τους παρουσιάστηκε το 2013

σε δύο εγχειρίδια, ένα για τον αστικό σχεδιασμό με

την οπτική φύλου (Urban Development Vienna, 2013α) και ένα για το σχεδιασμό

δημόσιων πάρκων με έμφυλη ευαισθησία (στο οποίο ήδη

αναφερθήκαμε στην ενότητα της γειτονιάς) (Urban Development Vienna, 2013β).

Χάρη στη διαρκή στήριξη από τις δημοτικές αρχές, η Βιέννη κατάφερε να εντάξει τη διάσταση του φύλου σε πολλαπλά στάδια

της παραγωγής του χώρου, με τη συλλογή στοιχείων από τις χρήστριες, διεπιστημονικές προσεγγίσεις, διαφορετική σήμανση στους δρόμους, ονοματοδοσία δρόμων με ονόματα

γυναικών, ανάθεση αρχιτεκτονικών έργων σε γυναικεία αρχιτεκτονικά γραφεία, και να θέσει ως κριτήριο αξιολόγησης των προτάσεων την οπτική του φύλου. Όπως τονίζουν οι επικεφαλής του Τομέα Γυναικών της πόλης της Βιέννης, η οπτική του φύλου είναι μια πολιτική θέση.

Χάρη στη διαρκή στήριξη από τις δημοτικές αρχές, η Βιέννη κατάφερε να εντάξει τη διάσταση του φύλου σε πολλαπλά στάδια της παραγωγής του χώρου, με τη συλλογή στοιχείων από τις χρήστριες, διεπιστημονικές προσεγγίσεις, διαφορετική σήμανση στους δρόμους, ονοματοδοσία δρόμων με ονόματα γυναικών, ανάθεση αρχιτεκτονικών έργων σε γυναικεία αρχιτεκτονικά γραφεία, και να θέσει ως κριτήριο αξιολόγησης των προτάσεων την οπτική του φύλου. Όπως τονίζουν οι επικεφαλής του Τομέα Γυναικών της πόλης της Βιέννης, η οπτική του φύλου είναι μια πολιτική θέση.

• παράδειγμα •

Lares – ένα σωματείο για το φύλο και την καθημερινότητα στον σχεδιασμό

Το πρόγραμμα «Lares» ήταν μια πρωτοβουλία των σωματείων FFU (FachFrauen Umwelt), P, A, F. (Planung, Architektur, Frauen), SVIN (Ένωση Γυναικών Μηχανικών Ελβετίας), της επιτροπής «Frau und SIA», του Τομέα Πολεοδομίας της Βέρνης και του «Ειδικού κέντρου για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών» του Δήμου Βέρνης. Υλοποιήθηκε από το 2006 μέχρι το 2012, ενώ από το 2012 λειτουργεί ως σωματείο χωρίς κρατική επιχορήγηση (Sturm κ.ά. 2019). Οι δύο βασικοί στόχοι του είναι (1) η καθιέρωση σχεδιασμού και κατασκευαστικής παραγωγής με έμφυλη ευαισθησία και στόχευση συγκεκριμένων καθημερινών αναγκών και (2) η εξισορρόπηση ανδρών και γυναικών στη λήψη αποφάσεων

για το σχεδιασμό και την κατασκευή. Στα έξι χρόνια λειτουργίας του το Lares αξιολόγησε περισσότερα από 30 έργα όσον αφορά το φύλο και τις ανάγκες των σχετικών ομάδων χρηστών. Προκειμένου να αξιολογήσει τα έργα, το πρόγραμμα διαμόρφωσε κριτήρια έμφυλης ευαισθησίας και καθημερινών αναγκών. Η αποτίμηση του προγράμματος Lares ανέδειξε ότι η αξιολόγηση με την οπτική του φύλου συνέβαλε στην ποιότητα των έργων (Siegel 2012). Γυναίκες ειδικοί συμμετείχαν στην διαμόρφωση των κριτηρίων αξιολόγησης –τα οποία έπρεπε να καλύπτουν μια ευρεία γκάμα κλιμάκων και στόχων–, στις κριτικές επιτροπές των διαγωνισμών καθώς και στην περαιτέρω εξέλιξη των έργων. Το 2008 συνέβαλαν στη διαμόρφωση του ελβετικού πλαισίου αξιολόγησης κατοικιών, με αποτέλεσμα να διευρυνθούν οι τύποι κατοικιών και οι τρόποι κατοίκησης. Για παράδειγμα, μέσω του Lares ενισχύθηκε η συμμετοχικότητα και η σημασία της ίσης εκπροσώπησης ανδρών και γυναικών στις επιτροπές, η παρουσία ειδικών σε θέματα φύλου και η συμμετοχή γυναικών που θα κατοικήσουν στα έργα στο μέλλον (Lares, 2008). Από το 2012, όπου και ολοκληρώθηκε το πρόγραμμα, το σωματείο παραμένει ενεργό. Βέβαια χωρίς θεσμικό ρόλο είναι πιο δύσκολο να διατηρήσει εξίσου ενεργή παρουσία στην αξιολόγηση προγραμμάτων (Sturm κ.ά., 2019). Το γεγονός αυτό τονίζει τη σημασία της υποστήριξης από τους δήμους, της συντήρησης και της συνέχισης της χρηματοδότησης τέτοιων εγχειρημάτων.

4.2 Η πόλη της φροντίδας

Ως άνθρωποι χρειαζόμαστε, κατά μέσο όρο, 7 χρόνια πλήρους φροντίδας στη ζωή μας, επομένως, μια ριζοσπαστική οριζόντια φροντίδα είναι αναγκαία και συνδέεται με την κοινωνική αλληλεγγύη και πρόνοια (Chatzidakis κ.ά., 2022). Η πόλη της φροντίδας θεωρεί την αλληλεξάρτηση και την ευαλωτότητα έμφυτες συνθήκες, αφού όλοι οι άνθρωποι χρειάζονται φροντίδα, ενώ, παράλληλα, μέσα από τις κατάλληλες παρεμβάσεις, στοχεύει στη μεγιστοποίηση της αυτονομίας και στην εξασφάλιση του αισθήματος ασφάλειας (Col-lectiu Punt 6, 2019).

Έχει κομβική σημασία η ορατότητα της φροντίδας να αποτελέσει μέρος του δημόσιου χώρου και των πολιτικών. Ένα κυκλικό σχήμα φροντίδας, που προέρχεται από τα κάτω (από την ίδια την κοινωνία) αλλά και από τα πάνω (θεσμοί, τοπική αυτοδιοίκηση, φορείς της πόλης, φορείς της κοινωνίας των πολιτών), μπορεί να διαχέεται σε όλους και όλες τις κατοίκους της πόλης όσο το δυνατόν περισσότερο ισότιμα: αν η πόλη μας φροντίζει, η φροντίδα που λαμβάνουμε μας επιτρέπει να φροντίζουμε τους άλλους ανθρώπους αλλά και τις εαυτές μας, η φροντίδα αυτή φτάνει στο περιβάλλον και το περιβάλλον με τη σειρά του φροντίζει την πόλη και εμάς (Col-lectiu Punt 6, 2019). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της αναγνώρισης των αναγκών των γυναικών στον σχεδιασμό της πόλης, για παράδειγμα τις μετακινήσεις από τον ιδιωτικό και στον δημόσιο χώρο και αντίστροφα, που σχετίζονται με την πόλη της φροντίδας. Παράλληλο μέλημα είναι να καταστεί η φροντίδα από ατομικό ζήτημα της κάθε φροντίστριας σε συλλογικό, ώστε να η διαχείριση να γίνεται με συλλογικές διαδικασίες, ιδανικά στο πλαίσιο της εκάστοτε κοινότητας.

Η πόλη της φροντίδας προωθεί τη συμμετοχικότητα και τη συνεργασία των κατοίκων και των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης, των ιδιωτικών επιχειρήσεων κ.ά., καθώς προτάσσει τις πολιτικές παρεμβάσεις για την κοινωνική ευημερία (bottom-linked προσέγγιση). Σημαντική είναι

επίσης και η συμμετοχή φορέων και συλλογικοτήτων (εκτός κράτους/τοπικής αυτοδιοίκησης και επιχειρήσεων), όπως διάφοροι σύλλογοι ή ομάδες γειτονιάς. Με αυτόν τον τρόπο, ενθαρρύνεται η συμμετοχή στις συλλογικές διαπραγματεύσεις για τον σχεδιασμό και τη συνδιαχείριση της πόλης. Επιπλέον, η συμμετοχή καθιστά δυνατή τη συλλογή των εμπειριών των κατοίκων, όλης αυτής της γνώσης που συσσωρεύει η γειτονιά από τον πιο κοντινό της καθημερινό χώρο. Πρόκειται για μια συλλογική κατασκευή γνώσης από που βασίζεται στη συμμετοχή. Επίσης αποτελεί για ορισμένες ομάδες ένα σημαντικό εργαλείο ενδυνάμωσης (Marchioni, 2001· Cano, Sabariego και Folgueiras, 2019· Villasante, 2000).

Η πόλη της φροντίδας, που αμοιβαία φροντίζεται και φροντίζει, είναι η πόλη που απευθύνεται σε όλα τα άτομα που κινούνται και ζουν εντός της. Η οπτική του φύλου, μέσω της αναγνώρισης ενός ευρύτερου φάσματος αναγκών και λειτουργιών μέσα στην πόλη, φωτίζει τις ανάγκες που προκύπτουν και από άλλες κοινωνικά ευαίσθητες, ευάλωτες ή μειονοτικές ομάδες, και μετατρέπει τις πόλεις σε δημόσιους χώρους σχεδιασμένους και φιλικούς για όλες.

4.3 Το δικαίωμα των γυναικών στην πόλη

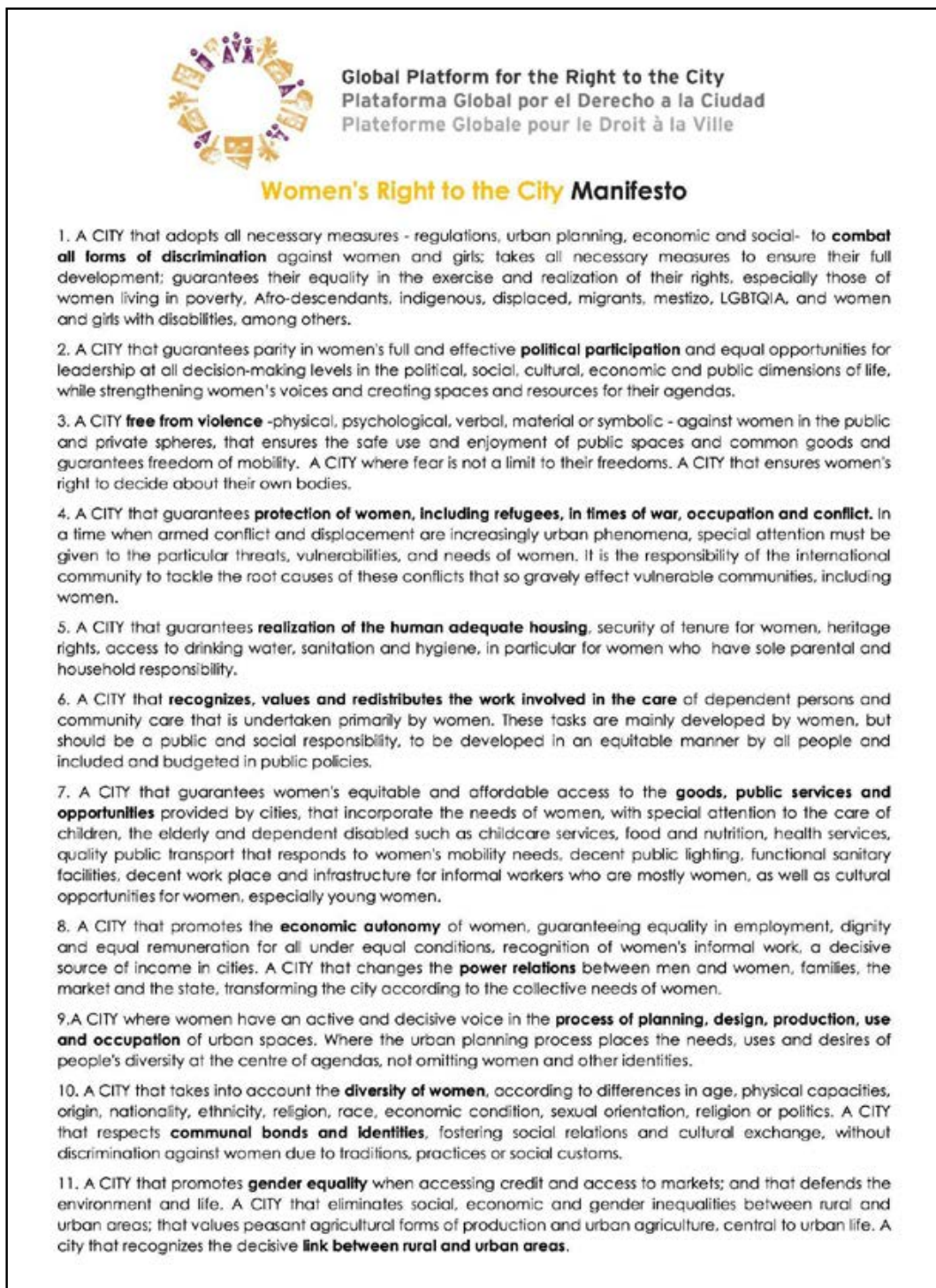
Η Παγκόσμια Πλατφόρμα για το Δικαίωμα στην Πόλη (Global Platform for the Right to the City) δημιουργήθηκε τον Νοέμβριο 2014, στη διεθνή συνάντηση για το Δικαίωμα στην Πόλη που πραγματοποιήθηκε στην Βραζιλία, μετά από πρωτοβουλία του διεθνούς συντονιστικού του UN Habitat και του Ινστιτούτου Polis της Βραζιλίας.

Το 2019, η ομάδα εργασίας GenderHub του UN Habitat επεξεργάστηκε και δημοσιοποίησε το κείμενο-διακήρυξη «**Το δικαίωμα των γυναικών στην πόλη**» (Women's right to the city) (βλ. Εικόνα 3). Οι έντεκα θεματικές του κειμένου αναφέρονται σε μια πόλη:

1. που υιοθετεί όλα τα αναγκαία μέτρα για την **καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων** εις βάρος των γυναικών και των κοριτσιών
2. που εγγυάται την ισότητα στην πλήρη και αποτελεσματική **πολιτική συμμετοχή** των γυναικών
3. **ελεύθερη από βία** απέναντι στις γυναίκες στη δημόσια και στην ιδιωτική σφαίρα
4. που εγγυάται την **προστασία των γυναικών, και των γυναικών-προσφύγων, σε περιόδους πολέμου, κατοχής και συγκρούσεων**
5. που εγγυάται την **πρόσβαση σε προσιτή κατοικία**
6. που **αναγνωρίζει, εκτιμά και αναδιανέμει την εργασία φροντίδας**, την οποία αναλαμβάνουν κυρίως οι γυναίκες
7. που εγγυάται την ισότιμη και προσιτή πρόσβαση των γυναικών σε **αγαθά, ευκαιρίες και δημόσιες υπηρεσίες**
8. που προωθεί την **οικονομική αυτονομία** των γυναικών
9. όπου οι γυναίκες έχουν ενεργό και αποφασιστικό λόγο στις **διαδικασίες σχεδιασμού, μελέτης, παραγωγής και χρήσης του χώρου**
10. που λαμβάνει υπόψη τη **διαφορετικότητα των γυναικών**, ανάλογα με την ηλικία, τις φυσικές ικανότητες, την καταγωγή, την εθνικότητα, την εθνότητα, τη θρησκεία, τη φυλή, την οικονομική κατάσταση, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τη θρησκεία ή την πολιτική τοποθέτηση
11. που προάγει την **ισότητα των φύλων** στην πρόσβαση σε αγαθά και αγορές, που υπερασπίζεται το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής

Το κείμενο αναφέρεται στις γυναίκες ως έμφυλα υποκείμενα, με τα χαρακτηριστικά που αποδίδει σε αυτές το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ζουν.

Επιπλέον, επισημαίνει ότι αυτές δεν ταιριάζουν στο γενικευμένο πρότυπο του «μέσου χρήστη», που συνήθως χρησιμοποιείται στις διαδικασίες σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικών. Οι έντεκα θεματικές στις οποίες εστιάζει καλύπτουν όλο το φάσμα της καθημερινής ζωής, από την πολιτική και την οικονομία, την εργασία και τη στέγη έως την πρόσβαση και χρήση του δημόσιου χώρου.

Εικόνα 3. Women's Right to the City Manifesto. UN - Global Platform for the Right to the City, 2019.

· παράδειγμα ·

Το δικαίωμα των γυναικών στην πόλη του Πειραιά

Στις δημοτικές εκλογές του 2019, γυναίκες από τη δημοτική παράταξη «Πειραιάς για Όλους» πήραν την πρωτοβουλία και συνδιαμόρφωσαν ένα πολιτικό κείμενο αρχών για την πόλη τους, τον Πειραιά, που θα τις λάμβανε υπόψη (βλ. Εικόνα 4). Η αφετηρία του προβληματισμού και του κειμένου ήταν το παραπάνω κείμενο-διακήρυξη του GenderHub του UN Habitat που είχε κυκλοφορήσει εκείνο το διάστημα.

Οι γυναίκες που πήραν την πρωτοβουλία συμπύκνωσαν σε επτά σημεία τις θέσεις τους, υιοθετώντας την πλειοψηφία των θεματικών της διακήρυξης του UN Habitat. Επέλεξαν να εστιάσουν σε αυτές που αφορούσαν περισσότερο την πόλη τους, την συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η σχετική εκδήλωση «Γυναίκες και πόλη» ήταν από τις πιο πολυπληθείς της συγκεκριμένης προεκλογικής περιόδου, με την πλειοψηφία των παρευρισκόμενων να είναι γυναίκες.

Το δικαίωμα των γυναικών στην πόλη του Πειραιά

1. Ο Πειραιάς είναι μια πόλη, στην οποία δεν υπάρχει καμία μέριμνα για την καταπολέμηση των διακρίσεων κατά των γυναικών και των κοριτσιών. Απουσιάζουν οι πολιτικές, που είναι ικανές να συμβάλλουν στην πλήρη ανάπτυξη των γυναικών, στην ισότητα στην άσκηση των δικαιωμάτων τους, στην πολιτική τους συμμετοχή, στην καθημερινή δραστηριότητά τους στην πόλη. Με κορυφαίο και επείγον το ζήτημα της έμφυλης βίας, διαπιστώνεται η ανεπάρκεια αυτής της δημοτικής αρχής, όπως και όλων των προηγούμενων να υποστηρίζει τις γυναίκες και τα κορίτσια, που κινδυνεύουν να υποστούν ή υφίστανται βία.
2. Όσοι και Όσες υποστηρίζουμε την υποψηφιότητα του Νίκου Μπελαβίλα για το Δήμο Πειραιά διεκδικούμε μια πόλη
 - που υιοθετεί όλα τα απαραίτητα μέτρα κατά των έμφυλων διακρίσεων στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, με έμφαση στις γυναίκες που ζουν σε συνθήκες φτώχειας ή ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες και αντιμετωπίζουν έναν επιθετικό σεξισμό, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει ακόμα και η ζωή τους.
 - που παρέχει ίσες ευκαιρίες σε όλα τα επίπεδα λήψης των αποφάσεων για μια ουσιαστική πολιτική συμμετοχή των γυναικών στις αποφάσεις της πόλης, η οποία ενισχύει τις φωνές των γυναικών και διαθέτει ανάλογους χώρους συνενόησης και συναπόφασης.
 - που είναι απαλλαγμένη από τη βία ή την απειλή της βίας στους δημόσιους χώρους και εγγυάται την ελευθερία της κινητικότητας των γυναικών.
 - που αναγνωρίζει, εκτιμά και ανταποδίδει το έργο των γυναικών για τη φροντίδα των ατόμων, που έχουν ανάγκη.
 - που εγγυάται δίκαιη και οικονομικά προσιτή πρόσβαση των γυναικών στα κοινά αγαθά, τις δημόσιες υπηρεσίες και τις ευκαιρίες, που παρέχουν οι πόλεις.
 - όπου οι γυναίκες έχουν μια ενεργή και αποφασιστική φωνή στη διαδικασία του προγραμματισμού, του σχεδιασμού, της παραγωγής, της χρήσης και της οικειοποίησης των χώρων της πόλης χωρίς να παραλείπονται και άλλες ταυτόπτες φύλου.
 - που προωθεί την κοινοτική ταυτότητα, λαμβάνοντας υπόψη την ποικιλομορφία των γυναικών, ανάλογα με τις διαφορές τους στην ηλικία, τη φυσική κατάσταση, την προέλευση, την εθνικότητα, την εθνότητα, τη θρησκεία, τη φυλή, την οικονομική κατάσταση, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τη θρησκεία ή την πολιτική ταυτότητα.

ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ: Γρ. Λαμπράκη 101, Πειραιάς
 www.pireas4all.gr
 @pireas4all

Εικόνα 4. Το δικαίωμα των γυναικών στην πόλη του Πειραιά. Δημοτική παράταξη «Πειραιάς για Όλους», 2019.

4.4 Διεκδικώντας έναν συμπεριληπτικό αστικό χώρο

Το αίτημα για τη συμπεριληπτική πόλη—όποιον τίτλο και αν παίρνει—παραμένει κεντρικό επίδικο και δεν αποτελεί παροδικό φαινόμενο. Βασικός στόχος αυτής της έκθεσης είναι η κατανόηση της σύγχρονης πόλης και η αξιοποίηση εργαλείων και μεθόδων για τον συμμετοχικό ανασχεδιασμό της, προς μια κατεύθυνση συμπερίληψης σε διαφορετικές κλίμακες. Αποπειραθήκαμε να αναδείξουμε τον πλούτο της συζήτησης για την πόλη από την οπτική του φύλου και τις διαφορετικές πτυχές του. Η παραδοχή ότι ο χώρος δεν είναι ουδέτερος αποτελεί βασική αρχή του φεμινιστικού σχεδιασμού, μέσα από την οποία αποκαλύπτονται χωρικές ανισότητες που επηρεάζουν ένα εύρος υποκειμενικότητων. Όλες αυτές οι ομάδες κινούνται στην πόλη, εργάζονται, κατοικούν, διαμορφώνουν τους χώρους τους παρά τα εμπόδια. Η έκθεση προσπάθησε να καλύψει τις διαφορετικές κλίμακες της πόλης, από τη διακυβέρνησή και τις εθνικές και διεθνείς (ευρωπαϊκές) πολιτικές, μέχρι την καθημερινή ζωή. Καθώς αυτές οι κλίμακες δεν μπορούν να απομονωθούν, στο κείμενο προσπαθήσαμε να αποφύγουμε τον διαχωρισμό τους και να αναδείξουμε το πώς αλληλοεπηρεάζονται.

Βασικό ζήτημα που αναδεικνύεται, τόσο στους διερευνητικούς περιπάτους που υλοποιεί η Urbana όσο και στις εκθέσεις διεθνών οργανισμών για τη χάραξη πολιτικών, είναι η ανάγκη για συλλογή και επεξεργασία δεδομένων ως προς το φύλο, και ιδανικά για ομάδες διαφορετικών κοινωνικών χαρακτηριστικών. Συμμετοχικές διαδικασίες που συμπεριλαμβάνουν όλες, συνυπολογίζοντας τα διαφορετικά τους χαρακτηριστικά, θα έπρεπε να αποτελούν προϋπόθεση για όλα τα στάδια του σχεδιασμού και της υλοποίησης αποφάσεων για την πόλη. Μέσα από αυτούς τους μηχανισμούς μπορούν να διαγνωστούν προβλήματα, να προταθούν λύσεις και να υλοποιηθούν προτάσεις που θα μεταμορφώσουν σταδιακά τον χώρο της πόλης.

Ήταν βασική επιλογή των συντακτριών να αναδείξουμε βασικές θεματικές, να προτείνουμε διαδικασίες για τη συμμετοχή των γυναικών και άλλων έμφυλων υποκειμενικότητων και να αναδείξουμε πώς στοιχεία και παράμετροι αστικής ποιότητας επηρεάζουν τον χώρο της πόλης όσον αφορά τα φύλα. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες και αναγνωρίζοντας ότι οι γυναίκες δεν αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο, όπως αναλύσαμε στην πρώτη ενότητα, θα ήταν αναντίστοιχο να παρουσιάσουμε συμπεράσματα που να προτείνουν ομογενοποιημένες λύσεις, οι οποίες μπορούν να εφαρμοστούν άμεσα σε κάθε χωρικό και κοινωνικό πλαίσιο. Τέτοιες λύσεις αντιγραφής δεν υπάρχουν. Αντί αυτού, επιλέξαμε να σταχυολογήσουμε και να αναφερθούμε σε παραδείγματα από άλλες χώρες που μπορούν να αποτελέσουν αφετηρία για σκέψη και αναστοχασμό.

Πολλά από τα παραδείγματα τονίζουν ότι οι προτάσεις για μια συμπεριληπτική πόλη αποτελούν προτάσεις καλού σχεδιασμού, μέσα από τον οποίο επωφελούνται όλες και όλοι οι κάτοικοι.

Ο αστικός χώρος αποτελεί παραδειγματικό τόπο συνάντησης, κατανόησης και υλοποίησης των ιδεών της συμπερίληψης και της φροντίδας κι αυτές οι διαδικασίες σταδιακά μπορούν να φέρουν την κοινωνική αλλαγή που απαιτείται για να επιτευχθεί η έμφυλη ισότητα. Τα συμμετοχικά εργαλεία δεν τροφοδοτούν μόνο με δεδομένα όσους και όσες λαμβάνουν αποφάσεις, αλλά παράλληλα βοηθούν τις κατοίκους και χρήστριες της πόλης να οραματιστούν και να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους στην πόλη.

Δυστυχώς, σε ένα πλαίσιο περιορισμένων προϋπολογισμών και σχεδιασμού της πόλης με τη μορφή του κατεπείγοντος, πολλές από αυτές τις προτάσεις παραγκωνίζονται και οι συνέπειες δεν είναι ίδιες για όλες.

Η συμπεριληπτική πόλη και η πόλη της φροντίδας δεν πρέπει να παραμείνουν ουτοπικά οράματα, αλλά πρέπει να γίνουν πράξη. Σε αυτό το πλαίσιο απαιτείται η ένταξη της έμφυλης οπτικής και της έμφυλης ανάλυσης των επιπτώσεων στις αποφάσεις για τον σχεδιασμό του χώρου, στη θέσπιση πολιτικών και στη διαχείριση των οικονομικών πόρων. Απαιτούνται δηλαδή παράλληλα δράσεις εκ των άνω και από τα κάτω που θα θέσουν διαφορετικές προϋποθέσεις και προτεραιότητες. Ο αστικός χώρος αποτελεί παραδειγματικό τόπο συνάντησης, κατανόησης και υλοποίησης των ιδεών της συμπερίληψης και της φροντίδας κι αυτές οι διαδικασίες σταδιακά μπορούν να φέρουν την κοινωνική αλλαγή που απαιτείται για να επιτευχθεί η έμφυλη ισότητα. Τα συμμετοχικά εργαλεία δεν τροφοδοτούν μόνο με δεδομένα όσους και όσες λαμβάνουν αποφάσεις, αλλά παράλληλα βοηθούν τις κατοίκους και χρήστρες της πόλης να οραματιστούν και να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους στην πόλη.

Παράρτημα

Νομοθετικό πλαίσιο πολιτικών ισότητας

Νόμος 4604 (ΦΕΚ 50/Α/26.03.2019): Προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων, πρόληψη και καταπολέμηση της έμφυλης βίας - Ρυθμίσεις για την απονομή Ιθαγένειας - Διατάξεις σχετικές με τις εκλογές στην Τοπική Αυτοδιοίκηση - Λοιπές διατάξεις.

Άρθρο 4

Κεντρικοί, περιφερειακοί και τοπικοί μηχανισμοί και φορείς για την πραγμάτωση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων

1. α. Ο εθνικός μηχανισμός για την ισότητα των φύλων περιλαμβάνει το σύνολο των υπηρεσιών και φορέων, οι οποίοι είναι αρμόδιοι σε επίπεδο κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό, για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών, μέτρων και δράσεων για την προώθηση της ισότητας των φύλων και για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών, καθώς και για την παρακολούθηση και αντιμετώπιση των διακρίσεων λόγω φύλου, ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

β. Σε κεντρικό επίπεδο, ο εθνικός μηχανισμός περιλαμβάνει τη Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων («ΓΓΙΦ»), το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας («ΚΕΘΙ»), τις υπηρεσιακές μονάδες των Υπουργείων για την Ισότητα των Φύλων και τον Συνήγορο του Πολίτη (Τομέας Ίσης Μεταχείρισης).

γ. Σε περιφερειακό επίπεδο, περιλαμβάνει τις Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας των περιφερειών, το Αυτοτελές Γραφείο Ισότητας σε κάθε περιφέρεια, καθώς και τον Τομέα Ισότητας της Ένωσης Περιφερειών και το Γραφείο Ισότητας των Φύλων της Ένωσης Περιφερειών Ελλάδας (ΕΝΠΕ) που συνιστώνται, σύμφωνα με την παρ. 9 του άρθρου 282 του ν. 3852/2010.

δ. Σε τοπικό επίπεδο, περιλαμβάνει τις υπηρεσιακές μονάδες άσκησης κοινωνικής πολιτικής και πολιτικών ισότητας των φύλων, σύμφωνα με το άρθρο 97 του ν. 3852/2010, τις Δημοτικές Επιτροπές Ισότητας, καθώς και την Επιτροπή Ισότητας της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας και το Γραφείο Ισότητας της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας που συνιστώνται, σύμφωνα με την παρ. 9 του άρθρου 282 του ν. 3852/2010.

2. Η ΓΓΙΦ είναι αρμόδια για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των εθνικών πολιτικών ισότητας για την εξάλειψη των έμφυλων διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας των φύλων και ιδίως:

α) συντάσσει και εφαρμόζει το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων («ΕΣΔΙΦ»), έπειτα από διαβούλευση με γυναικείες και φεμινιστικές οργανώσεις, μη κυβερνητικές οργανώσεις, καθώς και άλλους κοινωνικούς φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και παρακολουθεί την εφαρμογή του,

β) έχει την ευθύνη σύνταξης και υποβολής, ύστερα από έγκριση του εποπτεύοντος Υπουργού, της εθνικής έκθεσης στην επιτροπή CEDAW του ΟΗΕ και παρακολουθεί την εφαρμογή των κυρωθεισών από τη Βουλή διεθνών συμβάσεων για την Ισότητα των Φύλων,

γ) υποστηρίζει και συντονίζει την ανάπτυξη των δράσεων των υπηρεσιών, κεντρικών και πε-

ριφερειακών, του Δημοσίου, των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.), καθώς και των Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.), εφόσον ανήκουν στη Γενική Κυβέρνηση, για την προώθηση της Ισότητας των Φύλων,

δ) είναι αρμόδια για τον συντονισμό, την υλοποίηση, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των πολιτικών και μέτρων πρόληψης και καταπολέμησης κάθε μορφής βίας που καλύπτεται από τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Σύμβαση Κωνσταντινούπολης, που κυρώθηκε με τον ν. 4531/2018, Α' 62).

3. Το ΚΕΘΙ, ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.) που εποπτεύεται από το Υπουργείο Εσωτερικών, συντονίζει, προάγει και εκπονεί έρευνες και μελέτες σε θέματα ισότητας των φύλων και υλοποιεί εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα δράσης για τη συμβουλευτική υποστήριξη των γυναικών και την κοινωνική και εργασιακή ένταξή τους.

4. Το Εθνικό Συμβούλιο Ισότητας των Φύλων του άρθρου 9 του παρόντος.

Άρθρο 6

Προσθήκη άρθρου 70Α στον ν. 3852/2010 (Α' 87) Δημοτική Επιτροπή Ισότητας

Στον ν. 3852/2010, προστίθεται άρθρο 70Α ως εξής:

«Άρθρο 70Α

Δημοτική Επιτροπή Ισότητας

1. Σε κάθε δήμο συνιστάται Δημοτική Επιτροπή Ισότητας, η οποία είναι συμβουλευτικό, προς το δημοτικό συμβούλιο, όργανο με τις εξής αρμοδιότητες:

α) σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία του δήμου, συμμετέχει και υποστηρίζει την ένταξη της ισότητας των φύλων στις πολιτικές του δήμου, εισηγείται και συμμετέχει στην εκπόνηση σχεδίων δράσης για την ισότητα των φύλων σε τοπικό επίπεδο,

β) διατυπώνει προτάσεις και εισηγείται προς τα αρμόδια όργανα του δήμου, τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για την προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής,

γ) συνεργάζεται με την Περιφερειακή Επιτροπή Ισότητας των Φύλων, τις αρμόδιες, κατά περίπτωση, υπηρεσιακές μονάδες του δήμου και με δομές και συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της προώθησης θεμάτων ισότητας των φύλων και δικαιωμάτων των γυναικών σε τοπικό επίπεδο,

δ) συνεργάζεται με τις δομές του Δικτύου της ΓΓΙΦ για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών, καθώς και με φορείς της κοινωνίας των πολιτών.

2. Η Δημοτική Επιτροπή Ισότητας συγκροτείται με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου και αποτελείται από τα εξής μέλη:

α. Έναν (1) Αντιδήμαρχο ή εντεταλμένο ή δημοτικό/ή σύμβουλο ως Πρόεδρο.

β. Έναν (1) δημοτικό/ή σύμβουλο των λοιπών παρατάξεων του δημοτικού συμβουλίου.

γ. Έναν (1) υπάλληλο της Κοινωνικής Υπηρεσίας ή της Υπηρεσιακής Μονάδας Κοινωνικής Πολιτικής και Πολιτικών Ισότητας των Φύλων του δήμου.

δ. Έναν (1) εκπρόσωπο της Ένωσης Συλλόγων Γονέων του δήμου.

ε. Έναν (1) εκπρόσωπο τοπικού επαγγελματικού/εμπορικού συλλόγου ή συνεταιριστικής οργάνωσης.

στ. Έναν (1) εκπρόσωπο τοπικού γυναικείου/φεμινιστικού συλλόγου/φεμινιστικής οργάνωσης ή μη κυβερνητικής οργάνωσης με δράση στα θέματα της ισότητας των φύλων.

ζ. Δύο (2) εμπειρογνώμονες δημότες με ισότιμη εκπροσώπηση των φύλων.

Τα μέλη της Επιτροπής δεν λαμβάνουν για τη συμμετοχή τους σε αυτή κανενός είδους αμοιβή ή αποζημίωση.

Με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου καθορίζονται ο τρόπος επιλογής των μελών, η λειτουργία της και κάθε άλλο αναγκαίο θέμα για την οργάνωση της Επιτροπής.»

Άρθρο 7

Τροποποίηση του άρθρου 186 του ν. 3852/2010 – Περιφερειακή Επιτροπή Ισότητας – Αυτοτελές Γραφείο Ισότητας σε Περιφέρεια

Η παρ. VI του άρθρου 186 του ν. 3852/2010, αντικαθίσταται ως εξής:

«1. Σε κάθε περιφέρεια συνιστάται Περιφερειακή Επιτροπή Ισότητας των Φύλων, η οποία συγκροτείται με απόφαση του περιφερειακού συμβουλίου και αποτελείται από τα εξής μέλη:

α) τον αρμόδιο θεματικό Αντιπεριφερειάρχη ή εντεταλμένο περιφερειακό σύμβουλο, ως Πρόεδρο, όπως ορίζεται από τον οικείο Περιφερειάρχη,

β) έναν (1) εκπρόσωπο των δήμων της περιφέρειας, που υποδεικνύεται από την οικεία Περιφερειακή Ένωση Δήμων και είναι μέλος Δημοτικής Επιτροπής Ισότητας δήμου της οικείας περιφέρειας,

γ) έναν (1) υπάλληλο της υφιστάμενης υπηρεσιακής μονάδας άσκησης κοινωνικής πολιτικής και πολιτικών ισότητας των φύλων ή του αυτοτελούς Γραφείου Ισότητας ή της Διεύθυνσης Εσωτερικής Οργάνωσης και Λειτουργίας ή Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας ή Αναπτυξιακού Προγραμματισμού της οικείας περιφέρειας,

δ) έναν (1) κοινό εκπρόσωπο των επαγγελματικών επιμελητηρίων της οικείας περιφέρειας,

ε) έναν (1) εκπρόσωπο της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης της περίπτωσης α' της παρ. 1 του άρθρου 3 του ν. 4547/2018 (Α' 102), η οποία εδρεύει στην έδρα της περιφέρειας,

στ) έναν (1) κοινό εκπρόσωπο των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.) της οικείας περιφέρειας,

ζ) έναν (1) κοινό εκπρόσωπο των δικηγορικών συλλόγων, της οικείας περιφέρειας,

η) έναν (1) εκπρόσωπο αντιπροσωπευτικής γυναικείας/φεμινιστικής οργάνωσης ή μη κυβερνη-

τικής οργάνωσης με δράση στα θέματα της ισότητας των φύλων, της περιφέρειας που υποδεικνύεται από αυτή και

θ) έναν (η) εκπρόσωπο της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων που υποδεικνύεται από τον Γενικό Γραμματέα Ισότητας των Φύλων.

Τα μέλη των υποπεριπτώσεων β' έως και θ' ορίζονται με τους αναπληρωτές τους. Οι εκπρόσωποι των υποπεριπτώσεων δ', στ' και ζ' της παρούσας περίπτωσης ορίζονται με κοινή επιστολή των προέδρων των φορέων ή των πρυτάνεων αντίστοιχα. Ο μη ορισμός των μελών των περιπτώσεων του προηγούμενου εδαφίου δεν κωλύει τη συγκρότηση και τη λειτουργία της Επιτροπής.

Χρέη γραμματέα της Περιφερειακής Επιτροπής Ισότητας των Φύλων εκτελεί υπάλληλος της περιφέρειας, ο οποίος ορίζεται από τον Περιφερειάρχη.

Τα μέλη της Επιτροπής δεν λαμβάνουν για τη συμμετοχή τους σε αυτή κανενός είδους αμοιβή ή αποζημίωση.

2. Η περιφερειακή Επιτροπή Ισότητας των Φύλων έχει τις εξής αρμοδιότητες:

α. λαμβάνει υπόψη τις πολιτικές της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων και το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων, με σκοπό την ένταξη της ισότητας των φύλων στις πολιτικές της περιφέρειας,

β. εισηγείται και συμμετέχει στην κατάρτιση περιφερειακού σχεδίου ισότητας,

γ. διατυπώνει προτάσεις και εισηγείται προς τα αρμόδια όργανα της περιφέρειας τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για την προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής,

δ. συνεργάζεται με τις Δημοτικές Επιτροπές Ισότητας, τις αρμόδιες υπηρεσιακές μονάδες της περιφέρειας, με το Αυτοτελές Γραφείο Ισότητας της περιφέρειας, καθώς και με λοιπές δομές και συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της προώθησης θεμάτων ισότητας των φύλων και δικαιωμάτων των γυναικών,

ε. εισηγείται προς το περιφερειακό συμβούλιο την ένταξη έργων στις Συλλογικές Αποφάσεις Έργων Περιφέρειας (Σ.Α.Ε.Π.) που προωθούν τα ανωτέρω μέτρα και τις σχετικές δράσεις ενημέρωσης και πληροφόρησης των πολιτών,

στ. συνεργάζεται με τις δομές του Δικτύου της ΓΓΙΦ για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών, στην περιφέρεια, καθώς και με φορείς της κοινωνίας των πολιτών,

ζ. επιδιώκει τη διασφάλιση και προώθηση της ισότητας των φύλων και την εξάλειψη των έμφυλων στερεοτύπων μέσα από δράσεις επικοινωνίας και ευαισθητοποίησης πολιτών της περιφέρειας.

3. Σε κάθε περιφέρεια συνιστάται Αυτοτελές Γραφείο Ισότητας, το οποίο υπάγεται απευθείας στον Περιφερειάρχη.

Το Αυτοτελές Γραφείο Ισότητας στελεχώνεται από δύο (2) τουλάχιστον υπαλλήλους της περιφέρειας με απόφαση του Περιφερειάρχη και έχει τις εξής αρμοδιότητες:

- α) συλλέγει και επεξεργάζεται τα στοιχεία που αφορούν την ενσωμάτωση της ισότητας των φύλων στις πολιτικές, στις δράσεις και στα προγράμματα της περιφέρειας,
- β) αποτιμά τις πολιτικές και τις δράσεις της περιφέρειας για την εξάλειψη των διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών και καταρτίζει σχετική έκθεση την οποία ο Περιφερειάρχης υποβάλλει τον Δεκέμβριο κάθε έτους προς το περιφερειακό συμβούλιο,
- γ) συνεργάζεται με την Περιφερειακή Επιτροπή Ισότητας των Φύλων,
- δ) διασφαλίζει τη συνεργασία των υπηρεσιών της περιφέρειας με την ΓΓΙΦ, ώστε να διευκολύνεται σε περιφερειακό επίπεδο η ανάπτυξη των δράσεων και των προγραμμάτων που άπτονται των πολιτικών της ΓΓΙΦ και των κατευθύνσεων του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ισότητα των Φύλων, όπως διαμορφώνονται κάθε φορά.»

Βιβλιογραφία

- Acker, J. (2004). "Gender, Capitalism and Globalization". *Critical Sociology*, 30(1), 17–41. <https://doi.org/10.1163/156916304322981668>
- Acs, Z., Bomsa, N., & Sternberg, R. (2008). *The Entrepreneurial Advantage of World Cities - Evidence from Global Entrepreneurship*. Monitor Data SCALES-initiative H200810. Zoetemeer: Netherlands Ministry of Economic Affairs.
- Ahl, H., & Nelson, T. (2015). "How policy positions women entrepreneurs: A comparative analysis of state discourse in Sweden and the United States". *Journal of Business Venturing*, 30, 213-291.
- Ajuntament de Barcelona & Àrea d'Ecologia Urbana. (2019). *Manual d'urbanisme de la vida quotidiana: Urbanisme amb perspectiva de gènere*. Ajuntament de Barcelona.
- Alene, E. T. (2020). "Determinants that influence the performance of women entrepreneurs in micro and small enterprises in Ethiopia". *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 9:24.
- Association for Progressive Communications. (2017). *Online Gender-Based Violence: A Submission from the Association for Progressive Communications to the United Nations Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences*. Johannesburg: Association for Progressive Communications.
- Argiropoulos, C., Galanos, G., & Poufinas, T. (2021). "Entrepreneurship, Income Inequality and Public Spending: A Spatial Analysis into Regional Determinants of Growing Firms in Greece". *International Advancements in Economic Research*, 27, pp. 197-218. <https://doi.org/10.1007/s11294-021-09832-5>
- Audretsch, D. B., Belitski, M., & Desai, S. (2015). "Entrepreneurship and economic development in cities". *The Annals of Regional Science*, 55(1): 33-60.
- Barcelona City Council (2020). *Feminist methodological guidelines. Gender impact assessment of economic policy: municipal budget and tax system*. Barcelona: Barcelona City Council.
- Barton, G. (2016). *Don't Get a Job... Make a Job: How to make it as a creative graduate*. London: Laurence King Publishing.
- Beebejaun, Y. and Grimshaw, L. (2011), "Is the 'new deal for communities' a new deal for equality?", Getting Women on Board in Neighbourhood Governance'. *Urban Studies*. 48 (pp. 1997-2011).
- Block, F., & Hirschhorn, L. (1979). "New productive forces and the contradictions of contemporary capitalism". *Theory and Society*, 7(3): 363-395.
- Blumenberg, E. (1998). "Gender Equity Planning: Inserting Women into Local Economic Development." *Journal of Planning Literature* no. 13 (2):131-146. doi: 10.1177/088541229801300201
- Bock, Bettina B. (2015). "Gender mainstreaming and rural development policy; the trivialisation of rural gender issues." *Gender, Place & Culture* no. 22 (5):731-745. doi: 10.1080/0966369X.2013.879105
- Bondi, L., & Rose, D. (2003). "Constructing gender, constructing the urban: a review of Anglo-American feminist geography". *Gender, Place & Culture*, 10(3), 229-245. doi: 10.1080/0966369032000114000
- Braidford, P., Stone, I., & Tesfaye, B. (2013). "Gender, disadvantage and enterprise support - lessons from women's business centres in North America and Europe". *Journal of Small Businesses and Enterprise Development*, 20(1): 143-164.
- Business Wales, The Good Practice Guide for Incubator Spaces and Co-working Hub, Welsh Government. https://businesswales.gov.wales/sites/main/files/documents/WGSEW_Good%20Practice%20Guide%2024pp%20ENG_V5.pdf
- Cahill, R., Doody, L., & Saunders, K. (2020). *Travelling in a woman's shoes*. Dublin: Transport Infrastructure Ireland, Arup.
- Candiracci, S., Power, K., Bafbayar, I., Chakraborty, R., Jones, J., Robinson, S., & Williams, R. (2022). *Cities Alive: Designing cities that work for women*. Arup, University of Liverpool, UNDP.
- Cano, A. B., Sabariego, M. & Folguez, P. (2019). "La participación co-munitaria de los jóvenes en contextos urbanos vulnerables: aportaciones desde un diagnóstico colaborativo en el área metropolitana de Barcelona (España)". *OBETS. Revista de Ciencias Sociales*, 14(2): 313-342. doi: 10.14198/OBETS2019.14.2.02
- Ceia, V., Nothwehr, B., & Wagner, L. (2021). "Gender and Technology: A Rights-based and Intersectional Analysis of Key Trends." In Boston: Oxfam Research. <https://www.oxfamamerica.org/explore/research-publications/gender-and-technology-a-rights-based-and-intersectional->

- analysis-of-key-trends/.
- CIDA. (1997). *The why and how of gender-sensitive indicators: a project level handbook*. Gatineau: Canadian International Development Agency.
- Cities Alliance. (2020). *Cities for Women: Urban assessment framework through a gender lens*. Brussels: Cities Alliance.
- Chroni S.A., and Kavoura A. (2022). "From Silence to Speaking Up About Sexual Violence in Greece: Olympic Journeys in a Culture That Neglects Safety". *Front. Psychol.* 13:862450. doi: 10.3389/fpsyg.2022.862450
- Col·lectiu Punt 6. (2014). *Mujeres Trabajando. Guía de reconocimiento urbano con Perspectiva de Género*. https://www.punt6.org/wp-content/uploads/2022/04/libro_Mujeres-trabajando_ES.pdf
- Col·lectiu Punt 6. (2019). *Urbanismo Feminista. Por una transformación radical de los espacios de vida*. Virus Ed. https://www.punt6.org/wp-content/uploads/2022/04/libro_Urbanismo-feminista_ES.pdf
- Community led housing London (2023), "Older Women's Co-Housing" (online Διαθέσιμο στο <<https://www.communityledhousing.london/project/older-womens-co-housing/>> (τελευταία πρόσβαση: 26.05.2023)
- Cramer, F. (2014). "What is 'Post-digital'?" *A Peer-Reviewed Journal*, 3(1).
- Crenshaw, K. (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine", *Feminist Theory and Antiracist Politics*, *University of Chicago Legal Forum*: Vol. 1989, Article 8.
- Darke, J. (1996). "The man-shaped city". In C. Booth, J. Darke & S. Yeandle (Eds.), *Changing Places: Women's lives in the city* (pp. 88-99). London: Chapman.
- Day, K. (2011). "Feminist approaches to urban design". In T. Banerjee, & A. Loukaitou-Sid, *Companion to Urban Design*, pp. 150-161. London and New York: Routledge.
- Dear, M. J. (2001). *From Chicago to L. A.: Making Sense of Urban Theory*. <https://doi.org/10.1604/9780761920946>
- Decidim -free open-source democracy, <https://www.decidim.barcelona/>, decidim.org
- Dyck, I. (2005). "Feminist geography, the 'everyday' and the local-global relations: hidden spaces of place-making", *The Canadian Geographer*, 49:3, pp. 233-243.
- EIGE (2016). *GENDER IMPACT ASSESSMENT Gender Mainstreaming Toolkit*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Elkin, L. (2017), *Flâneuse: Women walk the city in Paris, New York, Tokyo, Venice and London*, Vintage.
- Emancipator, Imagine Toolkit, <https://www.emancipator.nl/wp-content/uploads/2018/06/IMAGINE-Toolkit-EN.pdf>
- European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, *Horizon Europe guidance on gender equality plans –*, Publications Office of the European Union, 2021. Διαθέσιμο στο <https://data.europa.eu/doi/10.2777/876509> (τελευταία πρόσβαση: 17.05.2023)
- Fabre, E. A., Levonen, T., Lahoud, C., & Martinuzzi, C. (2022). *Her City: a guide for cities to sustainable and inclusive urban planning and design together with girls*. Kenya: United Nations Human Settlements Programme.
- Gehl, J. (2011). *Life between Buildings: Using Public Space*. Washington DC: Island Press.
- Gerència d'Ecologia Urbana, Àrea d'Ecologia, Urbanisme i Mobilitat, & Direcció d'Espais Verds i Biodiversitat. (2019). *Pla del joc a l'espai públic de Barcelona amb horitzó 2030*. Ajuntament de Barcelona.
- Gilbert, M. (2010). "Theorizing Digital and Urban Inequalities." *Information, Communication & Society* no. 13 (7):1000-1018. doi: 10.1080/1369118X.2010.499954
- Gilbert, M., & Masucci, M. (2005). "Moving Beyond "Gender and Gis" to a Feminist Perspective on Information Technologies: The Impact of Welfare Reform on Women's it Needs." In Lise Nelson and Joni Seager (Eds.), *A Companion to Feminist Geography*. London: Blackwell.
- Global Platform for the Right to the City, <https://www.right2city.org/the-platform/>
- Greed, C. H. (2003). *Women and Planning: Creating Gendered Realities*. Taylor & Francis.
- Gorman-Murray, A., Prior, J., de Leeuw, E., & Jones, J. (2022). *Queering Cities in Australia: Making public spaces more inclusive through urban policy and practice*. Arup, Western Sydney University, UNSW, UTS.
- Guide, s. (2022). "European Union | 2022 | Gender Equality Index | European Institute for Gender

- Equality". European Institute for Gender Equality. Διαθέσιμο στο <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/country> (τελευταία πρόσβαση: 07.03.2023)
- Halabisky, D. (2018). "Policy Brief on Women's Entrepreneurship" *OECD SME and Entrepreneurship Papers* (Vol. 8). Paris: OECD Publishing.
- Hayden, D. (1985). "What Would a Non-Sexist City Be Like? Speculations on Housing, Urban Design, and Human Work". *Ekistics*, 52 (310), 99-107.
- Himmelweit, S. (Ed.) (2000). *Inside the Household: From Labour to Care*. London: Palgrave Macmillan.
- Horelli, L. & Damyanovic, D. (2019). "Evaluation of spatial development from the gender+ perspective: A methodological proposal." In Barbara Zibell, Doris Damyanovic and Ulrike Sturm (Eds.), *Gender Approaches to Spatial Development in Europe: Perspectives, Similarities, Differences*, pp. 157-180. London and New York: Routledge.
- Hudson, C. and Rönnblom, M. (2020), "Is an 'other' city possible? Using feminist utopias in creating a more inclusive vision of the future city", *Futures*, 121 (102583). <https://doi.org/10.1016/j.futures.2020.102583>
- International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank (2020). *Handbook for gender-inclusive urban planning design*, World Bank Publications.
- Jacobs, J. (1993). *The Death and Life of Great American Cities*. New York, NY: Vintage Books.
- Jahan, S., and Mukhopadhyay, T. (2016). "Is gender equality destined to remain our perpetual aspirational dream?", <https://hdr.undp.org/content/gender-equality-destined-remain-our-perpetual-aspirational-dream>.
- Kalandides, A. (2018), "Citizen participation: towards a framework for policy assessment", *Journal of Place Management and Development*, 11 (2), 152-164.
- Kalms, N. 2017. "Digital technology and the safety of women and girls in urban space: Personal safety Apps or crowd-sourced activism tools?" In Hélène Frichot, Catharina Gabrielsson and Helen Runting (Eds.), *Architecture and Feminisms: Ecologies, Economies, Technologies*, pp. 112-121. London: Routledge.
- Kern, L. (2020), *Feminist City: Claiming Space in a Man-Made World*. London: Verso Books.
- Kern, L. (2021), "Safety and the City: Why Women Have Never Relied on the Police for Protection", LitHub, 27.09.2021. Διαθέσιμο στο <<https://lithub.com/safety-and-the-city-why-women-have-never-relied-on-the-police-for-protection/>> (τελευταία πρόσβαση: 07.06.2023)
- Knopp, L. (1995). "Sexuality and urban space: a framework for analysis". In D. Bell & G. Valentine (Eds.), *Mapping desire: geographies of sexualities* (pp. 149-161). London and New York: Routledge.
- Koskela, H. (1997), "Bold Walk and Breakings": women's spatial confidence versus fear of violence. *Gender, Place and Culture*, v. 4:3, 301-319.
- Law, R. (1999). "Beyond 'women and transport': towards new geographies of gender and daily mobility". *Progress in Human Geography*, 23(4), 567-588.
- London Older Lesbian Cohousing (2023), <<https://lolcohousing.co.uk/>> (τελευταία πρόσβαση: 26.05.2023)
- Loroño-Leturiondo, M. & Illingworth, S. (2023). "Gender and placemaking: talking to women about clean air and sustainable urban environments in changing cities." *Journal of Place Management and Development* no. 16 (1):91-104. doi: 10.1108/JPM-04-2021-0035.
- Lozano-Torres, Y. (2021). "Planning befriends women: A look of a gender responsive city in the Colombian context recipient of the II award SEGIB-AECID in research on sustainable development in Ibero-America." *Iberoamerican Journal of Development Studies* no. 10 (1):310-336-336. doi: 10.26754/ojs_ried/ijds.559
- Maddocks, S. (2018). "From Non-Consensual Pornography to Image-Based Sexual Abuse: Charting the Course of a Problem with Many Names." *Australian Feminist Studies* no. 33 (97):345-361. doi: <https://doi.org/10.1080/08164649.2018.1542592>
- Marchioni, M. (2001). *Comunidad, Participación y Desarrollo: Teoría y Metodología de la Intervención Comunitaria*. Editorial Popular.
- Massy, D. (1991), "A global sense of place", *Marxism today*, June, pp. 24-29.
- Meet Barcelona, <https://www.meet.barcelona/en/visit-and-love-it/barcelona-lgbt-city> (τελευταία πρόσβαση: 17.05.2023)
- Micha, I. & Vaiou, D. (2019), *Alternative takes to the city*. ISTE and Wiley.
- Michaud A, Paquin S. (2002). "The security of urban women: practice, research, and partnerships".

- Injury Prevention: Journal of the International Society for Child and Adolescent Injury Prevention*. Suppl 4:IV15-6. DOI: 10.1136/ip.8.suppl_4.iv15. PMID: 12460950; PMCID: PMC1765504.
- Miralles-Guasch, C., Martínez Melo, M. & Marquet, O. (2015). "A gender analysis of everyday mobility in urban and rural territories: from challenges to sustainability", *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*. doi:10.1080/0966369X.2015.1013448
- Moser, C. O. N. (1993). *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training*. London: Routledge.
- New Ground Cohousing (2023), <<https://newgroundcohousing.uk/>> (τελευταία πρόσβαση: 26.05.2023)
- Ortiz Escalante, S., & Gutiérrez Valdivia, B. (2015). "Planning from below: using feminist participatory methods to increase women's participation in urban planning". *Gender & Development*, pp. 113-126.
- Paquin, S. (2002). *Guide pour un environnement urbain sécuritaire*. CAFSU : Femmes et ville.
- Palalić, R., Knezović, E., & Dana, L.-P. (2020). "Women's Entrepreneurship in the Former Yugoslavia: An Introduction". In R. Palalić, E. Knezović & L.-P. Dana (Eds.), *Women's Entrepreneurship in Former Yugoslavia: Historical Framework, Ecosystem, and Future Perspectives for the Region*, pp. 1-9. Cham: Springer Nature.
- Paricio, A., Estel. (2019). *La incorporació de la perspectiva de gènere en el disseny, la implantació i la gestió dels equipaments de la ciutat de Barcelona*. Departament de Transversalitat de Gènere, Gerència Municipal, Ajuntament de Barcelona.
- Powell, A., Scott, A. J., & Henry, N. (2020). "Digital Harassment and Abuse: Experiences of Sexuality and Gender Minority Adults." *European Journal of Criminology* no. 17 (2):199-233. doi: <https://doi.org/10.1177/1477370818788006>
- Project for Public Spaces. *What Is Placemaking?* (2007). Διαθέσιμο στο <https://www.pps.org/article/what-is-placemaking> (τελευταία πρόσβαση: 04.02.2023)
- Quintana Vigiola, G. (2022). "Understanding Place in Place-Based Planning: From Space- to People-Centred Approaches". *Land*, 11(11), 2000. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/land11112000>
- Reinwald, F., Roberts, M. & Kail, E. (2019). "Gender sensitivity in urban development concepts: the example of two case studies from London and Vienna." In B. Zibell, D. Damyanovic and U. Sturm, *Gender Approaches to Spatial Development in Europe: Perspectives, Similarities, Differences*, pp. 99-123. London and New York: Routledge.
- Robazza, G. & Kallitsis, P. (2021). "Integration of digital tools and the metabolism of the city." In A. Melis (Ed.) *Comunità Resilienti: una raccolta di brevi saggi sulla capacità adattiva delle città*, pp. 195-201. Rome: D Editore.
- Safetypin (2016). *Using Data to Build Safer Cities*, Gurgaon: Safetypin
- Safetypin (2023), <https://safetypin.com/> (τελευταία πρόσβαση: 26.05.2023)
- Sánchez de Madariaga, I. (2016). "Mobility of Care: Introducing New Concepts in Urban Transport". In M. Roberts, *Fair Shared Cities: The Impact of Gender Planning in Europe* (pp 16). Taylor & Francis Group.
- Sánchez de Madariaga, I. & Zucchini, E. (2019). "Measuring Mobilities of Care, a Challenge for Transport Agendas". In Joelsson, T., & Scholten, C. L. (Eds.). (2019). *Integrating Gender Into Transport Planning: From One to Many Tracks*. Springer International Publishing.
- Sansonetti, S., & Davern, E. (2021). *Women and Transport*. European Parliament.
- Sarri, K. & Trihopoulou, A. (2004). "Female entrepreneurs' personal characteristics and motivation: a review of the Greek situation". *Women in Management Review*, 20(1), 463-478.
- Simonsen, K. & Vaiou, D. (1996), "Women's lives and the making of the city: experiences from "north" and "south" of Europe", *International Journal of Urban and Regional Research*, 20 (3), pp. 446-465
- Simonsen, K. (2003), "The Embodied City: From Bodily Practice to Urban Life". In J. Öhman and K. Simonsen (Eds.), *Voices from the North: New Trends in Nordic Human Geography*, Aldershot, pp. 157-172
- Sharp, Rhonda, and Ray Broomhill. 1990. "Women and Government Budgets." *Australian Journal of Social Issues* no. 25 (1):1-14.
- Torring, J., Sørensen, E., & Røiseland, A. (2019). "Transforming the Public Sector Into an Arena for

- Co-Creation: Barriers, Drivers, Benefits, and Ways Forward”. *Administration & Society*, 51(5), 795–825. <https://doi.org/10.1177/0095399716680057>
- Special Eurobarometer 465: Gender Equality 2017 - Data Europa EU. (2017, November 20). European Data Portal. Διαθέσιμο στο https://data.europa.eu/data/datasets/s2154_87_4_465_eng?locale=en (τελευταία πρόσβαση: 09.03.2023)
- Spain, D. (1992). *Gendered spaces*. University of North Carolina Press.
- Siegel, R. (2012). *Nutzenevaluation Lares. Schlussbericht zuhanden des Projektes Lares* (Evaluation Lares. Final report for the Lares project). Bern: Zentrum für Bildungsevaluation, Pädagogische Hochschule Bern.
- Strydom, W., Puren, K. and Drewes, E. (2018), “Exploring theoretical trends in placemaking: towards new perspectives in spatial planning”, *Journal of Place Management and Development*, 11 (2), 165-180.
- Sturm U. et al (2019), “Gender sensitivity in neighbourhood planning: the example of case studies from Vienna and Zurich”. In Zibell B., Damyranovic D., Sturm U. (eds), *Gendered Approaches to Spatial Development in Europe. Perspectives, Similarities, Differences* (pp. 124-156). London and New York: Routledge.
- Terraza, H., Orlando, M. B., Lakovits, C., Lopes Janik, C., & Kalashyan, A. (2020). *Handbook for gender-inclusive urban planning*. Washington DC: The World Bank.
- United Nations (nd). “Women and the right to adequate housing”. Διαθέσιμο στο <<https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-housing/women-and-right-adequate-housing#publications>> (τελευταία πρόσβαση: 25.05.2023)
- UN Habitat. (2010). *Gender equality for smarter cities*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme.
- UN Women. (2016). *Gender Equality and the New Urban Agenda*. New York: UN Women.
- UN Women. (2017). *Safe Cities and Safe Public Spaces*. New York: UN Women.
- UN Women. (2020). *Safe cities and safe public spaces for women and girls global flagship initiative: second international compendium of practices*. New York: UN Women.
- UN Women. (2020a). *Rapid Assessment Tool: To Evaluate Gender Equality and Women’s Empowerment Results In Humanitarian Contexts*. New York: UN Women.
- Urban Development Vienna. (2013a). *Manual for Gender Mainstreaming in Urban Planning and Urban Development*. Vienna: Urban Development Vienna.
- Urban Development Vienna. (2013b). *Wettbewerb geschlechtssensible Parkgestaltung*. Vienna: Urban Development Vienna.
- Valentine, G. (1989), “The geography of women’s fear”, *Area*, v. 21, pp. 385-390.
- Van der Meulen, E. & Heynen, R. (2016). *Expanding the Gaze: Gender and the Politics of Surveillance*. Toronto: University of Toronto Press.
- Villasante, T. R. (2000). *La investigación social participativa: construyendo ciudadanía 1* (M. Montañés & J. Martí, Eds.). El Viejo Topo.
- Webb, D. (2021), “Placemaking and social equity: expanding the framework of creative placemaking”, *Artivate*, 3 (1), 35-48.
- Weisman, L. (1994). *Discrimination by Design: A Feminist Critique of the Man-made Environment*. University of Illinois Press.
- Wilson, E. (1992), “The invisible flaneur”, *New Left Review*, 191, 99.
- Wolf J. (1985), “The invisible flâneuse: Women and the literature of modernity”, *Theory, Culture, and Society*, 3, pp. 39-45.
- Women Entrepreneurs Finance Initiative. (2022). *The Case for Investing in Women*. Washington: International Finance Corporation.
- World Bank. (2020). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. World Bank. Διαθέσιμο στο <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020> (τελευταία πρόσβαση: 07.03.2023)
- World Wide Web Foundation. (2015). *Women’s Rights Online: Translating Access into Empowerment*. Geneva: World Wide Web Foundation.

- Αραβαντινός Α. (1984). *Πολεοδομικός Σχεδιασμός Θέματα από τη θεωρία και την πρακτική*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Αραβαντινός Α. (2007). *Πολεοδομικός Σχεδιασμός για μια Βιώσιμη Ανάπτυξη του Αστικού Χώρου*. Αθήνα: Συμμετρία.
- Βαζαίου, Α. (2009). «Ένας δικός της χώρος: Ο συναισθηματικός δεσμός με το σπίτι και η συγκρότηση της γυναικείας χωρικής ταυτότητας». Στο Μ. Ψύλλα, *Δημόσιος χώρος και Φύλο*, σελ. 101-126. Αθήνα: Τυπωθήτω - Δάρδανος.
- Βαΐου, Ν. (2000). «Πόλη και πολίτες: Η καθημερινή ζωή και το «δικαίωμα στην πόλη»». Στο Μ. Μοδινός και Η. Ευθυμιόπουλος (επιμ.), *Η βιώσιμη πόλη*, σελ. 204-216. Αθήνα: Στοχαστής.
- Βαΐου, Ν. (2021). *Η αθέατη εργασία των γυναικών στη συγκρότηση της πόλης: Όψεις της Αθήνας μετά τη μεταπολίτευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Γαλανού, Μ. (2014). *Ταυτότητα και έκφραση φύλου: ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*. Αθήνα: Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών.
- Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των φύλων (2022), 3^η ετήσια έκθεση για τη βία κατά των γυναικών, Νοέμβριος 2022 (online). Διαθέσιμο στο <https://isotita.gr/wp-content/uploads/2022/11/3h-ethsia-ekthesi-Via-kata-twn-Gynaikwn-GGDOPIF.pdf> (τελευταία πρόσβαση: 17.05.2023)
- Chatzidakis, A., Hakim, J., Littler, J., Rottenberg, C. και Segal, L. (2022). *Το μανιφέστο της φροντίδας. Η πολιτική της αλληλεξάρτησης*. Μτφρ. Σμυρνώτη Χριστιάννα. Θεσσαλονίκη: Ροπή.
- Criado Perez, C. (2019). *Αόρατες Γυναίκες: Προκαταλήψεις και διακρίσεις σε έναν κόσμο για άντρες*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Δημοτική παράταξη «Πειραιάς για Όλους» (2019). Το δικαίωμα των γυναικών στην πόλη του Πειραιά. Διαθέσιμο στο https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbdoidxhvjUxW5cjwuvS7hJRjySLbSXfHy84pNwSWZE9cnUMw88XYPcWxmqm419YAhFhl&id=2211896095739206 (τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023)
- Διοτίμα (31.03.2021). «Unlock Your Power | Ενδοοικογενειακή βία και COVID-19» (online), Διαθέσιμο στο <<https://diotima.org.gr/unlock-your-power-endoikogeneiaki-via-kai-covid-19/>> (τελευταία πρόσβαση: 24.05.2023)
- Ελληνικό Δίκτυο Γυναικών Ευρώπης. (2021). «Διαμαρτυρία για την υποβάθμιση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας». Διαθέσιμο στο <http://enowhumanrights.gr/index.php/component/k2/item/29-diamartiria-grammateia-isostitas> (τελευταία πρόσβαση: 14.06.2023)
- EIGE (2016). «σεξουαλικός προσανατολισμός». Διαθέσιμο στο https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1051?language_content_entity=el (τελευταία πρόσβαση: 12.07.2023)
- Ζαββού, Α. (2021). «Η φεμινιστική προβληματική της διαθεματικότητας». *The Greek Review of Social Research*, 156, 55-86.
- Hertzberger, H. (2002). *Μαθήματα για Σπουδαστές της Αρχιτεκτονικής*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.
- Καλαντίδης, Α. (2023). «Doreen Massey - Ντίνα Βαΐου: εκλεκτικές συγγένειες». Στο Καλαντίδης Α. κ.ά. (επιμ), *Έμφυλες προσεγγίσεις της πόλης*, σελ. 53-76. Αθήνα: Νήσος.
- Καρούτσου, Ό. (2010). *Δημόσιος Αστικός Χώρος - Αντιληπτικές Προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κάσδαγλη, Σ. (2021). *Το έμφυλο χάσμα στη χρηματοδότηση*. Αθήνα: Women on Top.
- Κυριαζής, Α. (2008). Δυνατότητες αναβάθμισης του ιστού των ελληνικών αστικών κέντρων: ο ρόλος του ενεργού οικοδομικού τετραγώνου, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Lefebvre, H. (2007). *Το Δικαίωμα στην Πόλη*. Αθήνα: Κουκκίδα
- Λυκογιάννη, Ρ. (2021). *Έμφυλες καθημερινότητες στις γειτονίες της Αθήνας: Το παράδειγμα της γειτονιάς των Πετραλώνων*. Αθήνα: Νήσος.
- Μοσχοβάκου, Ν. και Παπαγιαννοπούλου, Μ. (2021). *Gender budgeting: Οδηγός και εργαλείο για την έμφυλη ανάλυση και κατάρτιση προϋπολογισμών σε δήμους*. Αθήνα: Actionaid.
- Μπελαβίλας, Ν. & Βαταβάλη, Φ. (2009). *Πράσινο και ελεύθεροι χώροι στην πόλη, Οδηγός για το περιβάλλον*. Αθήνα: WWF Ελλάδα.
- Muller, P., και Surel, Y. (2002). *Η ανάλυση των πολιτικών του κράτους: Ανάλυση των δημόσιων πολιτικών*. Αθήνα: Τυπωθήτω/Δαρδανός.

- neolaia.gr (2023). «Μήνυμα για την ισότητα των φύλων και την εξάλειψη της έμφυλης βίας σε φανάρια και πινακίδες της Θεσσαλίας» (26.06.2023). Διαθέσιμο στο <https://www.neolaia.gr/2023/06/26/mhnyma-gia-thn-isothta-twn-fylwn-kai-thn-eksaleipsh-ths-emfylhs-vias/> (τελευταία πρόσβαση: 28.06.2023)
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2014). *Φύλο-Κοινωνία-Πολιτική*. Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- ΣΕΠΟΧ (2023), Αδιέξοδα, αντιφάσεις και καθυστερήσεις στον χωρικό σχεδιασμό, Υπόμνημα 12 Μαΐου 2023. Διαθέσιμο στο <https://sepor.gr/2023/05/%cf%85%cf%80%ce%bf%ce%bc%ce%bd%ce%b7%ce%bc%ce%b1-%cf%83%ce%b5%cf%80%ce%bf%cf%87-%ce%b1%ce%b4%ce%b9%ce%ad%ce%be%ce%bf%ce%b4%ce%b1-%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%cf%86%ce%ac%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%ce%ba/> (τελευταία πρόσβαση: 07.06.2023)
- Σιατίτσα, Δ. (2023), «Η διερεύνηση του λόγου των πολλών ως μεθοδολογία για την κατανόηση της πόλης και την παραγωγή γνώσης». Στο Καλαντίδης Α. κ.ά. (επιμ), *Έμφυλες προσεγγίσεις της πόλης* (σελ. 105-130). Αθήνα: Νήσος.
- Σιατίτσα, Δ., Γυφτοπούλου, Στ., Μπαλαμπανίδης, Δ., Παπατζανή, Ε. (2022). *Κείμενο πολιτικής: Για το δικαίωμα στην οικονομικά προσιτή ενοικιαζόμενη κατοικία*. Αθήνα: Eteron - Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή.
- Στρατηγάκη, Μ. (2021, Δεκεμβρίου 24). «Απέναντι στο «τέρας» της έμφυλης βίας». ΤΟ ΒΗΜΑ. Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/print/politics/apenanti-1fsto-teras-1ftis-emfylis-1fvias/> (τελευταία πρόσβαση: 05.03.2023)
- Τριανταφύλλου, Γ. (2011). «Φυλής και Σμύρνης γωνία: η πιθανή θεραπεία μιας εφιαλτικής διασταύρωσης», στο <https://triantafylloug.blogspot.com/2011/02/4.html> (τελευταία πρόσβαση: 28.06.2023)
- Τσακανίκας, Ά., Βαλαβανιώτη, Ε., Σταυράκη, Σ., και Στρουμπάκου, Φ. (2023). *Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2021-2022: Υποχώρηση της νέας επιχειρηματικότητας μέσα στη πανδημική κρίση*. Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών.
- Τσακανίκας, Ά., Σταυράκη, Σ., και Βαλαβανιώτη, Ε. (2018). *Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2017-2018: Λιγότερα νέα εγχειρήματα, βελτίωση στις προοπτικές απασχόλησης*. Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών.
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, «Συγκρότηση Περιφερειακών Επιτροπών Ισότητας και Δημοτικών Επιτροπών Ισότητας». Διαθέσιμο στο <https://ypergasias.gov.gr/isotita-ton-fylon/sygtkrotisi-perifereiakon-epitropon-isotitas-kai-dimotikon-epitropon-isotitas/> (τελευταία πρόσβαση: 17.05.2023)
- Urbana. (2019). Αυλές συμπερίληψης στο 45° Δ.Σ. Αθηνών. urbana.gr. Διαθέσιμο στο: <https://urbana.gr/portfolio/%ce%b1%cf%85%ce%bb%ce%ad%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bc%cf%80%ce%b5%cf%81%ce%af%ce%bb%ce%b7%cf%88%ce%b7%cf%82-%cf%83%cf%84%ce%bf-45%ce%bf-%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%bf%cf%84%ce%b9%ce%ba%cf%8c-%cf%83%cf%87%ce%bf/> (τελευταία πρόσβαση: 05.03.2023)
- Φουκώ, Μ. (1989). *Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής*. Εκδόσεις Ράππα.
- Φρέιζερ, Ν. (2017). *Κρίση της φροντίδας; Για τις αντιφάσεις του σύγχρονου καπιταλισμού στο επίπεδο της κοινωνικής αναπαραγωγής: Δέκατη Ετήσια Διάλεξη προς τιμήν του Νίκου Πουλαντζά 2016*. Μτφρ. Μ. Λαλιώτης. Αθήνα: Νήσος-Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.
- Χαΐδοπούλου-Βρυχεία Μ. (2013). *Για τη σημασία της καθημερινότητας*. Αθήνα: Νήσος.
- Χαΐδοπούλου-Βρυχεία, Μ. (2020). «Χρονοχώροι της καθημερινότητας στην εποχή του κορονοϊού: Διδάγματα μετά την καραντίνα». Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς. Διαθέσιμο στο <https://roulantzas.gr/yliko/maria-chaidopoulou-vrychea-chronochori-tis-kathimerinotitas-stin-epochi-tou-koronoiou-didagmata-meta-tin-karantina/> (τελευταία πρόσβαση: 17.05.2023)
- Χατζημιχάλης, Κ. ««Εξυπνες» και «αρπακτικές» πόλεις» (28.12.2022), *commonality.gr* (online). Διαθέσιμο στο <https://commonality.gr/kostis-chatzimichalis-exyprnes-kai-arpaktikes-poleis/> (τελευταία πρόσβαση: 28.06.2023)
- Ψύλλα, Μ. (2009). «Επαναδιατύπωση της πολιτικής και διαμεσολαβημένη σφαίρα». Στο Μ. Ψύλλα, *Δημόσιος χώρος και Φύλο*, σελ. 11-23. Αθήνα: Τυπωθήτω - Δάρδανος.

Σύντομα βιογραφικά σημειώματα συγγραφέων και επιστημονικής συμβούλου

[Συγγραφείς]

Ο **Φοίβος Καλλίτσης** είναι αρχιτέκτονας μηχανικός (ΕΜΠ) και διδάκτωρ του τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας του ΕΜΠ. Έχει εργαστεί ως αρχιτέκτονας σε έργα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Είναι υποδιευθυντής της Σχολής Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου του Portsmouth και διδάσκει αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και ζητήματα σεξουαλικότητας, φύλου και αστικού χώρου. Το ερευνητικό του έργο εστιάζει στις αναπαραστάσεις του χώρου, σε ζητήματα φόβου και ασφάλειας και σε κοινωνικές και έμφυλες προσεγγίσεις του αστικού χώρου.

Η **Πολίνα Πρέντου** είναι MSc αρχιτεκτόνισσα-πολεοδόμος ΕΜΠ, υποψήφια διδάκτορισα της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ με θέμα τις έμφυλες προσεγγίσεις των κινήματων πόλης στην Αθήνα και συνεργάτιδα-ερευνήτρια του Εργαστηρίου Αστικού Περιβάλλοντος ΕΜΠ. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα συνδυάζουν τις έμφυλες προσεγγίσεις στον σχεδιασμό και τη μελέτη της πόλης με τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις των μεγάλων έργων στον αστικό χώρο.

Και από την ομάδα Urbana

Η **Εύα Γρηγοριάδου** είναι αρχιτεκτόνισσα, ιδρύτρια και υπεύθυνη σχεδιασμού και υλοποίησης των προγραμμάτων της διεπιστημονικής ομάδας Urbana. Έχει σπουδάσει αρχιτεκτονική στο Πολυτεχνείο Κρήτης και στο Universidad Internacional de Cataluña (Βαρκελώνη). Παράλληλα είναι υποψήφια διδάκτορισα του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Πολυτεχνείου Κρήτης. Η έρευνά της εστιάζει στην ανάλυση της οπτικής του φύλου για τον σχεδιασμό των χώρων, σύγχρονες συμπεριληπτικές πρακτικές αστικού σχεδιασμού και συμμετοχικές μεθοδολογίες.

Η **Μαριτίνα Βλαχάκη** είναι ανθρωπολόγος και ερευνήτρια με ειδίκευση σε ζητήματα φύλου. Έχει συγγράψει και υλοποιήσει ερευνητικά προγράμματα ως βοηθός προγραμμάτων στην Urbana. Έχει επίσης πραγματοποιήσει συμμετοχική παρατήρηση και συνεντεύξεις με παιδιά και ενήλικες σε Ελλάδα και Αλβανία και διαπολιτισμική έρευνα στο Εθνικό Συμβούλιο Έρευνας της Ισπανίας. Κατέχει πτυχίο Ανθρωπολογίας (BSc, Πάντειο, UCL), ενώ ολοκληρώνει το ΔΠΜΣ «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική» (MA, Πάντειο). Τα ακαδημαϊκά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την κοινότητα, τον συμμετοχικό αστικό σχεδιασμό και τις φεμινιστικές ερευνητικές μεθόδους.

Η **Πηνελόπη Αλεξίου** είναι ανθρωπολόγος και ερευνήτρια στην ομάδα της Urbana. Είναι απόφοιτη της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας (BSc, Πάντειο), Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης (BSc, ΕΚΠΑ) και του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών Προληπτικής Ψυχιατρικής (MSc, ΕΚΠΑ). Αυτή τη στιγμή φοιτεί στο ΠΜΣ (MA) «Σπουδές Φύλου: Μεθοδολογίες, Θεωρίες, Πολιτικές» και στο ΔΠΜΣ (MA) «Δημιουργική Γραφή». Η δράση και τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν στα ζητήματα της αναπηρίας και της προσβασιμότητας στον δημόσιο χώρο μέσα από την οπτική του φύλου.

Η **Δήμητρα Αξαρή** είναι πολιτική επιστημόνισσα και ερευνήτρια στην Urbana. Έχει προπτυχιακό στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές ενώ ξεκινάει και το μεταπτυχιακό της στις Ευρωπαϊκές Σπουδές στην Ecole Normale Supérieure της Λυών. Τα ακαδημαϊκά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στις δημόσιες πολιτικές, σε θέματα περιβάλλοντος και βιωσιμότητας, κοινωνικής ένταξης και αστικού σχεδιασμού.

[Επιστημονική σύμβουλος]

Η **Ντίνα Βαϊου** είναι ομότιμη καθηγήτρια ΕΜΠ, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, με πολύχρονο διδακτικό έργο σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο (1982-2018). Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα, οι πολυάριθμες δημοσιεύσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό και οι εισηγήσεις σε συνέδρια περιλαμβάνουν: τη φεμινιστική κριτική της ανάπτυξης του χώρου, με ιδιαίτερη έμφαση στη διάκριση ιδιωτικό/δημόσιο, τον κατά φύλο καταμερισμό εργασίας και τις έμφυλες διαφοροποιήσεις στην πρόσβαση και χρήση του χώρου και του χρόνου· τις τοπικές αγορές εργασίας ως άξονα για την ερμηνεία της ανάπτυξης του αστικού και περιφερειακού χώρου, με ιδιαίτερη έμφαση στις άτυπες μορφές παραγωγής και εργασίας και στον κατά φύλο καταμερισμό της εργασίας· τις επιπτώσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης στις γυναίκες του Ευρωπαϊκού Νότου, σε σχέση με τους παραπάνω δύο άξονες· τις μεταβολές στον αστικό χώρο, που προκύπτουν από τη μαζική εγκατάσταση μεταναστών και μεταναστριών στις ελληνικές πόλεις, όπως και σε άλλες πόλεις της Νότιας Ευρώπης. Υπήρξε μέλος της συντακτικής επιτροπής των περιοδικών *European Planning Studies*, *European Journal of Women's Studies*, *Social and Cultural Geography*, *Γεωγραφίες*.

